

ZAPISNIK
sa 66. sjednice Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore,
održane 27. juna 2016. godine

Sjednica je počela u 11 sati i 35 minuta.

Sjednici je predsjedavao dr Halil Duković, predsjednik Odbora.

Sjednici su prisustvovali sljedeći članovi/ce Odbora: Husnija Šabović, Vuk Roćen, prim. dr Izet Bralić, Rešad Sijarić, Zoran Miljanić i Snežana Jonica.

Sjednici nijesu prisustvovali poslanici/ce: Ljerka Dragičević, dr Ljiljana Đurašković, dr Radovan Asanović i mr Dritan Abazović.

Sjednici su, u skladu sa članom 67 stav 1 Poslovnika Skupštine Crne Gore, prisustvovali: dr Budimir Šegrt, ministar zdravlja i Mitra Đurišić, generalna direktorica Direktorata za upravljanje zdravstvom u Ministarstvu zdravlja.

*****

Za sjednicu je utvrđen sljedeći

D N E V N I R E D

Usvajanje:

- Zapisnika sa 64. sjednice Odbora za ljudska prava i slobode, održane 25. maja 2016. godine i
- Zapisnika sa 65. sjednice Odbora za ljudska prava i slobode, održane 2. juna 2016. godine

- 1. RAZMATRANJE AMANDMANA (2) NA PREDLOG ZAKONA O UZIMANJU I PRESADIVANJU LJUDSKIH ORGANA U SVRHU LIJEČENJA**, koje su podnijeli poslanici dr Halil Duković i Marta Šćepanović;
- 2. IZJAŠNJAVANJE O:**
  - (1) Izvještaju Odbora (sa Predlogom zaključka) o razmatranju Izvještaja o stanju zaštite ličnih podataka i stanju u oblasti pristupa informacijama za 2015. godinu;
  - (2) Izvještaju Odbora (sa Predlogom zaključka) o razmatranju Izvještaja o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2015. godinu;
  - (3) Izvještaju o razvoju i zaštiti prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u 2015. godini sa Izvještajem Odbora (sa Predlogom zaključka);
  - (4) Informaciji o učešću predsjednika Odbora za ljudska prava i slobode dr Halila Dukovića na Konferenciji “Zakon, politika, društvo i diskriminacija”, održanoj 19. i 20. aprila 2016. godine u Podgorici, u organizaciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, uz podršku Fondacije Konrad Adenauer, OEBS-a i Savjeta Evrope;
- 3. INFORMACIJA SA SASTANKA PREDSJEDNIKA ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA I SLOBODE DR HALILA DUKOVIĆA SA ADVOKATOM SPECIJALIZOVANIM ZA PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM DŽONOM L.VODAČEM**, održanog 18. maja 2016. godine u Podgorici;
- 4. TEKUĆA PITANJA**

****

Zapisnici sa 64. i 65. sjednice Odbora za ljudska prava i slobode, održanih 25. maja 2016. godine i 2. juna 2016. godine, usvojeni su jednoglasno, bez primjedbi.

****

PRVA TAČKA- RAZMATRANJE AMANDMANA (2) NA PREDLOG ZAKONA O UZIMANJU I PRESAĐIVANJU LJUDSKIH ORGANA U SVRHU LIJEČENJA, koje su podnijeli poslanici dr Halil Duković i Marta Šćepanović

Obrazloženje Amandmana (2) koje su na Predlog zakona o uzimanju i presađivanju ljudskih organa u svrhu liječenja podnijeli poslanici dr Halil Duković i Marta Šćepanović dao je predsjednik Odbora dr Halil Duković. Saopštio je da se Amandmanima predlaže uvođenje pretpostavljene saglasnosti za uzimanje organa, što znači da se uzimanje organa od umrle osobe ne može uraditi samo ako je osoba za života dala pisanu izjavu u kojoj se izričito protivi toj radnji. Takođe, dozvola najbližeg srodnika ili porodice je najbolji garant za otklanjanje svake sumnje u procesu uzimanja organa sa umrle osobe i bez ove dozvole, i pored pretpostavljene saglasnosti, ne mogu se uzeti organ ili organi sa umrle osobe. Pretpostavljena saglasnost za uzimanje organa već postoji u hrvatskom zakonodavstvu.

Predstavnik predlagača ministar zdravlja dr Budimir Šegrt je podsjetio da je prilikom rasprave o Predlogu zakona na plenumu zamolio poslanike da još jednom razmotre pitanje pretpostavljene saglasnosti jer je izuzetno važno i zahvalio je na podnošenju ovih Amandmana. Trenutno u Crnoj Gori u evidenciji svih domova zdravlja, kod izabranih ljekara, od donošenja važećeg Zakona od 2009. godine, postoji 314 potpisanih donorskih kartica. Ministar je saopštio da nije namjera da se zakonima ispravlja nečija neaktivnost i nedovoljni angažman u promociji. Uputio je na evropsku praksu i zakonska rješenja Hrvatske, Italije, Francuske, Španije, Belgije, Poljske, Austrije, Švedske i Norveške u kojima je propisana pretpostavljena saglasnost. Hrvatska je prva zemlja u Evropi po broju transplatacija u odnosu na broj stanovnika. Ukoliko bi Predlog zakona bio usvojen u predloženoj formi koja podrazumijeva potpisivanje donorskih kartica, smatra da bi bio donešen zakon koji je izuzetno dobro tehnički usklađen sa Direktivom Evropske komisije od 2013. godine kojom su precizno definisani čuvanje kvaliteta, sljedljivost, bezbjednost, evidencije, informisanost, praćenje neželjenih događaja i reakcija, a suštinski takav zakon bi bio anahron. Transplantacija organa postaje aktuelna i gotovo svakodnevna terapijska metoda, a finansijski troškovi po tom osnovu su enormni, što dovodi u pitanje održivost postojećeg zdravstvenog sistema. To je nekomercijalizovani proces liječenja, a Ministarstvo zdravlja iz etičkih razloga pomalo nevoljno učestvuje u komercijalizaciji. Kako po važećem zakonskom rješenju Crna Gora nije članica Eurotransplanta, a imajući u vidu da je transplantacija za pojedine pacijente jedini vid liječenja i produžetka života, istima se, na njihov zahtjev, daje saglasnost za pokrivanje finansijskih troškova za liječenje u Bjelorusiji, Rusiji i Indiji.

Pretpostavljena saglasnost otvara mogućnost da se sa većeg broja umrlih lica uzmu organi za presađivanje, s tim da se proces transplatacije ne može započeti dok se ne dobije saglasnost članova uže porodice lica kojem je potvrđena moždana smrt. Ministar podržavanje prethodnog zakonskog rješenja doživljava kao promociju pretpostavljene opstrukcije i ukoliko bi bio usvojen zakon koji ne podrazumijeva pretpostavljenu saglasnost, svjesno bi bio donešen zakon koji ne bi bio koristan. U prethodnoj godini bilo je 6200 umiranja, a samo jedan procenat organa tih lica bi bio dovoljan za pokrivanje potreba Crne Gore za transplantaciju. Nije svako lice adekvatan kandidat za uzimanje organa jer se od ukupnog broja umrlih lica može iskoristiti tri procenta

organa za transplataciju. Crna Gora bi, uz malu godišnju kontribuciju, mogla biti članica Eurotransplanta, uz 34 države, čime bi, kao mala država, imala veliku korist.

Amandmani (2) koje su podnijeli poslanici dr Halil Duković i Marta Šćepanović su pravno-tehnički korigovani, sa čime se saglasio podnosilac amandmana. Predstavnik predlagača se saglasio sa korigovanim amandmanima.

Poslanica Snežana Jonica je saopštila da je njen stav jednak i prema Predlogu zakona i prema podnešenim Amandmanima, jer koncepcijski nije saglasna sa predloženim rješenjima. Napomenula je da činjenica da je Amandmane prihvatio predstavnik predlagača nije razlog da se ne vodi rasprava, jer je rasprava vođena o tekstu Predloga zakona u načelu i svaka izmjena u tom tekstu je povod za raspravu i izjašnjanje. Najavila je da će glasati protiv usvajanja Predloga zakona.

Odbor za ljudska prava i slobode je većinom glasova (četiri "za", jedan "protiv" i jedan "uzdržan") podržao korigovani Amandman 1 i predložio Skupštini da ga usvoji.

Odbor za ljudska prava i slobode je većinom glasova (četiri "za", jedan "protiv" i jedan "uzdržan") podržao korigovani Amandman 2 i predložio Skupštini da ga usvoji.

Takođe, Odbor za ljudska prava i slobode je, radi usaglašavanja kaznenih odredbi, podnio Amandman sa kojim se saglasio predstavnik predlagača.

Nakon rasprave, na osnovu čl. 69 i 149 Poslovnika Skupštine Crne Gore, Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore sa 66. sjednice, održane 27. juna 2016. godine podnio je Skupštini

I Z V J E Š T A J

O RAZMATRANJU AMANDMANA (3) NA PREDLOG ZAKONA O UZIMANJU I PRESAĐIVANJU LJUDSKIH ORGANA U SVRHU LIJEČENJA, koje su podnijeli:

- poslanici dr Halil Duković i Marta Šćepanović (2) i
- Odbor za ljudska prava i slobode (1)

Odbor za ljudska prava i slobode, kao matični odbor, na 66. sjednici održanoj 27. juna 2016. godine, razmotrio je AMANDMANE (3) NA PREDLOG ZAKONA O UZIMANJU I PRESAĐIVANJU LJUDSKIH ORGANA U SVRHU LIJEČENJA, koje su podnijeli poslanici dr Halil Duković i Marta Šćepanović (2) i Odbor za ljudska prava i slobode (1).

Nakon obrazloženja podnosioca Amandmana, predstavnika predlagača i rasprave, predstavnik predlagača je:

- predložio da se Amandman 1 koji su podnijeli poslanici dr Halil Duković i Marta Šćepanović pravno-tehnički koriguje tako da glasi:

Amandman 1

Član 32 mijenja se i glasi:

„Uzimanje organa sa umrlog davaoca nije dozvoljeno samo ako je to lice za života kao punoljetno, poslovno sposobno i sposobno za rasuđivanje dalo pisanu izjavu za ovaj postupak kod izabranog doktora da se protivi ovom postupku (pretpostavljena saglasnost).

Izjava iz stava 1 ovog člana može se izmijeniti, odnosno opozvati u svakom trenutku.

Nakon davanja izjave iz stava 1 ovog člana, odnosno izjave o izmjeni ili opozivu izjave, izabrani doktor o tome sačinjava zabilješku i obavještava Ministarstvo.

Pisanu saglasnost za uzimanje organa od lica iz stava 1 ovog člana daje član uže porodice.“

Podnosilac Amandmana 1 je prihvatio predloženu korekciju Amandmana 1.

Odbor je većinom glasova (4 “za”, 1 “protiv” i 1 “uzdržan”) **podržao** pravno-tehnički korigovani Amandman 1, pa predlaže Skupštini da ga **usvoji**.

Predstavnik predlagača **se saglasio** sa korigovanim Amandmanom 1.

- predložio da se Amandman 2 koji su podnijeli poslanici dr Halil Duković i Marta Šćepanović pravno-tehnički koriguje tako da glasi:

Amandman 2

Član 33 mijenja se i glasi:

„Prije uzimanja organa sa umrlog davaoca, bolnički koordinator je dužan da utvrdi postojanje izjave iz člana 32 stav 1 ovog zakona i da provjeri da li je izjava opozvana ili izmijenjena.

U slučaju iz člana 32 stav 1 ovog zakona bolnički koordinator je dužan da odmah pozove jedno od lica, po redosljedu, članova uže porodice i da ga informiše o pravu da se sa uzimanjem organa saglasi ili da odbije davanje pisane saglasnosti, kao i o pravu da se pisana saglasnost može opozvati i izmijeniti do momenta pripreme davaoca za uzimanje organa, o čemu se obavještava bolnički koordinacioni tim.

Licu iz stava 2 ovog člana ostavlja se razuman rok da donese odluku, odnosno vrijeme koje neće ugroziti mogućnost uzimanja organa radi presađivanja drugom licu.

O radnjama iz st. 1, 2 i 3 ovog člana bolnički koordinator sačinjava zabilješku, koja se čuva u medicinskoj dokumentaciji.

Ministarstvo vodi registar o izjavama iz člana 32 stav 1 ovog zakona, kao i o davaocima.

Postupak davanja i sadržinu pisane izjave, izjave o opozivu ili izmjeni izjave, iz člana 32 stav 1 ovog zakona, kao i sadržinu i način vođenja registra iz stava 5 ovog člana, propisuje Ministarstvo.“

Podnosilac Amandmana 2 je prihvatio predloženu korekciju Amandmana 2.

Odbor je većinom glasova (4 “za”, 1 “protiv” i 1 “uzdržan”) **podržao** pravno-tehnički korigovani Amandman 2, pa predlaže Skupštini da ga **usvoji**.

Predstavnik predlagača **se saglasio** sa korigovanim Amandmanom 2.

Takođe, **Odbor za ljudska prava i slobode je podnio Amandman koji glasi:**

U Poglavlju VIII. KAZNENE ODREDBE u članu 55 stav 1 tačka 8 mijenja se i glasi:

„8) nakon davanja pisane izjave, odnosno izjave o izmjeni ili opozivu iz člana 32 st. 1 i 2 ovog zakona, izabrani doktor o tome ne sačini zabilješku i obavijesti Ministarstvo (član 32 stav 3);“

U članu 55 stav 1 tačka 9 mijenja se i glasi:

„9) prije uzimanja organa sa umrlog davaoca, bolnički koordinator ne utvrdi postojanje izjave iz člana 32 stav 1 ovog zakona i/ili ne provjeri da li je opozvana ili izmijenjena i ako o radnjama iz člana 33 stav 1 ovog zakona ne sačini zabilješku (član 33 st. 1 i 4);“

U članu 55 stav 1 poslije tačke 9 dodaje se nova tačka koja glasi:

„10) u slučaju iz člana 32 stav 1 ovog zakona bolnički koordinator odmah ne pozove jedno od lica, po redosljedu, članova uže porodice i ne informiše ga o pravu da se sa uzimanjem organa saglasi ili da odbije davanje pisane saglasnosti, kao i o pravu da se pisana saglasnost može opozvati i izmijeniti do momenta pripreme davaoca za uzimanje organa i o tome ne obavijesti bolnički koordinacioni tim (član 33 stav 2);“

Zbog dodavanja nove tačke 10 vrši se prenumeracija tačaka koje slijede.

U članu 55 stav 2 riječi „13 i 14“ zamjenjuju se riječima „14 i 15“.

U članu 55 stav 5 riječi „tačka 9“ zamjenjuju se riječima „tač. 9 i 10“.

U članu 55 stav 6 broj „10“ zamjenjuje se brojem „11“.

U članu 55 stav 7 riječi „11 i 12“ zamjenjuju se riječima „12 i 13“.

Predstavnik predlagača se saglasio sa Amandmanom Odbora.

Za izvjestioca Odbora na sjednici Skupštine određen je poslanik Rešad Sijarić, član Odbora.

DRUGA TAČKA- IZJAŠNJAVANJE O:

- (1) Izvještaju Odbora (sa Predlogom zaključka) o razmatranju Izvještaja o stanju zaštite ličnih podataka i stanju u oblasti pristupa informacijama za 2015. godinu;
- (2) Izvještaju Odbora (sa Predlogom zaključka) o razmatranju Izvještaja o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2015. godinu;
- (3) Izvještaju o razvoju i zaštiti prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u 2015. godini sa Izvještajem Odbora (sa Predlogom zaključka);
- (4) Informaciji o učešću predsjednika Odbora za ljudska prava i slobode dr Halila Dukovića na Konferenciji “Zakon, politika, društvo i diskriminacija”, održanoj 19. i 20. aprila 2016. godine u Podgorici, u organizaciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, uz podršku Fondacije Konrad Adenauer, OEBS-a i Savjeta Evrope.

Članovi Odbora su većinom glasova (pet “za”, jedan “uzdržan”) prihvatili Izvještaj Odbora (sa Predlogom zaključka) o razmatranju Izvještaja o stanju zaštite ličnih podataka i stanju u oblasti pristupa informacijama za 2015. godinu.

Poslanica Snežana Jonica je prokomentarisala Izvještaj Odbora (sa Predlogom zaključka) o razmatranju Izvještaja o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2015. godinu, koji je putem e-maila dostavljen svim članovima Odbora. Povodom tačke 2 Predloga zaključka: „Skupštinu ohrabruje činjenica da je sa svakom narednom godinom evidentan napredak u oblasti ljudskih prava i sloboda, ali je još uvijek neophodno mnogo uraditi kako bi se doprinijelo doslednoj implementaciji usvojenih zakona i olakšalo ostvarivanje prava i sloboda svih građana, što Crna Gora i čini kao država koja odgovorno radi na ispunjavanju obaveza u procesu pristupanja Evropskoj uniji, posebno u poglavljima 23 i 24.“, mišljenja je da je posao Skupštine više ono što je navedeno u drugom dijelu ove tačke Predloga zaključka, ali da joj je nesporna ta tačka. U vezi sa tačkom 3 Predloga u kojoj se, između ostalog, navodi da: “Skupština pozdravlja činjenicu da je prema podacima iz Izvještaja o radu Zaštitnika za 2015.godinu u toj godini ostvaren najveći stepen ažurnosti od osnivanja institucije Zaštitnika”, istakla je da se nakon toga govori o 2014. godini, jer postoji potreba da se institucijom Zaštitnika bavi i u prethodnom periodu. Kako je riječ o Predlogu zaključka koji proizilazi iz Izvještaja o radu Zaštitnika za 2015. godinu, ne vidi razlog za navođenje podataka iz 2014. godine, ni pohvalnih ni onih koji to nijesu. Povodom prve rečenice tačke 4: “Skupština konstatuje da se sada mnogo više preduzimaju aktivnosti na promociji ostvarenih rezultata a koja je u proteklom periodu bila nedovoljna, jer je institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore tek u januaru 2016. godine na ovo radno mjesto upražnjeno dvije godine, zaposlila službenika zaduženog za ovu oblast.“, prokomentarisala je da promocija aktivnosti Zaštitnika kojom treba da se pozovu građani da mu se obrate kako bi ostvarili svoja prava ne može da se svede na jednog službenika za medije i to nije bio smisao rasprave na Odboru u kojoj je i ona učestvovala. Smatra da je pominjanje samo jednog službenika banalizacija. Nažalost,

građanima bi bila potrebna svakodnevna emisija na javnom servisu o tome ko se može i na koji način obratiti Zaštitniku i ko je do sada ostvario svoja prava na taj način, jer će ih to ohrabriti da se obraćaju Zaštitniku. Mišljenja je da treba obrisati citiranu rečenicu jer se na neki način banalizuje promocija aktivnosti Zaštitnika, a da drugi pasus ove tačke treba dopuniti. Posebno treba naglasiti povećanje vidljivosti, jer je ona mnogo važnija od pohvala ili kritika. U dijelu u kojem se navodi preduzimanje aktivnosti na promociji zakonom definisanih nadležnosti, smatra da treba dodati Skupštinu i pozvati sredstva javnog informisanja da promovišu zakone koji građanima omogućavaju pravo na obraćanje Zaštitniku kako bi zaštitili svoja ljudska prava i slobode. Predložila je da tačka 4 Predloga zaključka započne drugim pasusom i da glasi: „Skupština smatra neophodnim da institucija Zaštitnika uloži dodatne napore i preduzme aktivnosti na promociji zakonom definisanih nadležnosti, jer građani još uvijek ne znaju dovoljno koja prava i na koji način mogu ostvariti u ovoj Instituciji. Takođe, Odbor smatra da je potrebno u budućem periodu pojačati zajedničke aktivnosti Odbora i Zaštitnika na promociji nadležnosti i prava koje građani mogu ostvariti kod institucije Zaštitnika, te poziva sredstva javnog informisanja da takođe promovišu zakonom definisana prava građana.“

Predsjednik Odbora dr Halil Duković je sugerisao da Odbor ne može preuzimati nadležnosti koje mu nijesu Poslovnikom propisane. Jonica je podsjetila da je postojao intezivan period zajedničkih javnih tribina Odbora sa Zaštitnikom, a predsjednik Duković je dodao da i dalje postoje brojne zajedničke aktivnosti Odbora i Zaštitnika. Predložio je da u tački 4 Zaključka bude navedeno da Odbor predlaže da zajedničkim djelovanjem Skupština, mediji i nevladin sektor doprinose unapređenju i vidljivosti institucije Zaštitnika i zamolio poslanicu Jonicu da formuliše tu tačku i dostavi je.

Jonica je predložila da se prvi pasus tačke 6 Predloga zaključka briše jer Zaštitnik snagom svog autoriteta djeluje tako što šalje urgencije institucijama i poziva ih na zakon, a više od toga ne može. Odličnim je ocijenila drugi pasus ove tačke koji glasi: “Skupština poziva Zaštitnika da, u skladu sa članom 42 stav 2 Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore, u formi posebnog izvještaja detaljno obavijesti Skupštinu i javnost o svim do sada upućenim urgencijama po kojima nadležne institucije nijesu postupile i problemima u realizaciji istih, kako bi na osnovu detaljnog prikaza stanja, Skupština i nadležni Odbor za ljudska prava i slobode razmotriti potrebu preduzimanja daljih aktivnosti u ovoj oblasti u cilju dosledne implementacije zakona u skladu sa kontrolnom i nadzornom ulogom.” Naglasila je da za razliku od Zaštitnika Skupština ima ulogu nadzora nad institucijama. Poslanici ne bi bili upoznati sa nepoštovanjem preporuka da ih Zaštitnik ne informiše. On svoj autoritet i zakonska ovlašćenja koristi, ali određene institucije njegove preporuke ne shvataju ozbiljno.

Predsjednik Odbora smatra da neke institucije ne shvataju ozbiljno preporuke Zaštitnika zato što on ne koristi snagu svog autoriteta.

Poslanica Jonica je istakla da se u tački 8 Predloga zaključka naglašava elektronska evidencija slučajeva diskriminacije koja eksplicitno nije u nadležnosti Zaštitnika. Prilikom izrade Predloga zakona o zabrani diskriminacije, problematično je bilo ko će da uspostavi evidenciju, a Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, iako je tražilo da to ne bude u njihovoj nadležnosti, je preuzelo ovu obavezu. Zbog toga smatra da ne treba ukazivati Zaštitniku na ovaj problem jer nema nadležnosti u ovoj oblasti. Polazeći od navedenog, u tački 8 Predloga zaključka ostavila bi samo drugu rečenicu: “Skupština još jednom poziva nadležne organe da u što kraćem roku sprovedu sve neophodne aktivnosti na uspostavljanju ove evidencije radi dosledne implementacije Zakona.” U tački 9 Predloga zaključka sporno joj je što se Zaštitnik poziva na saradnju sa Vladom, jer on treba da kontroliše Vladu. Na taj način se narušava Ustavna nadležnost Zaštitnika i ključni smisao

postojanja ove institucije koja treba da štiti ljudska prava građana od Vlade, odnosno državnih organa.

Sekretar Odbora Slava Burić je sugerisala da je trebalo do početka sjednice dostaviti sugestije na Predlog zaključka, za šta je članovima Odbora dato dovoljno vremena.

Na pitanje poslanice Jonice zbog čega je predsjednik Odbora dao riječ sekretaru Odbora, predsjednik je odgovorio da ima sve osnove za to, jer je sekretar uradila zadatak koji joj je dat – blagovremeno je dostavila Predlog zaključka svim članovima Odbora, kako bi uputili svoje sugestije i došli pripremljeni na sjednicu, kao što je i bilo dogovoreno.

Poslanik Husnija Šabović je saopštio da treba više da se poštuje sekretar Odbora, jer članovi Odbora imaju pravo da traže njeno mišljenje.

Predsjednik Odbora je djelimično prihvatio sugestiju za tačku 4 Zaključka, kojom se definiše da su svi dužni da vrše promociju institucije Zaštitnika i da rade na povećanju njene vidljivosti ali se nije složio da Zaštitnik ne treba da saraduje sa Vladom. Poslanica Snežana Jonica je istakla da to ne smije da piše, jer to nije po Ustavu. Ostale sugestije poslanice Jonice nijesu prihvaćene.

Sekretar Odbora, Slava Burić je podsjetila da se radi o tri podijeljene grane vlasti, nezavisne, koje imaju mehanizme kojima kontrolišu jedna drugu. Predsjednik Odbora je mišljenja da one ipak moraju da saraduju. Snežana Jonica je uporno insistirala da su tri podijeljene vlasti – izvršna, sudska i zakonodavna i da Ombudsman nije jedna od te tri vlasti, nego je Ustavom definisana institucija, nezavisna od sve tri vlasti, koja ima nadležnost da štiti prava građana od bilo koje od ovih vlasti i da je jedino sa nama na neki način uvezan, kroz naša prava, kroz ovaj Izvještaj.

Poslanica Jonica je pojasnila da je njen cilj bio da se donese Zaključak koji će promovisati rad Odbora. Istakla je da je Zaštitnik Ustavom uspostavljen kao institucija nezavisna od sve tri grane vlasti i ako ostane formulacija da Zaštitnik treba da saraduje sa Vladom, o tome će govoriti na plenumu. Na početku Predloga zaključka navodi da je evidentan napredak u oblasti ljudskih prava i sloboda, sa čime ona nije saglasna, a u tački 9 Predloga zaključka se kaže da je sistem nefunkcionalan i sugerise se šta treba da se uradi da bi se stanje unaprijedilo.

Predsjednik Odbora je podsjetio da je Predlog zaključka dostavljen svim članovima 15. juna 2016. godine i bilo je vremena da se izvrše korekcije, iako članovi imaju pravo da i na samoj sjednici to urade. Smatra da se na samoj sjednici ne može mijenjati cijeli koncept Izvještaja. Nespornom smatra tačku 9 Predloga zaključka.

Slava Burić, sekretar Odbora je pojasnila da se Izvještaji Odbora pišu na osnovu rasprave i predmetnog Izvještaja. Svaka od tačaka Zaključka sačinjena je na osnovu rasprave o Izvještaju Zaštitnika. Na zahtjev članova Odbora, Predlog zaključka im je blagovremeno dostavljen, a njegov sadržaj i slanje prethodno je odobrio Predsjednik Odbora. Do dana održavanja sjednice nije dostavljena nijedna primjedba od članova Odbora, a ako se pogleda Zapisnik koji je poslat članovima, vidi se da svaka tačka Predloga zaključka predstavlja izgovorene riječi učesnika rasprave. Podsjetila je da je poslanica Jonica bila prisutna samo u dijelu u kojem je iznijela svoje mišljenje, nakon čega je otišla sa sjednice, ali joj je dostavljen Zapisnik i Izvještaj, na osnovu kojih može da se upozna sa raspravom vođenom tokom cijele sjednice. Može joj se dostaviti i CD snimak sa sjednice (na osnovu kog saradnici pripremaju predlog zapisnika i izvještaja), ukoliko ima primjedbe, kako bi se izvršile eventualne korekcije. U skladu sa metodologijom rada, izvještaje pripremaju saradnici, takođe uložen je veliki trud u pripremu svake tačke Zaključka, kako bi bili ispoštovani Ustav, zakoni, nadležnost Odbora, kao i rasprava sa sjednice. Prethodnih godina nije bilo primjedbi na Zaključke Odbora, koji su uvijek pozdravljeni, a sada se iznose sugestije za svaku riječ i to nakon isteka vremenskog roka za dostavljanje pisanih sugestija.

Povodom navoda da Zaštitnik kontroliše Vladu, podsjetila je na odredbu Zakona o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore kojom je propisano da je na zahtjev Skupštine Vlada dužna da se izjasni o Godišnjem izvještaju o radu Zaštitnika. Ovaj član iz osnovnog Zakona do danas nije promijenjen, za godišnje izvještaje Zaštitnika, kao ni ovaj, nikada od Vlade Odbor nije imao povratnu informaciju o tome, što je i konstatovano u prethodnom Izvještaju Odbora povodom godišnjeg Izvještaja Zaštitnika. Zamolila je poslanike da vrednuju urađeno, a što se tiče metodologije rada Odbora, smatra da bi trebalo primijeniti ono što rade svi ostali odbori, što mogu da potvrde saradnici u Odboru, a to je da svi članovi odbora dostavljaju svoje predloge zaključka i dostavljaju službi odbora, a ukoliko ih ne dostave, zaključaka nema. Jedino u ovom Odboru Služba sastavlja zaključke koji imaju po 10-15 tačaka, što se radi danonoćno kako bi bili što korektniji i ispunili obaveze, uz poštovanje rasprave i godišnjih izvještaja.

Poslanica Snežana Jonica je saopštila da Poslovníkom nije propisano pravo o kojem je govorio poslanik Šabović. Povodom date riječi sekretaru Odbora, upitala je predsjednika da li je ocijenio da sekretar ima pravo da polemíše sa poslanicima i o tumačenju zakona ili je to posao poslanika. U toku je sjednica Skupštine na kojoj je oko 70 tačaka Dnevnog reda, a zakazana je sjednica Odbora na kojoj su tačke koje će biti tek na narednoj sjednici Skupštine. Neki poslanici žele da objektivno pročitaju svaki detalj i da doprinose predlozima, a drugi to ne rade. Ukoliko u toku sjednice Skupštine sa velikim brojem tačaka dobiju materijal koji će biti razmatran tek na narednoj sjednici, fizički je teško upoznati se sa svim materijalima. Ona je članica dva prilično ozbiljna i dobro organizovana odbora, u kojima se ne funkcioniše po sistemu koji će zadovoljiti očekivanja Službe da im se dostave zaključci, već po sistemu kojim će postići najbolje rješenje koje promoviše odbor i njegove nadežnosti. Povodom navoda sekretara Odbora da je Jonica bila prisutna na sjednici, nakon čega je otišla, saopštila je da je termin sjednice zakazan onog momenta kada je dobijena informacija da je kao predsjedavajuća zakazala sjednicu drugog Odbora, iako je poznato da je ona veoma zainteresovana za Izvještaj Zaštitnika. Ovo se stalno ponavlja, ali to njoj više nije važno i ovom temom će se baviti na plenumu. Što se nje tiče u Zaključku može da ostane sve ono za šta misle da je Služba u punom kapacitetu i kvalitetu napisala, a ona će glasati protiv Izvještaja Odbora za Predlogom Zaključka ili uzdržati se, iako bi podržala Izvještaj o radu Zaštitnika. Zahtijevala je da joj se izdvoji mišljenje.

Nakon toga, poslanica Jonica je prokomentarisala način rada Odbora, navodeći da su saopštenja sa sjednica ovog Odbora predmet komentara jer sadrže bukvalno zapisnik sa sjednice, ali iz glave onog ko ga piše. Mišljenja je da ono što je rečeno na sjednici može da se objavljuje na sajtu Skupštine tek kad se usvoji zapisnik sa te sjednice, a da saopštenja treba da sadrže osnovne informacije o tome šta je usvojeno, sa koliko glasova, ko je prisustvovao sjednici. Saopštenja ovog Odbora sadrže prepričane rasprave sa sjednica bez prilike da bilo ko od njih autorizuje ono što se tog dana govorilo, prije nego što se prenese na sajt. Zbog ovog postoji institut zapisnika, kako bi svako od njih mogao da djeluje, a tek poslije toga se njihova izlaganja mogu učiniti javnim. Naravno, novinari koji prisustvuju takođe ih mogu učiniti javnim. Ocijenila je da je očigledno da su međunarodne institucije i veliki broj novinara izgubili interesovanje od ovolikog pozivanja da prisustvuju sjednicama.

Predsjednik Odbora je saopštio da svako ko se pomene na sjednici ovog Odbora će imati pravo da dobije riječ. Pozivaju se nevladine organizacije i diskutuju o svemu što je na dnevnom redu, pa je mišljenja da svaki sekretar odbora ima isto to pravo. Svako doživljava rad nekog odbora na svoj lični način, da li je neki odbor važniji ili manje važan - svako treba sam da ocijeni.

Poslanica Jonica je upitala da li se može odvojeno glasati o Izvještaju o radu Zaštitnika i Zaključku. Predsjednik joj je pojasnio da to nije moguće, jer se prvom tačkom Zaključka prihvata

Izvještaj o radu Zaštitnika. Naveo je da će se Odbor izjasniti o Izvještaju Odbora sa Predlogom zaključka, sa izmijenjenom tačkom 4, uz podsjećanje da su se članovi Odbora izjasnili o Izvještaju o radu Zaštitnika na prethodnoj sjednici, a da je poslanica Jonica insistirala da se članovima Odbora dostavi Izvještaj sa Predlogom zaključka na ovoj.

Nakon rasprave, članovi Odbora su većinom glasova (četiri “za”, tri “uzdržana”) prihvatili Izvještaj Odbora (sa Predlogom zaključka) o razmatranju Izvještaja o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore za 2015. godinu.

Članovi Odbora su većinom glasova (četiri “za”, dva “uzdržana”) prihvatili Izvještaj o razvoju i zaštiti prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u 2015. godini sa Izvještajem Odbora (sa Predlogom zaključka).

Članovi Odbora su jednoglasno (šest glasova “za”) prihvatili Informaciju o učešću predsjednika Odbora za ljudska prava i slobode dr Halila Dukovića na Konferenciji “Zakon, politika, društvo i diskriminacija”, održanoj 19. i 20. aprila 2016. godine u Podgorici, u organizaciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, uz podršku Fondacije Konrad Adenauer, OEBS-a i Savjeta Evrope.

Odlučeno je da Informacija, u skladu sa uobičajenom praksom Odbora, bude sastavni dio Zapisnika sa 66. sjednice.

TREĆA TAČKA- INFORMACIJA SA SASTANKA PREDSJEDNIKA ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA I SLOBODE DR HALILA DUKOVIĆA SA ADVOKATOM SPECIJALIZOVANIM ZA PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM DŽONOM L.VODAČEM, održanog 18. maja 2016. godine u Podgorici

Članovi Odbora su jednoglasno (šest glasova “za”) prihvatili Informaciju sa sastanka predsjednika Odbora za ljudska prava i slobode dr Halila Dukovića sa advokatom specijalizovanim za prava osoba sa invaliditetom Džonom L.Vodačem, održanog 18. maja 2016. godine u Podgorici.

Odlučeno je da Informacija, u skladu sa uobičajenom praksom Odbora, bude sastavni dio Zapisnika sa 66. sjednice.

ČETVRTA TAČKA- TEKUĆA PITANJA

Članovi Odbora su se upoznali sa Dopisom br. 00-63-8/16-20/3 od 27. juna 2016. godine- Odgovorom zamjenika Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore povodom Predstavke Biljane Jerković koju je Odbor, 30. maja 2016. godine, shodno Zaključku o postupanju po predstavkama, proslijedio Zaštitniku na postupanje. Odbor je iz Institucije Zaštitnika obaviješten da je pred Institucijom u toku ispitni postupak po pritužbi Biljane Jerković iz Budve koja se i samostalno obratila pritužbom, a koja se odnosi na odugovlačenje izgradnje Dnevnog centra za djecu sa smetnjama u razvoju u Opštini Budva. Navodi se da su u toku ispitnog postupka zatražili izjašnjenje Opštine Budva koja im je dostavila odgovor, a Zaštitnik će u narednom periodu, shodno utvrđenim činjenicama obavijestiti Odbor i podnositeljku pritužbe o ishodu postupanja.

Sjednica je završena u 12 sati i 25 minuta.

*****

Sastavni dio Zapisnika sa 66. sjednice su:

- Informacija o učešću predsjednika Odbora za ljudska prava i slobode dr Halila Dukovića na Konferenciji „Zakon, politika, društvo i diskriminacija”, održanoj 19. i 20. aprila 2016. godine u Podgorici, u organizaciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, uz podršku Fondacije Konrad Adenauer, OEBS-a i Savjeta Evrope i

- Informacija sa sastanka predsjednika Odbora za ljudska prava i slobode dr Halila Dukovića sa advokatom specijalizovanim za prava osoba sa invaliditetom Džonom L.Vodačem, održanog 18. maja 2016. godine u Podgorici.

*****

INFORMACIJA
O UČEŠĆU PREDSEDNIKA ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA I SLOBODE
DR HALILA DUKOVIĆA NA KONFERENCIJI
„ZAKON, POLITIKA, DRUŠTVO I DISKRIMINACIJA“
održanoj 19. i 20. aprila 2016. godine u Podgorici,
u organizaciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore,
uz podršku Fondacije Konrad Adenauer, OEBS-a i Savjeta Evrope

Predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode dr Halil Duković učestvovao je na Konferenciji „Zakon, politika, društvo i diskriminacija”, održanoj 19. i 20. aprila 2016. godine u Podgorici.

Konferenciju je organizovala institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, uz podršku Fondacije Konrad Adenauer, OEBS-a i Savjeta Evrope.

Cilj dvodnevne Konferencije na kojoj su učestvovali predstavnici izvršne, zakonodavne i sudske vlasti, predstavnici međunarodnih organizacija, civilnog sektora i eksperti bio je otvaranje široke društvene kampanje u borbi protiv svih oblika diskriminacije.

Na otvaranju Konferencije učesnicima su se obratili: dr Halil Duković, predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode, Sonja Tomović-Šundić, savjetnica Predsjednika Crne Gore za oblast ljudskih prava i prava manjina, Snežana Radović, koordinatorka radnih grupa za poglavlja 23 i 24 u pregovorima Crne Gore sa Evropskom unijom, Norbert Beckmann-Dierkes, direktor Kancelarije Fondacije Konrad Adenauer za Srbiju i Crnu Goru i Šučko Baković, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore.

Predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode dr Halil Duković, izražavajući zadovoljstvo što prisustvuje Konferenciji na kojoj se razgovara o veoma važnoj temi u oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda iznio je očekivanje da će ovaj skup omogućiti kvalitetnu razmjenu mišljenja i iskustava u ovoj kompleksnoj oblasti, doprinijeti boljem sagledavanju problema sa kojima se svakodnevno suočavamo i utvrđivanju smjernica za dalje poboljšanje stanja u ovoj oblasti. Naglasio je da Odbor za ljudska prava i slobode, u skladu sa svojom Poslovnikom Skupštine utvrđenom nadležnošću, ima važnu ulogu u oblasti ostvarivanja, zaštite i unapređivanja ljudskih prava i sloboda, a time i u zaštiti od diskriminacije i da preuzima brojne aktivnosti u ovoj oblasti. Posebno je istakao multisektorski pristup, kao osnovni metodološki princip rada Odbora za ljudska prava i slobode koji kroz saradnju sa Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda Crne Gore, nadležnim državnim organima, međunarodnim organizacijama sa sjedištem u Crnoj Gori i nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava i njihovo učešće na sjednicama Odbora, realizuje brojne aktivnosti u cilju postizanja većeg stepena poštovanja i zaštite ljudskih prava i sloboda.

Predsjednik Odbora je podsjetio da je Planom aktivnosti Odbora za 2016. godinu, usvojenim na 63. sjednici, održanoj 13. aprila 2016. godine, akcenat usmjeren na aktivnosti koje se odnose na: implementaciju donešenih zakona, jačanjem kontrolne uloge Skupštine, zaštitu od diskriminacije, prevenciju torture i drugih oblika nečovječnog, surovog ili ponižavajućeg postupanja, u skladu sa preporukama Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT), zaštitu prava lica lišenih slobode, zaštitu ličnih podataka, zaštitu prava lica sa invaliditetom, sa posebnim akcentom na djecu sa teškoćama u razvoju i intenziviranje međunarodne saradnje sa subjektima koji se bave pitanjima zaštite ljudskih prava i sloboda, savjetodavnim tijelima Savjeta Evrope i Evropske unije, daljim jačanjem konstruktivne uloge koju Crna Gora ima u regionalnoj

saradnji i nastavkom saradnje koju Odbor ima sa odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata, kao i učešćem članova Odbora na seminarima, konferencijama i drugim međunarodnim aktivnostima, na poziv međunarodnih organizacija, u skladu sa čl. 208, 209 i 210 Poslovnika Skupštine Crne Gore.

Predsjednik Duković je naglasio da je i pored velikih napora koje je Odbor za ljudska prava i slobode uložio realizacijom brojnih aktivnosti na temu antidiskriminacije, u ovoj oblasti ostalo još posla da bi došli do željenih rezultata, naglašavajući da na to ukazuju i predstavnici međunarodne zajednice. Zaključio je da je neophodno dalje sinhronizovano djelovanje svih nadležnih subjekata radi poboljšanja stanja u ovoj oblasti.

Takođe, upoznao je učesnike Konferencije da je Odbor, prepoznajući obavezu daljeg preduzimanja aktivnosti na poboljšanju stanja u ovoj oblasti, a polazeći od nalaza iz Izvještaja Evropske komisije o Crnoj Gori za 2015. godinu, objavljenog u novembru 2015. godine i činjenice da je Vlada Crne Gore za IV kvartal planirala Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Odbor svojim Planom aktivnosti utvrdio razmatranje ovog Predloga zakona. Takođe, Odbor je Planom aktivnosti za 2016. godinu za III kvartal utvrdio održavanje Konsultativnog saslušanja na temu: „Analiza primjene antidiskriminatornog zakonodavstva- problemi u praksi, u susret izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, utvrđenim za IV kvartal 2016. godine”. Uz navedeno, Predsjednik Odbora je saopštio da je za IV kvartal 2016. godine Planom aktivnosti Odbor utvrdio razmatranje Posebnog izvještaja Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore o zaštiti od diskriminacije, shodno Zaključku Skupštine Crne Gore (tačka 12) koji je Skupština donijela na predlog Odbora povodom razmatranja Izvještaja o radu Zaštitnika za 2014. godinu, 28. decembra 2015. godine, a koji je objavljen u „Službenom listu Crne Gore“, broj 3/16 i čije je sprovođenje obavezujuće za nadležne institucije.

Predsjednik Odbora vjeruje da će se na bazi činjenica koje svi akteri budu zajedno utvrdili doprinijeti da i Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije bude još jedan korak ka dostizanju onog standarda kojem svi težimo i na kome svi radimo. Takođe, vjeruje da samo svi zajedno- politički subjekti, Vlada, civilni sektor, a posebno institucija Zaštitnika, uz podršku međunarodnih institucija mogu pomoći da taj cilj bude postignut. Smatra da se samo zajedničkim djelovanjem može doprinijeti i boljoj implementaciji Zakona.

Sonja Tomović Šundić, savjetnica Predsjednika Crne Gore za oblast ljudskih prava i prava manjina je ocijenila da je ovo jedna od najvažnijih tema modernog političkog mišljenja, modernih političkih zajednica i demokratije uopšte. Ističući da su ljudska prava pokazatelj demokratije jednog društva, saopštila je da su ona u normativnom smislu etički i politički okvir modernih političkih zajednica u kojima se konstituiše demokratska politička kultura. Na temeljima ljudskih prava konstituiše se politička kultura kao univerzalna sinteza vrijednosti koje su opšteprihvatljive za sve civilizovane evropske narode i države. Tema je važna, jer se povezuju politika, društvo i antidiskriminacija i na pravnim standardima, u saradnji državnih institucija i civilnog sektora, pokušava se riješiti jedno od najsloženijih demokratskih i političkih pitanja, a to je poštovanje i zaštita ljudskih prava i problem antidiskriminacije. Istakla je da je riječ o najvažnijem, univerzalnom vrijednosnom okviru koji predstavlja ne samo pravno, već i duboko moralno i antropološko pitanje. Zaključila je da je ovo najvažnija tema moderne političke evropske istorije o ljudskim pravima u kojoj je skoncentrisana sva humanistička misao od antičke Grčke do savremene civilizacije, a u kojoj su sintetisani teorija i praksa. Smatra važnim da se istaknu pravni aspekti ove teme i mogućnosti prevencije, kao i implementacije legislative koja reguliše pitanje zabrane diskriminacije u Crnoj Gori.

Snežana Radović, koordinatorka radnih grupa za poglavlja 23 i 24 u pregovorima Crne Gore sa Evropskom unijom je istakla da je Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija jedan od važnih aktera u borbi protiv diskriminacije i važan partner u koordinaciji poglavlja 23 i 24 koja su srž novog pristupa u pregovaračkom procesu EU i Crne Gore. Ocijenila je da je 2015. godina bila izuzetno dimamična u pregovaračkom procesu Crne Gore sa Evropskom unijom. Trenutno je više od dvije trećine poglavlja otvoreno, dva su zatvorena, a u toku su pripreme za otvaranje nekoliko novih. Sada polako do izražaja dolazi tihi rad kojim dolazimo da faze zatvaranja nekih pregovaračkih poglavlja, a sve to je važno za cijelo crnogorsko društvo. Veoma je bitno informisati građane o svemu što se radi u ovom procesu, pa su događaji

ovog tipa bitni kako bi se na njima prenijele i poruke iz Evropske komisije, kao partnera u cijelom ovom procesu.

Radović je naglasila da je svima jasno da je ovo pravi trenutak da krenemo u suštinsku reformu kako bi ispunili sve planirano. Donešen je Program pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji koji tretira sva poglavlja pregovora, kao i tabelarni prikaz o tome na koji način ćemo preuzeti pravnu tekovinu EU do kraja 2018. Ocijenila je da uspješnost realizacije tog dokumenta pokazuje da li ćemo biti spremni da pravnu tekovinu preuzmemo do kraja 2018. godine, ali ukazuje i na kojim poljima bi trebalo više i jače da radimo. Poglavlja 23 i 24 su ključna poglavlja u ovom procesu, a to se vidi i u primjerima zemalja koje nakon nas počinju pregovore. Istakla je da je i Crnoj Gori trebalo vremena da postavi akcione planove za ova dva poglavlja, nakon čega smo dobili 83 privremena mjerila koja ispunjavamo u cilju dobijanja završnih mjerila. Istakla je da je Pododbor za pravdu, slobodu i bezbjednost, kao jedno od tijela koje radi pod okriljem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju veoma važan za Crnu Goru, a u martu 2016. godine u Podgorici na sastanku Pododbora oblast ljudskih prava je bila jedna od tema koje su isplivale na površinu, kao teme o kojima bi trebalo još više razgovarati i gdje treba djelovati dalje radi postizanja napretka, jer u principu sve drugo što radimo može da se vidi ili ne vidi, ali antidiskriminacija i temeljna prava su oblast gdje se svaki napor vrlo jasno uoči, a i svaki propust je evidentan odmah. Cilj je da se u ovoj oblasti nastavi djelovati kao do sada ili još jače, u tijesnoj saradnji državnih institucija sa civilnim sektorom kako bi u krajnjem dostigli zaokruživanje 83 privremena mjerila. Istakla je da smo svi svjesni velikog puta koji je pred nama i nada se da će biti sve više ovakvih događaja. Kako dublje ulazimo u proces evropske integracije, lakše ćemo spoznati prepreke i raditi na njihovom rješavanju, a znanje u ovoj i svim drugim oblastima je nemjerljivo veće i iako su pred nama teži izazovi, lakše se boriti sa njima, jer više znamo, saradujemo i otvoreniji smo u djelovanju. Zaključila je da koliko je Crnoj Gori stalo da ispuni sve uslove i uđe u EU, toliko je i Evropskoj komisiji.

Norbert Beckmann-Dierkes, direktor Kancelarije Fondacije Konrad Adenauer za Srbiju i Crnu Goru je saopštio da Fondacija ima Kancelariju u Podgorici, što govori o njihovom odnosu prema našoj zemlji. Uz ocjenu da je održavanje Konferencije na kojoj učestvuju predstavnici različitih institucija veoma važno, pozvao je učesnike da otvoreno razgovaraju, jer će to doprinijeti zaštiti ljudskih prava. Upoznao je učesnike sa načinom na koji funkcionise Fondacija Konrad Adenauer navodeći da je to politička organizacija povezana sa Hrišćanskim demokratskim pokretom u Njemačkoj. Zalažu se uspostavljanje i jačanje demokratije u više od 100 država, a realizuju oko 200 projekata. Istakao je da projekat Vladavine prava potiče iz 1990-ih kada su uspostavili prvi transnacionalni sektorski program za promociju vladavine prava koji se sastoji od pet regionalnih programa: za Latinsku Ameriku, Istočnu i Jugoistočnu Aziju, Subsaharsku Afriku, Jugoistočnu Evropu i Srednji Istok. Saopštio je da imaju Kancelariju u Bukureštu odakle koordiniraju radom šest kancelarija u Jugoistočnoj Evropi. 2005. su osnovali program vladavine prava za Jugoistočnu Evropu koji promovise dijalog o pitanjima vladavine prava unutar i među sledećim zemljama Jugoistočne Evrope: Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Kosovo, Makedonija, Crna Gora, Moldavija, Rumunija i Srbija. Realizovali su brojne projekte koji se odnose na podršku demokratskim institucijama, nezavisnost i integritet pravosuđa, ustavno pravo i Ustavni sud, materijalno i procesno pravo, zaštitu ljudskih prava i prava manjina i borbu protiv korupcije. Podržavaju evropsku integraciju Crne Gore i srećni su što mogu da prate taj proces. Ukazao je na važnost vladavine prava, dostizanja standarda u toj oblasti, ali i vođenja diskusije o ljudskim pravima i vladavini prava.

Šučko Baković, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore je zahvalio Fondaciji Konrad Adenauer koja je finansijski podržala Konferenciju, OEBS-u koji je imao važnu ulogu u pripremi, finansiranju i organizaciji, kao i Savjetu Evrope koji je kroz projekat PREDIM pružio ekspertsku podršku. Ocijenio je da je Konferencija značajna za instituciju Zaštitnika, ali i druge organe i institucije. Zaštitnik je saopštio da su već duže vrijeme ukazivali na određene segmente društva i ranjive grupe koje su posebno izložene nejednakom postupanju i u tom smislu, koristili veoma različite indikatore, kako one koji su kreirani unutar državnih organa, tako i one koji dolaze iz inicijativa civilnog sektora. Ne krije činjenicu da su i jedni i drugi korišteni kao inputi u izradi godišnjeg izvještaja Institucije. Kada se to ima u vidu, Zaštitnik je saopštio da bi se Konferencija mogla nazvati konvencijom, jer je skup zajedništva svih aktera društva u

pokušaju da se definišu pojavni oblici diskriminacije, odrede pravci djelovanja na zaštiti i spriječe njeni efekti u društvu.

Zaštitnik je naglasio da nema sumnje da diskriminacija kao pojava postoji i da je ponekad duboko ukorijenjena u postojeće društvene odnose, predrasude i stigme koje povremeno nadvladavaju društvenu stvarnost i potrebu očuvanja jednakosti, kao načela vladavine prava i temeljne civilizacijske vrijednosti. Iako crnogorsko društvo slovi za humano i solidarno u odnosu na slabije članove društvene zajednice, taj oreol se mora dokazivati u uslovima stalnih društvenih promjena, tekućih i okončanih konflikata u okruženju, ekonomskih kriza i stalnog napretka u približavanju evropskim integracijama. Ovaj proces nije samo pitanje morala, odnosno etike i politike. U ovom vremenu diskriminacija je i pravni pojam, pravni fenomen koji je potrebno dokazivati na bazi prihvaćenih standarda.

Zaključio je da diskriminacija kao percepcija jeste važna u smislu orijentacije, ali kada su u pitanju stvarni efekti borbe za jednakost, oni se moraju zasnivati na rezultatima procedura u kojima se diskriminacija dokazuje. Put je značajno olakšan činjenicom da se dokazni postupak sprovodi primjenom pravila o prerasporedu tereta dokazivanja, odnosno obrnutog tereta dokazivanja koji treba ne samo da ohrabri žrtve, već da im da neophodnu početnu energiju za ulazak u prostor dokazivanja koji i dalje nije nimalo lak. To se osjeća u svakodnevnom radu unutar procedura i djelovanju izvan Institucije. Zaštitnik je saopštio da se time posao ne minimizira, niti prestaje rad na borbi protiv diskriminacije. Upravo u tom dijelu je skriven ogroman dio posla Institucije i njenih službenika koji na zahtjev stranke dosta vremena i energije troše u pokušaju pronalazača minimuma činjenica i pravnog osnova za postupanje, odnosno otkrivanje diskriminacije. Ovaj vid pravne pomoći često je nevidljiv, ali i ključan u postupanju Institucije. U protivnom, samo na bazi čisto formalne procedure veliki broj obraćanja bi bio odbačen, a diskriminacija, ukoliko postoji, ostala nesankcionisana u svakom smislu te riječi.

Zaštitnik je saopštio da im je želja da objedine različite kapacitete u očuvanju jednakosti, približe mehanizme i standarde zaštite, ukažu na ključna područja i oblike diskriminacije, pojasne njenu materijalno-pravnu i procesno-pravnu dimenziju i da javnosti daju priliku da se suoči sa širinom i dubinom problema. U isto vrijeme žele demistifikovati sam pojam diskriminacije koji se često koristi i van njenih granica u pokušaju da se njime argumentuje svaki drugi nedostatak u funkcionisanju sistema vladavine prava i poštovanja ljudskih prava i sloboda. Ocijenio je da Institucija u ovom dijelu ima vrlo složenu ulogu - ne samo da prepozna i utvrdi diskriminaciju, već da stvori činjeničnu i pravnu podlogu slučaja u kojem će diskriminacija dobiti svoj materijalni oblik. Bez toga diskriminacija ostaje sociološki, a ne pravno utemeljen institut.

Institucija posebno naglašava prilično visok stepen razlikovanja između percepcije i dokazane diskriminacije. Dok se percepcija temelji na iskustvu, dokazana diskriminacija svoje uporište mora naći i u pravnom okviru koji je čini podobnom za odlučivanje. Standardi koji se tom prilikom koriste nijesu plod samo domaćeg iskustva, s obzirom da je diskriminacija u čitavoj svojoj dimenziji relativno nov pojam u našem društvu bez obzira na činjenicu što se jednakost odavno poimala kao vrhovni princip ranijeg društvenog uređenja. Ključna pretpostavka novog pristupa je individualni tretman žrtava, odnosno preciziranje ličnog svojstva bez kojeg nema diskriminacije.

Zaštitnik je naveo da se ne može reći da su prethodna iskustva bila u toj mjeri prilagođena svim promjenama koje se dešavaju na nivou izgradnje standarda, ali da se danas korača jednim prilično dobro utabanim putem koji se lako nazire kroz smjernice za postupanje i praksu međunarodnih sudova i drugih nadzornih tijela. U tom smislu je jako značajno njihovo uključivanje u mreže tijela za jednakost odakle crpe nova iskustva i nove standarde zaštite od diskriminacije. Naglasio je da se moraju pohvaliti činjenicom da su zahvaljujući unutrašnjim organizacionim promjenama dosegli odgovarajući nivo učešća u međunarodnim inicijativama putem kojih uz minimalne troškove unapređuju rad, smatrajući važnim da i u budućim aktivnostima posebnu pažnju posvete ovakvim skupovima, gdje će uz podršku renomiranih partnera jačati kadrovsku osnovu, ali i operativnu funkciju rada.

Na samom kraju Zaštitnik je izrazio zadovoljstvo postignutim u radu tokom 2015. godine, uz napomenu da i početak ove godine karakteriše očigledno povećanje povjerenja u rad Institucije, bar kada je u pitanju povećanje broja predmeta u radu (46% je uvećanje broja predmeta na nivou Institucije u odnosu na isti period prošle godine, a u oblasti antidiskriminacije gotovo je dostignut priliv registrovan u prošloj

godini- 80%). Međutim, to i obavezuje u svakom pogledu, a naročito u pogledu očekivanja građana koji im se obraćaju, zaključio je Zaštitnik Šučko Baković.

Svim učesnicima Konferencije poželio je da kroz otvorenu diskusiju daju doprinos jačanju sistema antidiskriminacije.

Nakon pozdravnih govora, prvog dana Konferencije održane su tri panel diskusije.

*****

Moderatori **prvog panela na temu „Pravni okvir antidiskriminacije – slučaj Crne Gore”** bili su Siniša Bjeković, zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Dušan Ignjatović, ekspert Savjeta Evrope. U okviru panela bilo je riječi o pravnim standardima, institucionalnom okviru i instrumentima zaštite žrtava, međunarodnom i nacionalnom pravu i mogućem uticaju uporednog prava i prakse.

Zamjenik Zaštitnika Siniša Bjeković je saopštio da su standardi po pitanju diskriminacije vrlo široki, a u instituciji Zaštitnika u posljednje vrijeme bave se približavanjem tih standarda, njihovim inkorporiranjem u nacionalni pravni poredak, uobličavanjem pravnih standarda koje primjenjuje Institucija i onog što su kroz konkretne slučajeve dobili za naredni period. Priča o diskriminaciji je povezana sa evroatlanskim integracijama i vjerovatno da se ti procesi kreću zahvaljujući i tom spoljnjem inputu, jer se radi o prihvatanju standarda koji su uslov napretka u ovom procesu.

Saopštio je da ovo nije samo pitanje institucije Zaštitnika i civilnog sektora, već i svih državnih institucija koje je nedavno otvoreno na sjednici Odbora za ljudska prava i slobode kada je pokrenuto pitanje da li ima dovoljno ovakvih i sličnih skupova na kojima bi se antidiskriminacija osvijetlila sa svih aspekata. Istakao je da je nepodijeljen zaključak bio da takvih skupova nikad nije previše, a da je s druge strane, nemoguće ostvariti sve u okviru formalnog djelovanja institucija u skladu sa raspoloživim budžetom i vremenom kojim svaka od njih raspolaže. Podsjetio je da Crna Gora ima ista prava i obaveze kao i svaka država koja ima mnogo više stanovnika i materijalnih i finansijskih uslova. Na nama je da koristimo svaki mogući resurs i nezavisno od toga iz koje društvene sfere dolazimo trebalo bi da učinimo sve kako bi se doprinijelo unapređenju sistema u borbi protiv diskriminacije.

Bjeković je podsjetio da je Crna Gora formalno usvojila standarde donošenjem Zakona o zabrani diskriminacije 2010. godine, ali već u prvim koracima primjene ovog Zakona bilo je evidentno da su izmjene neminovne. Naglasio je da je izmjena ovog Zakona pitanje trenutka, a da se efekat zaštite od diskriminacije jednim dijelom vezuje i za promjene u zakonodavnoj sferi. U tom smislu, učinjen je prvi korak kada je Zakon izmijenjen 2014.

Saopštio je da je na sjednici Odbora za ljudska prava i slobode najavljeno da će uslijediti nova izmjena Zakona. Zahvaljujući izvještajima koje objavljuju renomirane međunarodne organizacije, prvenstveno Evropska komisija, jasno je da se taj trend ne može nastaviti na način što će se svako malo raditi izmjene Zakona, jer taj Zakon mora biti sistemski, pažljivo pripremljen kako bi se izmijenile sve one odredbe koje sprečavaju efikasnu i vidljiviju borbu protiv diskriminacije. Pod tim podrazumijeva pitanje nadzora i gonjenje u predmetima koji se tiču diskriminacije, kao i jačanje inspekcijskih organa. Najavio je da Zaštitnik ima namjeru da čitav jedan skup posveti radu i saradnji sa inspekcijskim organima, jer iako je Zakon propisao da se diskriminacijom bave inspekcijski organi, svako u dijelu svoje nadležnosti, oni su u prethodnoj godini imali pet slučajeva diskriminacije, a samo u jednom slučaju je utvrđena.

Zamjenik Zaštitnika je podsjetio da su u 2015. godini u radu u oblasti zabrane diskriminacije imali 83 predmeta i svaki riješili. Naglasio je da je broj predmeta koji su bili u radu Zaštitnika skoro duplo veći nego broj svih ostalih predmeta pred svim ostalim državnim organima. Važnim smatra i vraćanje povjerenja u rad Institucije, jer je veliki broj građana koji i nijesu podnijeli pritužbu nakon što su dobili određeno obrazloženje, odnosno pravni savjet u instituciji Zaštitnika. U značajnoj mjeri se trude da na ovaj način riješe probleme građana, a u određenim predmetima u tome su uspijevali i prije nego su počeli sa zvaničnim procedurama.

Podsjetio je da Zakon sadrži pravne standarde koji se tiču diskriminacije, ali ne sadrži odredbu šta se neće smatrati diskriminacijom, što može predstavljati veliki problem. Ustavom je utvrđeno da se diskriminacijom neće smatrati samo afirmativna akcija. Naglasio je da svako nejednako postupanje nije

diskriminacija ukoliko se ne prepozna određeno lično svojstvo. Ukazao je da je to najveći problem, odnosno kamen spoticanja stranaka koje se obraćaju instituciji Zaštitnika. Svjesni su činjenice da je pritužba Zaštitniku u određenim predmetima poslednje sredstvo kojim stranka pokušava ostvariti svoje pravo, ali su u Instituciji ograničeni pravnim procedurama i standardima koje su dužni koristiti kada utvrđuju da li je bilo diskriminacije.

Poznato je da se njihov rad, pa i cijeli Zakon temelji na Direktivama jednakosti Evropske unije, a jedinstvena direktiva o jednakosti nije donešena ni na nivou EU, jer postoje određena područja i lična svojstva koja su uzeta u obzir kada su one donošene. Važan izvor su i standardi Savjeta Evrope, praksa Evropskog suda za ljudska prava i standardi Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije koja u okviru generalnih preporuka koje donosi takođe nudi ono što se može koristiti u radu Zaštitnika.

Veoma su važni univerzalni standardi Ujedinjenih nacija, a nije rijetkost, što se može vidjeti i na sajtu Zaštitnika, da se u svojim mišljenjima, posebno onima iz 2015. godine, pozivaju na sve navedene standarde koje je Crna Gora dužna da primijeni.

Bjeković je podsjetio da je Ustavom Crne Gore jasno definisano da potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava imaju primat nad nacionalnim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada neki odnos regulišu drugačije od nacionalnog zakonodavstva. Dilema nastaje kada treba uporediti određeni međunarodni standard i primijeniti ga na nacionalne pravne i činjenične okolnosti. Zamjenik Zaštitnika je saopštio da mnogi smatraju da je Sporazum o stabilizaciji i asocijaciji protokolarne prirode, ali je ukazao da je njime definisano da je Crna Gora preuzela obavezu da usaglašava svoje zakonodavstvo sa pravom Evropske unije, pri čemu se pod zakonodavstvom ne podrazumijeva samo normativno pravni okvir, već i sve drugo, uključujući i sudsku praksu. Sporazum predviđa prelazni rok od pet godina od dana njegovog stupanja na snagu i država je u tom periodu dužna da obaveze ispoštuje. Naglasio je da stalno moramo dokazivati da smo osvojili polje napretka u procesu evropskih integracija.

Bjeković je istakao da treba govoriti o poljima, područjima, oblicima i vrstama diskriminacije koji se u društvu pojavljuju i posebno onima koji prolaze nekažnjeno. U tom smislu ogromna je podrška koju treba da pruži civilni sektor, jer je on korektor svih društvenih zbivanja uključujući i ona gdje država treba da pokaže da funkcioniše.

Zamjenik Zaštitnika je zaključio da se u predstojećoj zakonodavnoj reformi sve ovo mora imati u vidu i ne smije se dozvoliti da se vrše parcijalne i kozmetičke izmjene Zakona. Saopštio je da je u tom smislu bila i intervencija skupštinskog Odbora za ljudska prava i slobode koji je tražio da dobije punu informaciju o stepenu usklađenosti i implementaciji ovog Zakona.

Dušan Ignjatović, ekspert Savjeta Evrope je saopštio da se u Srbiji suočavaju sa sličnim problemima, jer je i kod njih primat međunarodnog prava nad nacionalnim zakonodavstvom, posebno u oblasti ljudskih prava. Ranije je bilo nezamislivo da se u sudskim odlukama i odlukama drugih organa neposredno poziva na međunarodne standarde kojih je mnogo, posebno u oblasti diskriminacije. Međunarodni sistem poštovanja ljudskih prava zasnovan je na ideji da svi ljudi imaju jednaka i ista prava. Svi važni instrumenti o ljudskim pravima sadrže garancije o pravima na jednakost i nediskriminaciju. Međunarodno pravo zabranjuje diskriminaciju kako u tretmanu (neposrednu diskriminaciju), tako i u rezultatu (posrednu diskriminaciju). Međutim, nekada je opravdano ljude tretirati drugačije, jer razlike u tretmanu i rezultatu mogu biti opravdane sve dok teže legitimnom cilju i dok su proporcionalne.

Jedan od osnovnih ciljeva Ujedinjenih nacija je promocija jednakih garancija ljudskih prava za sve ljude bez ikakvih razlika i ti standardi se mogu naći u skoro svim dokumentima UN-a koji su obavezujući i za Crnu Goru, među kojima su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama, Konvencija o pravima djeteta i Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom. Jedina dva dokumenta Ujedinjenih nacija koji ne sadrže eksplicitno odredbe o zabrani diskriminacije su Konvencija protiv torture i Konvencija o zaštiti svih lica od prisilnog nestanka, jer je u tim konvencijama jasno da postoje apsolutne zabrane.

Evropska unija, kao politička i ekonomska organizacija takođe se zasniva na standardima ljudskih prava i vrijednostima kao što su ljudsko dostojanstvo, sloboda, demokratija, jednakost i vladavina prava. U

važna dokumenta Evropske unije spadaju Sporazum o funkcionisanju Evropske unije, Lisabonski sporazum i Direktiva o rasnoj jednakosti. Važni su i standardi Savjeta Evrope sadržani u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Evropskoj socijalnoj povelji i Okvirnoj konvenciji o zaštiti nacionalnih manjina. Podsjetio je na član 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima kojim se propisuje zabrana diskriminacije, a i Protokolom 12 je propisano načelo opšte zabrane diskriminacije. Ukazao je da za sada Protokol 12 nije potpisalo 19 država članica Savjeta Evrope. Naglasio je da član 14 zabranjuje diskriminaciju, ali u odnosu na prava i slobode zajemčene Konvencijom. Potencijalni osnovi za diskriminaciju su neiscrpni, jer njihova lista u članu 14 nije zaključena. Iako se mora pozvati na član 14 Konvencije, Sud ne mora da utvrdi da je povrijeđeno neko od prava utvrđenih Konvencijom, već da je došlo do različitosti u postupanju između različitih slučajeva u istoj ili sličnoj situaciji.

Ukazao je na poznate slučajeve Evropskog suda za ljudska prava koji se tiču diskriminacije. U slučaju Abdulazis i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva muškarci, državljani Ujedinjenog Kraljevstva kada su dovodili supruge iz inostranstva koje nijesu bile državljanke Ujedinjenog Kraljevstva po automatizmu su dobijali mogućnost da imaju prebivalište u Ujedinjenom Kraljevstvu, a žene takvu mogućnost nijesu dobijale po automatizmu, već se ispitivao svaki slučaj pojedinačno, zbog čega je Evropski sud utvrdio diskriminaciju po osnovu pola. Saopštio je da je interesantan slučaj Paraskeva Todorova protiv Bugarske u kojem se podnositeljka predstavke žalila da je bila žrtva diskriminacije na osnovu pripadništva romskoj manjini, što je imalo za posledicu da su sudovi odbili da joj u krivičnom postupku izreknu uslovnu kaznu. Podnositeljka se dalje žalila da sudovi nijesu bili nepristrasni i da su njenu etničku pripadnost smatrali za ključno pitanje, a Evropski sud je utvrdio da je došlo do diskriminacije i da je podnositeljka bila podvrgnuta razlici u postupanju. U slučaju D.H. i drugi protiv Češke Republike u kojem su romska djeca u Češkoj upućivana u škole za djecu sa posebnim potrebama, Sud je utvrdio da je došlo do diskriminacije.

Dušan Ignjatović je saopštio da je veoma interesantan i standard o prebacivanju dokaza u postupcima na stranu tuženog i problemi koji zbog toga mogu nastati ukoliko ostalo zakonodavstvo nije na odgovarajući način regulisano. Prebacivanje tereta dokazivanja je zlatna alatka antidiskriminacionog prava, ali može da dovede i do određenih problema.

Za učešće u raspravi na temu "Pravni okvir antidiskriminacije- slučaj Crne Gore" nije bilo zainteresovanih subjekata.

*****

U okviru **drugog panela na temu "Uloga državnih institucija u borbi protiv diskriminacije"** govorili su Milena Krsmanović, savjetnica u instituciji Zaštitnika i Miodrag Pešić, sudija Višeg suda u Podgorici. Bilo je riječi o slučajevima antidiskriminacije u radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore i slučajevima antidiskriminacije pred crnogorskim sudovima.

Milena Krsmanović je ukazala da je prema statističkim podacima i istraživanjima nevladinih organizacija diskriminacija u Crnoj Gori prisutna. Osvrnula se na nadležnosti Zaštitnika, propisane Zakonom o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore i Zakonom o zabrani diskriminacije, naglašavajući da je Zaštitnikov ključni i dominantan mandat u postupanju po pritužbama. Takođe, pokreće postupak po sopstvenoj inicijativi kada odluči da težina predmeta zavređuje njegovu intervenciju. Ima pravo da inicira i miješa se u započeti sudski postupak u građanskom sporu i u tom slučaju vrši izbor takozvanih strateških parnica koji zavisi od više indikatora, a prevashodno Zaštitnik odlučuje da se umiješa u sudski postupak ili da ga inicira ako je u pitanju teški oblik diskriminacije, odnosno višestruka diskriminacija, produžena diskriminacija, ukoliko postoji odnos nesrazmjernosti između moći diskriminatora i diskriminisanog i ako je diskriminacija široko prihvaćena u društvu. Zaštitnik ima pravo da sprovodi postupak mirenja. Ključna njegova uloga je u preduzimanju mjera i radnji kojima se štite prava diskriminisanog lica. Tokom cijelog postupka dominantna je njegova uloga da savjetuje i pruža stručnu pomoć licima, obavještava ih o njihovim pravima i obavezama i upoznaje ih sa mogućnošću drugih postupaka u oblasti antidiskriminacije. Cilj postupka koji se vodi pred institucijom Zaštitnika je uklanjanje stanja diskriminacije, odnosno posledica koje je diskriminacija izazvala kako bi se spriječilo ponavljanje, odnosno dalje vršenje diskriminacije.

Krsmanović je saopštila da postupak pred Zaštitnikom nije ni sudski, ni upravni, već ima elemente oba. Ukazala je da se u postupanju po pritužbama vode načelima: zakonitosti, jednostepenosti,

kontradiktornosti, utvrđivanja istine i slobodne procjene dokaza, efikasnosti, pismenosti, pružanja pomoći strankama, naročito neukim i poštovanje dostojanstva i integriteta ličnosti. Materijalno-pravna zakonitost se ostvaruje kroz pravilnu primjenu materijalno-pravnih antidiskriminacionih propisa, a procesno-pravna kroz pravilnu primjenu procesnih pravila organizacione i funkcionalne prirode. Istakla je da postupak pred Zaštitnikom isključuje postupak dvostepenosti i reviziju njegovih preporuka i mišljenja, odnosno isključuje kontrolu, a žalba nije dozvoljena. Načelo kontradiktornosti se ogleda u konkretizaciji obaveze Zaštitnika da svaku pritužbu sa svim njenim priložima podnese protivnoj strani na izjašnjenje, a protivna strana ima pravo da se brani, odnosno da se zaštiti od neosnovane pritužbe. Načelo utvrđivanja istine i slobodne procjene dokaza podrazumijeva da Zaštitnik pravilno i potpuno utvrđuje sve relevantne činjenice i okolnosti koje su odlučujuće i od presudnog značaja za rješavanje određene pravne stvari. Načelo pismenosti podrazumijeva da se ne održavaju usmene rasprave, niti zakazuju ročišta, već Zaštitnik odlučuje na osnovu stanja u spisima predmeta. Veoma je bitno i pružanje pomoći strankama, naročito neukim i poštovanje dostojanstva i integriteta ličnosti u svakoj fazi postupanja.

Tok postupka po pritužbama prati nekoliko ključnih aktivnosti, počev od ispitivanja prihvatljivosti pritužbe. Pod ispitivanjem prihvatljivosti pritužbe podrazumijeva se analiza da li su ispunjene procesne pretpostavke za početak postupka, što uključuje ispitivanje da li je Zaštitnik nadležan da postupa po pritužbi, da li je pritužba razumljiva i uredna, da li sadrži sve neophodne elemente i da li je potpisana. U slučaju da je pritužbu podnio pojedinac ili organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava i sloboda neophodna je saglasnost diskriminisanog lica. Pod ispunjavanjem procesnih pretpostavki podrazumijeva se i ispitivanje da li je pritužba podnesena u zakonskom roku. Na kraju se pristupa analizi da li se radi o očiglednoj zloupotrebi prava na podnošenje pritužbe. Kada pritužba prođe test prihvatljivosti, pristupa se ispitnom postupku. Prva faza ispitnog postupka je radna kvalifikacija slučaja u kojoj službenik kojem je pritužba dodijeljena u rad pristupa razmatranju predmeta i na osnovu raspoloživih činjenica i dokaza vrši preliminarnu, radnu kvalifikaciju slučaja koja nije vezana za pravnu kvalifikaciju koja je pomenuta u samom tekstu pritužbe, jer su podnosioci dosta često neuke stranke kojima nijesu poznati elementi pravnog gonjenja diskriminacije. Radna kvalifikacija se vrši ispitivanjem ko je žrtva diskriminacije, a ko diskriminator, da li je u pitanju posredna ili neposredna diskriminacija, u kom području je izvršena, koje je lično svojstvo na kom je diskriminacija zasnovana. Ukoliko pritužba nije potpuna Zaštitnik šalje zahtjev za dopunu pritužbe u cilju razjašnjenja nekih spornih stanja ili radi dostavljanja činjenica koje su neophodne za dalji tok postupka. Ukoliko je sa pritužbom sve u redu, Zaštitnik šalje pritužbu na izjašnjenje protivnoj strani kojoj se pruža prilika da ospori navode ili da se brani od neosnovane pritužbe. Vrlo bitna faza ispitnog postupka je utvrđivanje činjeničnog stanja i analiza slučaja. Od utvrđivanja relevantnih činjenica i okolnosti zavisi i pravilna primjena antidiskriminatornih propisa kako bi osnovu raspoloživih činjenica i dokaza službeno lice kome je pritužba dodijeljena u rad vrši trijažu činjenica. Imajući u vidu okolnosti konkretnog slučaja selektuje činjenice koje su pravno relevantne. Kod neposredne diskriminacije pravno su relevantne sledeće činjenice: nepovoljnije postupanje prema licu ili grupi lica s obzirom na njihovo lično svojstvo i u odnosu prema licu ili grupi lica u istoj ili sličnoj situaciji (uporednici prema kojima se vrši ispitivanje diskriminacije). Činjenice koje se iznose radi pravdanja neposredne diskriminacije su u potpunosti pravno irelevantne. Kod posredne diskriminacije pravno je relevantno postojanje neutralnog pravila, kriterijuma ili prakse koje lice ili grupu lica koja imaju određeno lično svojstvo stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na druga lica u analognoj situaciji.

Na kraju ispitnog postupka Zaštitnik kreira nacrt mišljenja, odnosno konačno mišljenje. U slučaju da ne utvrdi povredu prava donosi mišljenje koje sadrži: opis slučaja, utvrđene činjenice, konstatacije i ocjene o okolnostima slučaja iz pritužbe, a u slučaju da se utvrdi povreda prava, Zaštitnik donosi mišljenje koje sadrži: opis slučaja, utvrđene činjenice, normativni okvir, konstatacije i ocjene o okolnostima slučaja iz pritužbe, daje preporuku za otklanjanje povrede, ostavlja rok za njeno otklanjanje, mišljenje dostavlja protivnoj strani i određuje rok, najčešće od 30 dana, da ga izvijesti o preduzetim mjerama i radnjama. Naglasila je da Zaštitnik ima procesno ovlašćenje da ukoliko strana ne dostavi detaljan izvještaj o preduzetim mjerama i radnjama po preporuci Zaštitnika, on o tome može obavijesti Skupštinu, neposredno viši organ ili upoznati javnost, ali da ovome najčešće ne pribjegavaju, jer to nije strateški cilj Institucije.

Ukazala je na standarde u dokazivanju diskriminacije, govoreći o preraspodjeli tereta dokazivanja, odnosno prebacivanju tereta dokazivanja na onog za koga postoje osnovane indicije da je izvršio akt diskriminacije, što je propisano članom 29 Zakona o zabrani diskriminacije, a detaljnije regulisano praksom Evropskog suda za ljudska prava. Praksa je pokazala da je vrlo teško dokazati da se nejednako postupanje zasniva na nekom ličnom svojstvu. Načelo preraspodjele tereta dokazivanja se ne odnosi na prekršajni i krivični postupak. Važno je i pravilo po kojem se razlozi i motivi ne uzimaju kao dokazni faktor za utvrđivanje postojanja diskriminacije, jer se ne zabranjuju stavovi, već samo radnje kojima se takvi stavovi ispoljavaju. Vrlo bitno pravilo je da Zaštitnika ne obavezuje pravna kvalifikacija koju navodi podnosilac pritužbe, već činjenice i dokazi u vezi sa konkretnim predmetom. Prilikom postupanja po pritužbi za diskriminaciju ne vrši se samo analiza u odnosu na moguće postojanje diskriminacije, već se proširuje i analiziraju se i eventualne povrede drugih prava s obzirom da je institucija Zaštitnika jedinstvena u djelovanju, bez obzira na podjelu nadležnosti u samoj Instituciji.

Na kraju je predstavila i tri konkretna predmeta iz rada institucije Zaštitnika. Saopštila je da su imali pritužbu u kojoj je podnositeljka ukazivala na diskriminaciju po osnovu pola, učinjenu u upravnom postupku u kojem se odlučivalo po njenom zahtjevu za obavljanje određene samostalne djelatnosti. Ona je u pritužbi ukazala na diskriminaciju i potencijalnog diskriminatora, dala adekvatne komparatore i saopštila da je određenim fizičkim i pravnim licima licenca za obavljanje iste privredne djelatnosti ranije izdata iako su oni mnogo poslije nje podnijeli zahtjeve. Zaštitnik je protivnoj strani uputio pritužbu na izjašnjenje i protivna strana nakon ponovljene urgencije nije uspjela da ospori navode iz pritužbe. Stoga je Zaštitnik na osnovu svih raspoloživih dokaza i činjenica konstatovao da je u pitanju diskriminacija po osnovu pripadnosti polu, a pored diskriminacije konstatovao je i povredu prava na neometano uživanje imovine.

Takođe, predstavila je slučaj u kojem je podnositeljka pritužbe ukazala na diskriminaciju po osnovu zdravstvenog stanja njenog djeteta. Direktor ustanove u kojoj je zaposlena pozvao se na potrebe njenog djeteta i onemogućio joj učešće u određenoj aktivnosti u kojoj je učešće predstavnika institucije bilo planirano. Zaštitnik je ocijenio da je diskriminacija postojala i utvrđena, jer direktor nije imao pravo da se poziva na status i potrebe njenog djeteta i da je ograniči u ostvarivanju njenog prava kao zaposlene osobe.

Predstavljajući slučaj zabrane povorke ponosa u Nikšiću, saopštila je da su podnosioci pritužbe ukazali na diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije, a Zaštitnik je utvrdio povredu prava na mirno okupljanje garantovanog članom 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima i našim nacionalnim zakonodavstvom. U tom predmetu Zaštitnik je ukazao da nadležni organi nijesu preduzeli neophodne mjere i pristupili ostvarenju pozitivnih mjera propisanih članom 11 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Takođe, ocijenio je da nadležni organi nijesu preduzeli sve neophodne mjere i radnje kako bi garantovali i obezbijedili povorku ponosa, iako su za to imali dovoljno vremena, jer je u pitanju treće odlaganje povorke ponosa pa su imali vremena i prostora da otklone bezbjednosne rizike.

Miodrag Pešić, sudija Višeg suda u Podgorici je saopštio da je od dana donošenja Zakona o zabrani diskriminacije bilo 50-ak predmeta u radu crnogorskih sudova, od kojih je oko 40 pravosnažno okončano. Kada je riječ o strukturi predmeta, saopštio je da se dvije trećine tih predmeta odnosilo na član 8 Zakona o zabrani diskriminacije iz 2010. godine koji se odnosio na mobing, a što je izmjenama i dopunama Zakona 2014. godine brisano iz Zakona. Ostali predmeti su se odnosili na diskriminaciju po osnovu invaliditeta i jedan na diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije. Prosječno trajanje pravosnažno okončanih postupaka pred sudom je 21 mjesec, s tim što je prepoznata tendencija smanjenja trajanja postupaka. Od svih okončanih postupaka po osnovu mobinga nije donijeta nijedna odluka od strane sudova u Crnoj Gori kojom je utvrđeno diskriminatorско ponašanje- mobing. Smatra da je institut obrnutog tereta dokazivanja definisan Zakonom u praksi mač sa dvije oštrice, jer lica koja smatraju da su diskriminisana prilikom podnošenja tužbe navode činjenice koje idu u prilog osnovanosti tužbenog zahtjeva na način što će prebaciti teret dokazivanja na suprotnu stranu. Međutim, u praksi tuženi u predmetima koji se tiču mobinga nije pasivan, a utvrđivanje činjeničnog stanja vrši se saslušanjem svjedoka i samog tužioca. Tužilac iznese sve što bi moglo predstavljati akt diskriminacije, ali svjedoci, lica koja su i dalje zaposlena kod tog poslodavca želeći da sačuvaju svoj status zaposlenog svjedoče u suprotnosti sa iskazom tužioca. Ne zabrinjava toliko činjenica da nema presuda u kojima je utvrđen mobing koliko činjenica da nijedna presuda nije donešena na osnovu uspostavljene pretpostavke da je izvršen mobing. Smatra da bi možda trebalo podnijeti inicijativu

za izmjenu Zakona na osnovu ustanovljene sudske prakse. Tužbeni zahtjevi lica sa invaliditetom koji su se odnosili na diskriminaciju u pristupu ustanovama su usvojeni i utvrđen je akt diskriminacije. Takođe, pravosnažnom presudom je utvrđena diskriminacija i u predmetu koji se odnosio na diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije, a taj zahtjev je podnešen od strane organizacije koja se bavi zaštitom prava građana, pa je to prvi primjer kolektivne tužbe u Crnoj Gori.

Sudija Višeg suda je podsjetio da su na osnovu problema sa kojima su se suočavali u praksi i koje su prije par godina predstavili na Konferenciji organizovanoj od strane Ministarstva za ljudska i manjinska prava, 2014. godine utvrđene izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije kojima je, između ostalog, utvrđen i objektivni rok za podnošenje pritužbe, a izmijenjen je i član 26 Zakona na način što je dodato da se tužbom može zatražiti i uklanjanje posledica diskriminatornog postupanja.

Nakon drugog panela uslijedila je konstruktivna rasprava u kojoj je učestvovalo više učesnika Konferencije.

Stevan Milivojević, izvršni direktor LGBT Foruma Progres je saopštio da je uprkos činjenici što su povorku ponosa u Nikšiću najavljivali kao mirno okupljanje, došlo do njene zabrane, dok su neke druge društvene strukture u Nikšiću prilikom obraćanja u medijima najavljivale da će “uzeti zakon u svoje ruke” ukoliko Ministarstvo unutrašnjih poslova i Tužilaštvo dozvole održavanje povorke. Toj istoj društvenoj grupi je dozvoljeno pravo na mirno okupljanje i održali su protestni skup. Smatra da se to moglo kvalifikovati jednim oblikom diskriminatornog ponašanja. Jasan je doprinos institucije Zaštitnika koja je saopštila da je riječ o ugrožavanju prava na mirno okupljanje.

Ljupka Kovačević iz NVO “Anima” je saopštila da je cijela priča podsjeća na 1995-1996. godinu kada se od domaćih i inostranih eksperata učilo o diskriminaciji. Istakla je da Crna Gora ima Zakon o zabrani diskriminacije koji je već mijenjan. Kada je riječ o ženskim ljudskim pravima, saopštila je da postoji Zakon o rodnoj ravnopravnosti koji je takođe pretrpio izmjene, a postoje i institucije koje se bave tom problematikom, kao što su Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, Odbor za rodnu ravnopravnost i u okviru institucije Zaštitnika osoba koja se bavi tim ljudskim pravima. Podsjetila je da je 2015. godine usvojen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, koji smatra diskriminatornim, jer masivno i masovno diskriminiše žene, ali i muškarce. Civilno društvo niko nije slušao u procesima donošenja ovog Zakona koji je usvojen od strane većine u Parlamentu, čime je Parlament napravio diskriminaciju. Isti Zakon Vlada je finansijski podržala i time pomogla masovnoj diskriminaciji, a ostale institucije, osim blijedih reagovanja Odjeljenja za poslove rodne ravnopravnosti, Odbora za rodnu ravnopravnost i Zaštitnika nijesu reagovala. Upitala je šta državne institucije mogu da urade u tom slučaju i ukoliko nešto mogu, pozvala ih je da saopšte zašto nijesu uradili nešto u proteklih šest mjeseci.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore Šučko Baković je saopštio da će pokušati da odgovori u granicama nadležnosti i mandata Zaštitnika. Ocijenio je da je Crna Gora dobila jedan Zakon koji je najblaže rečeno jako problematičan i takva zakonska rješenja u uporednom pravu nijesu poznata. Djeluje mu da oni koji su predložili zakon nijesu znali njegove razmjere i posledice, ali će sada zanemariti lošu ekonomsku stranu ovog Zakona. Saopštio je da izbjegava termin diskriminatorski, ali da Zakon sadrži odredbe koje su u najmanju ruku proizvele ozbiljnu nejednakost među ženama. Kroz ideju da se poveća natalitet u Crnoj Gori, došli smo u situaciju da će žene biti vezane za kuću iako žene kojih prema posljednjem popisu stanovništva ima više od 50% predstavljaju kreativnu supstancu ove države i ne zaostaju za muškarcima, a ponekad na odgovornim funkcijama bolje vrše funkcije od muškaraca, po njegovom ličnom mišljenju. Nakon donošenja Zakona dobili su nekoliko pritužbi, ali su u međuvremenu saznali da je i Ustavnom sudu Crne Gore podnešeno nekoliko inicijativa za ocjenu ustavnosti i zakonitosti određenih normi Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, pa su sačekali da vide šta će uraditi Ustavni sud, jer je on čuvar ustavnosti i zakonitosti. Ustavni sud može da pokrene postupak i po službenoj dužnosti, a Zaštitnik nema saznanja da je Ustavni sud pokrenuo takav postupak. Zna da je u jednom slučaju građanin sa sjevera Crne Gore povukao inicijativu, što je Ustavni sud formalnom odlukom konstatovao. U međuvremenu je uslijedio veći broj inicijativa Ustavnom sudu.

Istakao je i da se u instituciji Zaštitnika izuzetno ozbiljno bave ovim problemom. Sve druge institucije i organi “cute” i očekuju da neko drugi to riješi. Saopštio je da Ombudsman u pravnom sistemu

nije Robin Hud, ali ima značajnu ulogu od koje ne bježi. Mandat Ombudsmana je da štiti ljudska prava i da se zalaže za njihovo poštovanje. Uslovno rečeno, ako bi išli pred Ustavni sud zalagali bi se da Ustavni sud utvrdi neustavnost i kad sud to utvrdi ove pravne norme ne bi bile sastavni dio pravnog poretka. To bi značilo da se Ombudsman zalaže za ukidanje prava, a njegov mandat je da se zalaže da se primjenjuju prava i ukoliko neravnopravnost postoji, da ista bude otklonjena. U ovoj situaciji to bi značilo da Ombudsman treba da se zalaže za proširenje ovog prava da bi se otklonili eventualni diskriminatorski tonovi koji postoje i koje niko ne može osporiti. U tom slučaju, prava koja su priznata ovim Zakonom ne spadaju u obavezna ekonomska i socijalna prava koja garantuju međunarodni instrumenti. Smatra da se u ovom slučaju Crna Gora politički istrčala. U sferi ekonomskih i socijalnih prava države imaju visok nivo suverenosti kada se ne radi o minimumu koji moraju da obezbijede shodno međunarodnim dokumentima. Smatra da treba otkloniti nejednakosti koje je ovaj Zakon donio i pripremiti izmjene Zakona i usklađivanje sa pravnim sistemom, što bi ovdje značilo proširivanje prava i dalja ekonomska izdvajanja. Uz to, mora se imati u vidu da li Crna Gora ima ekonomskih mogućnosti da to učini. Saopštio je da nijesu donijeli meritornu odluku, a slučaj je pred Ustavnim sudom. U instituciji su pribavili ekspertsko mišljenje kako ne bi pogriješili, jer su željeli da budu sigurni u ono što misle, a sačekaju da vide odluku Ustavnog suda. Ukoliko Ustavni sud ne odluči, oni će saopštiti njihovu meritornu odluku, ali im treba dati vremena, jer se radi o izuzetno ozbiljnom pitanju i zakonskim rješenjima koja proizvode nesagledive posledice po prava žena i prouzrokuju veliki nivo neravnopravnosti. Ako Ustavni sud ove odredbe proglasi neustavnim, one žene koje su stekle to pravo, korišće ga do kraja života.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore Šučko Baković je saopštio da, ako mu se dozvoli, želi da iskoristi raspravu, a da se ne shvati da je zloupotrebljava i ukaže da u zadnje vrijeme imaju ozbiljne probleme u radu vezano za načelo jednostepenosti. Naveo je da ne bi govorio o tome, ali da to poprima i neke institucionalne forme, jer se u ovom slučaju radi o skupštinskom tijelu, odnosno Odboru za ljudska prava. Navodeći da mu je žao što predsjednik Odbora nije prisutan, saopštio je da misli da je problem značajan i ne žele da ga skrivaju, jer Odbor pokušava da uvede dvostепенost u postupanju Ombudsmana. Dodao je da to Ustav ne poznaje i da u ovoj državi niko nema pravo da to čini, pa ni Odbor ili Parlament ili bilo ko drugi. Pojasnio je da je zadnjim izmjenama Poslovnika Skupštine Crne Gore uvedena mogućnost da Odbor za ljudska prava razmatra predstavke građana upućene Odboru. Dodao je da oni to ne spore i da Odbor ima to pravo. Saopštio je da je na bazi tih izmjena Poslovnika Odbor prije nekoliko godina donio Zaključak koji je parafrazirao navodeći da u njemu stoji da će Odbor predstavke po prijemu upućivati Ombudsmanu, da Ombudsman po njima razmatra i postupa, pa ako je građanin nezadovoljan stavom Ombudsmana, da o tome raspravlja Odbor. Saopštio je da Poslovnik takvu normu ne sadrži i da je pogrešnim tumačenjem Poslovnika donešen Zaključak koji nije u skladu sa Poslovnikom i koji je protivustavan. Naglasio je da to znači negiranje jednostepenosti i ustavne nadležnosti Ombudsmana kao samostalne institucije. Građanin može biti zadovoljan ili nezadovoljan stavom Ombudsmana i Ombudsman kroz taj stav ili gubi ili dobija povjerenje. Zaštitnik smatra da Odbor to može imati u vidu, primiti k znanju, a to sve ukupno, ako se ima više toga, može dovesti da Odbor, odnosno Parlament nema povjerenje u Ombudsmana i ako nema povjerenje u Ombudsmana, onda treba Ombudsmana razriješiti ako je u mandatu, a ako mu ističe mandat ne treba ga ponovo birati, jer to nije preporuka. Oni građani koji su se obratili preko Odbora dobijaju još jedno ekskluzivno pravo da se preispituje postupak pred Odborom.

Zaštitnik Šučko Baković je saopštio da ne bi govorio o ovome, ali skupštinski Odbor ovo uvodi na mala vrata i oni se tome ne mogu oduprijeti. Pozvao je predstavnik civilnog sektora, jer ih smatraju saveznicima u borbi za ljudska prava da tome stanu na put, jer se Odbor ne može baviti stavom koji je zauzeo Ombudsman. Ako to Odbor sebi pribavlja, to ne spada u kontrolnu funkciju. To je uvođenje drugog stepena, tj. instance koja nema uporište ni u Ustavu, ni u Poslovniku, ni u zakonima, zaključio je Zaštitnik. Dodao je da je to jako štetno za Instituciju, narušava njen rad i duboko podriva ugled koji se veoma teško stiče. Zaključio je da je riječ o ozbiljnim stvarima koje nije mogao da ne saopšti. Naglasio je da će se tome suprotstavljati, ne pristaju na to, ali imaju ozbiljne probleme.

Tokom rasprave Zaštitnik se osvrnuo i na najavu donošenja lex specijalisa, navodeći da će se uzdržati i neće reći da je protivustavan, jer ne zna sadržinu, ali će isti narušiti sistem, uspostavljeni sistem dobre uprave i sistem koji imamo u važećem Zakonu o državnim službenicima i namještenicima, jer će se

na visoke državne pozicije dovesti službenici koji će imati ekskluzivno pravo, bar kako se najavljuje, da kontrolišu ostale, a njima je zadatak da rade za sektor za koji dolaze, a ne da kontrolišu. Oni koji će doći na osnovu političke volje će imati neko nadovlašćenje i moći će da kontrolišu kolege koji su na osnovu javnog konkursa transparentno došli, ispunjavajući sve uslove. Time se duboko podriava uspostavljeni sistem i uvodi pravna nesigurnost što šteti vladavini prava.

Prof. dr Nevena Petrušić, bivša povjerenica za ravnopravnost u Republici Srbiji je saopštila da pripada ženskom pokretu u Srbiji i da je usvajanje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti i njih zabrinulo, jer sadrži diskriminatorne odredbe s različitih aspekata. Ukazala je da je važno ovlašćenje Zaštitnika da daje mišljenja o nacrtima zakona. U svakoj instituciji treba da postoje zaposleni službenici koji će sami znati da primijene test diskriminacije prije nego se zakon usvoji.

Tijana Žegura iz NVO „Juventas“ je mišljenja da se Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti želio kupiti socijalni mir, a zbog tog i odredbi drugih zakona kao što je Zakon o zdravstvenoj zaštiti, poslodavci radije zapošljavaju muškarce, nego žene u reproduktivnoj dobi.

Siniša Bjeković, zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore je saopštio da institucija Zaštitnika nije mogla blagovremeno reagovati, jer ovaj Zakon nije prošao neophodnu vladinu proceduru od izrade nacrta, preko javne rasprave, do predloga. Najavio je da će se Zaštitnik baviti ovim pitanjem prilikom analize rada u oblasti zaštite od diskriminacije u prvoj polovini 2016. godine.

Bjeković je podsjetio da je početkom ove godine Radna grupa uradila analizu nacionalnog zakonodavstva koje se tiče prava lica sa invaliditetom i da je analiza prošla neophodnu proceduru i Vladu, a tri mjeseca nakon toga od Zaštitnika je zatraženo da se o njoj izjasni. Smatra da neko mora koordinirati tim poslovima na nivou svih državnih organa.

Saopštio je i da su od Odbora za rodnu ravnopravnost bili pozvani na sastanak na kom su razmatrane Smjernice za rodno odgovornu Skupštinu, pa je očigledno da je neko uočio ovaj nedostatak ne u fazi izrade zakona, već u fazi kad je zakon u skupštinskoj proceduri što je prilično kasno.

Na pitanje šta je radila institucija Zaštitnika kada je Zakon donešen, Bjeković je saopštio da su upozoravali da Zakon može da proizvede katastrofalne posledice. Podsjetio je i da su najmanje tri političke partije u medijima najavile podnošenje inicijative za ocjenu ustavnosti i zakonitosti ovog Zakona, a nijedna to nije učinila. U fazi kad su Zaštitniku počele pristizati pritužbe, imali su određenu komunikaciju sa predstavnicama civilnog sektora, među kojima su „Juventas“ i „Centar za ženska prava“. U isto vrijeme objavljeno je da je podnešena inicijativa za ocjenu ustavnosti i zakonitosti ovog Zakona koja je kasnije povučena. U četiri pritužbe koje su razmatrali dok je na snazi bila inicijativa za ocjenu ustavnosti i zakonitosti ovog Zakona obavijestili su stranke da su dobili informaciju da se pred Ustavnim sudom sprovodi postupak. Zakonom je jasno propisano da po saznanju da je pokrenut sudski postupak, uključujući i postupak pred Ustavnim sudom, Zaštitnik je dužan da obustavi svoj postupak. Saopštio je da su strankama ukazali na moguće indicije nejednakosti koje se odnose i na određene kategorije. U odgovoru na te četiri pritužbe su naveli sve ono što bi strankama pomoglo da pokrenu dalju proceduru.

Bjeković je saopštio i da im je preko Odbora za ljudska prava i slobode dostavljena predstavka osobe koja bi od juna 2016. godine stekla pravo na novčanu naknadu za majke sa troje i više djece po osnovu Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti. Dodao je da toj osobi nijesu uplaćeni porezi i doprinosi za penzijsko-invalidsko osiguranje. Sad se postavlja pitanje da li one koji su u nejednakom položaju treba podići na nivo jednakosti ili one koji su u privilegovanom položaju spustiti na nivo onih koji nemaju pravo. Na to pitanje nijesu dobili odgovor ni od onih koji od njih traže da djeluju. Pred Ustavnim sudom je pokrenut postupak i, po nezvaničnim informacijama, uskoro se očekuje odluka. U konkurenciji različitih postupaka, Ombudsman nema pravo da se miješa u ovaj sudski postupak, ali ako se sudski postupak okonča ne donošenjem meritorne odluke, već iz bilo kojih drugo razloga, onda Ombudsman ima prostora da eventualno djeluje putem meritorne odluke. Ako Ustavni sud meritorno odluči da nema diskriminacije, zamjenik Zaštitnika je ostavio učesnicima Konferencije da procijene šta Ombudsman u toj situaciji može da uradi.

Saopštio je da je ovih dana Ombudsman dobio i proširenje sa dvije-tri kancelarije, a jednu od tih kancelarija pokušaće da osposobe za sastanke kako o svim ovim stvarima ne bi pričali samo tokom konferencija. Naveo je da je njihova osnovna ideja bila da o ovome sprovedu široku kampanju među

organizacijama koje se bave zaštitom prava žena. Istakao je da Ombudsman ne nosi na duši nijednu stranku, diskriminisanu osobu, ali nije bio u poziciji da učini više od ovoga što je uradio, u šta su se organizacije koje se bave zaštitom prava žena mogle uvjeriti kroz dosadašnju saradnju.

Bjeković je saopštio i da postoji nedostatak sredstava potrebnih za alimentiranje socijalnih davanja u Crnoj Gori. Kada je neko inicirao donošenje ovakvog zakona bilo bi potpuno logično da je saopštio da demografski trendovi u Crnoj Gori pokazuju da je pad priraštaja takav da smo vanredno dužni sprovesti ovakvu odredbu, jer će to dovesti do povećanja nataliteta. Međutim, prema poslednjim statističkim podacima, priraštaj u Crnoj Gori nije bio u alarmantnom stanju da bi bila potrebna ovakva zakonska odredba. U ovoj situaciji bilo bi iluzorno očekivati da Ombudsman čak nezakonito djeluje da bi se pokazao kao jedini koji će u Crnoj Gori riješiti problem koji su drugi napravili.

Ljupka Kovačević je dodala da je za njih iz civilnog društva onda iluzorno da se obraćaju bilo kojoj instituciji u državi koja ne može da rješava probleme, jer troše njihovu energiju, a dobijaju nemoć institucija kojima se obraćaju.

Siniša Bjeković je prokomentarisao da im stepen moći ili nemoći ne određuje njihov lični utisak o određenoj pojavi, već to utvrđuje Zakon. Još jednom je podsjetio da je u situaciji kad je pokrenut sudski postupak, u ovom slučaju inicijativa za ocjenu ustavnosti i zakonitosti, Ombudsman dužan da obustavi postupak.

*****

Trećim panelom na temu “ Uloga civilnog sektora u razvijanju politika za borbu protiv diskriminacije” moderirali su Boris Raonić, programski direktor u NVO „Građanska alijansa” i Nenad Koprivica, izvršni direktor NVO „CEDEM”.

Boris Raonić je saopštio da u Crnoj Gori postoji ogroman prostor za djelovanje civilnog sektora, navodeći da je civilni sektor učestvovao u radnim grupama za izradu ključnih zakona u oblasti ljudskih prava, a prisutni su i na javnoj sceni jer se gotovo svakodnevno oglašavaju po pitanju različitih dešavanja. NVO doprinose pisanju raznih izvještaja, inicirali su prajdove, organizovali javne skupove, zastupali žrtve diskriminacije, ispitivali stavove javnog mnjenja, obraćali se Ombudsmanu. Djeluju u konzervativnom društvu pa su neke od tema u oblasti ljudskih prava kod nas još uvijek tabu teme, a vlast i opozicija ne govore previše o njima. Akademski sektor nije aktivan u ovoj oblasti i ne pamti kad je neko od akademskih građana, sem jedne profesorice sa Pravnog fakulteta govorio o ovim temama. Saopštio je da su se nalazi o diskriminaciji sadržani u Izvještaju Stejt Dipartmenta o Crnoj Gori značajno poklopili sa ocjenama nevladinih organizacija. Ocijenio je da je civilni sektor u Crnoj Gori uradio ogroman posao na ovu temu, ali, po njegovoj procjeni, nije uspio, o čemu bi trebalo više razgovarati.

S druge strane, ukazao je i na, po njegovoj ocjeni, licemjerno ponašanje dijela civilnog sektora što predstavlja veliki problem, jer ukoliko se u izvještajima, prvenstveno u Izvještaju EK o napretku nađu netačni podaci i ukoliko se takvi podaci iznose na brojnim sastancima sa predstavnicima međunarodne zajednice, onda se može o ovom govoriti, a posebno ako je to prouzrokovano ličnim animozitetom i time što Ombudsman u određenom trenutku nije htio da ih poslušati da radi onako kako su oni očekivali da radi. Saopštio je da Ombudsman ne bi smio da kaže da su žene sposobnije za javne funkcije, jer je to jedna vrsta diskriminatorne izjave, niti bi službenici institucije Ombudsmana neudate ženske osobe trebalo da oslovljavaju sa gospođica, što se moglo čuti tokom Konferencije. Dodao je da se problem ne može rješavati ukoliko se ne identifikuje. Ukoliko se ne prepozna da se institucija Ombudsmana razvija poređenjem sa situacijom od prije pet godina, onda se ne može razumjeti gdje se danas nalazi ta Institucija.

Raonić je mišljenja da treba pohvaliti to što je institucija Ombudsmana zaposlila nove kadrove, povećala budžetska sredstva, riješila sve pritužbe u ovoj oblasti. S druge strane, smatra da institucija Ombudsmana mora imati intenzivniji javni nastup kako bi kvalitetnije predstavili šta su uradili, pa se možda ne bi mogle desiti greške kakve su se vidjele u brojnim izvještajima međunarodnih organizacija.

Nenad Koprivica je saopštio da CEDEM od osnivanja značajne aktivnosti posvećuje prevenciji i borbi protiv diskriminacije, kao i zaštiti i afirmaciji ljudskih prava. Radili su brojna istraživanja i bili inicijator prvog zakona o zabrani diskriminacije još 2005. godine kada su napravili prvi tekst zakona, a kasnije su bili članovi radne grupe za njegovu izradu. Sa međunarodnim partnerima, prvenstveno

OEBS-om i UN agencijama i Ministarstvom za ljudska i manjinska prava organizovali su brojne edukativne aktivnosti za državne službenike i predstavnike civilnog sektora.

Predstavio je rezultate istraživanja o percepciji diskriminacije u Crnoj Gori koje je CEDEM realizovao u decembru 2015. godine i uporedio ih sa rezultatima istraživanja od 2010. godine. Istraživanjem su obuhvaćeni stavovi građana o diskriminaciji u oblastima zapošljavanja, obrazovanja, dostupnosti zdravstvene zaštite, pružanja javnih usluga od strane javnih vlasti i prava na sopstvenu kulturu i zaštitu. Kriterijumi koji su operacionalizovani u istraživanju su: pol/rod, nacionalnost, vjeroispovijest, političko uvjerenje, godine starosti, invaliditet i seksualna orijentacija. Korišćena je standardna metodologija koju CEDEM koristi u svim istraživanjima. Rezultati su pokazali da je u 2015. godini došlo do povećanja diskriminacije u svim oblastima koje su mjerili, posebno po političkom uvjerenju i da je uprkos nizu višegodišnjih aktivnosti diskriminacija i dalje u velikoj mjeri izražena u Crnoj Gori. Građani smatraju da je diskriminacija najviše izražena u oblasti zapošljavanja, a najizraženija je diskriminacija po osnovu političkog uvjerenja. Veći je procenat građana koji smatraju da se ne ulaže dovoljno napora u borbi protiv diskriminacije. Po rezultatima istraživanja, političke partije daju najmanje doprinosa u borbi protiv diskriminacije. Po rezultatima, u slučaju diskriminacije građani bi se prvo obratili policiji, a onda Ombudsmanu, s tim što se u 2015. povećao procenat građana koji bi se obratili Ombudsmanu. Koprivica je saopštio da se i poslije dugog niza godina u kojima se govorilo o borbi protiv diskriminacije i afirmaciji ljudskih prava može konstatovati da je diskriminacija u Crnoj Gori prisutna u velikoj mjeri. U prosjeku svaki drugi građanin smatra da je prisutna politička diskriminacija. Najnegativniji trend ima diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije. Građani smatraju da NVO sektor daje najveći doprinos u borbi protiv diskriminacije, a obrazovne institucije i mediji takođe imaju važnu ulogu.

Ljupka Kovačević je mišljenja da bi bilo interesantno prikazati kako muškarci i žene percipiraju određene stvari u vezi sa diskriminacijom i da u istraživanja treba uključiti rodni aspekt.

Koprivica je saopštio da je saglasan sa sugestijom, s tim što je napomenuo da su upoređivali podatke sa rezultatima istraživanja iz 2010. godine i zbog toga koristili istu listu indikatora i mjera.

Boris Raonić je mišljenja da bi dobro bilo da se uradi neko istraživanje po pitanju solidarnosti, jer smatra da ugrožene grupe u Crnoj Gori ne podržavaju jedna drugu, osim što se LGBT Forum Progres pojavljuje i kada su okupljanja izbjeglica, žena i slično. Smatra da je nedostatak solidarnosti između ugroženih grupa ključni problem u Crnoj Gori.

Ljupka Kovačević smatra da se ne može očekivati da višestruko diskriminisane grupe u Crnoj Gori budu solidarne.

Petar Đukanović iz Centra za građansko obrazovanje je saopštio da su u prethodnom periodu bili aktivni sa kritikom onog što je radio Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, ali su njihove argumente sučelili sa argumentima Zaštitnika svaki put javno i na sjednicama Odbora za ljudska prava i slobode prilikom razmatranja Izvještaja o radu Zaštitnika. Ne smatra obaveznim da sve nevladine organizacije treba da imaju isti stav po pitanju rada institucije Zaštitnika. Diskusija i kritika koju su ispoljili prema radu Zaštitnika je bila konstruktivna i dovela do mogućnosti da građani čuju prave i tačne informacije i razjasne brojna pitanja. Saopštio je da su poslednje vrijeme riješili neke vrste nesporazuma koje su imali i razmijenili su određene informacije sa Zaštitnikom i zaposlenima u Instituciji.

Saopštio je da je i CGO u februaru 2016. godine radio istraživanje stavova javnog mnjenja o diskriminaciji i homofobiji u Crnoj Gori. Rezultati se u velikoj mjeri poklapaju sa rezultatima istraživanja drugih nevladinih organizacija. Građani smatraju da su najviše diskriminisane osobe sa invaliditetom i stare osobe, a u vrhu liste diskriminisanih su i osobe drugačije seksualne orijentacije, Romi, HIV pozitivne osobe i žene. U borbi protiv diskriminacije vrlo važnu ulogu ima obrazovanje, a po njegovoj ocjeni naše obrazovne institucije čine malo u toj oblasti. Po njihovom istraživanju nivo homofobije u Crnoj Gori se povećava uprkos svim mehanizmima koji su na raspolaganju institucijama. Smatra da u našem formalnom obrazovnom sistemu nijesu u dovoljnoj mjeri zastupljene teme koje se odnose na ljudska prava. Analize programa udžbenika za srednje škole i jednim dijelom udžbenika za osnovne škole su pokazale da udžbenici ne sadrže teme koji se tiču LGBT problematike ili postoje samo sadržaji koji se tiču rodne ravnopravnosti u izbornim predmetima. Smatra da se u formalnom obrazovnom sistemu najviše traži prosta reprodukcija znanja, a vrlo malo pažnje se posvećuje razvoju kritičke misli o pojavama i procesima koji se dešavaju u

društvu. Iz tog razloga, izrazio je žaljenje što Konferenciji ne prisustvuju predstavnici obrazovnih institucija.

Zamjenik Zaštitnika Siniša Bjeković je pojasnio da su predstavnici institucije Zaštitnika od Evropske komisije tražili da im daju podatak samo o jednoj stvari, a to je u kojem predmetu koji se ticao prava LGBT osoba nije postupljeno. To su razjasnili sa predstavnicima organizacija koje se zalažu za prava LGBT osoba. Kritike Centra za građansko obrazovanje i svih drugih nevladinih organizacija su im samo pomogle da dođu do rezultata koje su ostvarili u 2015. Takođe je saopštio da nijesu mogli obezbijediti prisustvo svih na Konferenciji, ali će organizovati slične aktivnosti ubuduće.

Zamjenik Zaštitnika je saopštio da je veliki broj neprijavljenih slučajeva diskriminacije, a postojanje Zakona nije garancija zaštite od diskriminacije. Ne postoji mogućnost da sa toliko zaposlenih u Instituciji (četiri službenika i zamjenik) koji se bave pitanjima jednakosti i zabrane diskriminacije pokriju sva moguća područja, pa im je svaki input od civilnog sektora veoma značajan.

Stevan Milivojević, izvršni direktor NVO LGBT Forum Progres je saopštio da predstavnici organizacija osoba sa invaliditetom koji su učestvovali u Radnoj grupi za analizu usklađenosti zakona sa Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom nijesu bili upoznati sa konačnom verzijom dokumenta koji je upućen Vladi na razmatranje. Ubuduće bi više pažnje trebalo posvetiti partnerskom odnosu nevladinih organizacija i ministarstava i drugih organa državne uprave. Podsjetio je da je nedavno ukinut Savjet za zaštitu od diskriminacije, a da nijesu dobili adekvatno objašnjenje tog postupka, navodeći da je on, kao član Savjeta o tome saznao iz medija. Nije siguran ni da li su se stekli svi neophodni uslovi da ministarstva koja su nadležna za pitanja zaštite od diskriminacije mogu sama da rade. Saopštio je da postoje problemi u implementaciji zakona i njihovom razumijevanju. Ukazao je da je Akcioni plan za implementaciju Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba za 2016. donešen tek u martu. Saglasan je da je pitanje solidarnosti među civilnim sektorom veoma važno i trebalo bi ga poboljšati, navodeći da su oni ostvarili veoma dobru saradnju sa ženama Romkinjama koje razumiju probleme sa kojima se pripadnici LGBT populacije suočavaju. Saopštio je da je urađena analiza zastupljenosti LGBT tematike u udžbenicima koja je pokazala da je ova tema zastupljena u izbornim predmetima, a u određenim stručnim školama korišćeni su udžbenici koji su diskriminatorni, jer se u njima navodi da je homoseksualnost devijantna forma ponašanja. Naveo je da ti udžbenici nijesu štampani u Crnoj Gori, ali su u saradnji sa Ministarstvom prosvjete ovaj problem su riješili.

Tijana Žegura iz NVO "Juventas" je zamolila Borisa Raonića da pojasni konstataciju o licemjernom nevladinom sektoru. Upitala je i na osnovu čega se mjeri da li je izvještaj neke nevladine organizacije tačan ili netačan. Smatra da je doprinos NVO u oblasti ženskih prava, LGBT osoba i osoba sa invaliditetom veoma dragocjen i ogroman.

Boris Raonić je upitao da li ona misli da civilni sektor ne može da pogriješi i dostavi pogrešnu informaciju. Saopštio je da civilni sektor radi ogroman posao, ali sa druge strane postoji licemjerno ponašanje koje se manifestuje davanjem netačnih informacija radi ostvarivanja ličnog interesa.

Siniša Bjeković je naveo da ne bi bilo dobro da se polemika nastavi na način koji bi mogao da obesmisli cijelu Konferenciju, jer je njihov cilj bio da homogenizuju sve subjekte u funkciji borbe protiv diskriminacije. Naglasio je da se institucija Zaštitnika jednako ponašala ranije kao što će se ponašati i ubuduće. Te kritike ih jesu dotakle, jer izvještaje o kojima se govori prati konstatacija da se u nekim predmetima koji se tiču zaštite prava LGBT osoba nije postupalo. Međutim, ta šteta je mnogo manja u odnosu na korist koju su dobili, jer su imali razgovore sa većinom nevladinih organizacija i iz toga crpe ogromnu korist.

Senka Danilović iz Centra za obuku u sudstvu i Državnom tužilaštvu je saopštila da Centar, kao samostalni državni organ funkcioniše od oktobra 2015. godine i bavi se obrazovanjem nosilaca pravosudne funkcije. Ne bi bilo dobro da se pomisli da se nosioci pravosudne funkcije nijesu usavršavali dok nije postojao Centar, jer nosioci pravosudne funkcije svakodnevno unapređuju svoja znanja i vještine. Centar treba da prepozna sve potrebe nosilaca pravosudne funkcije i onih koji su korisnici usluga sudova i tužilaštava. Nacionalni je partner Savjeta Evrope za implementaciju Projekta PREDIM koji se odnosi na prevenciju diskriminacije, pa očekuje da će u okviru ovog projekta biti realizovane brojne aktivnosti na edukaciji nosilaca pravosudne funkcije. Pred sudovima je bilo oko 50 postupaka koji se tiču zabrane

diskriminacije, a riječ je o građanskoj, a ne prekršajnoj i krivičnoj materiji. Smatra da je potrebno uložiti više napora na edukaciji lica čija su subjektivna građanska prava povrijeđena ili se osjećaju povrijeđenim, kao i advokata, jer vrlo često ono što nije diskriminacija oni pokušavaju "servirati" sudovima kao diskriminaciju. Istakla je da oni dobro znaju šta je diskriminacija i spremni su da ranjivim grupama pruže zaštitu.

Nada Bjeković, predsjednica Suda za prekršaje u Podgorici je saopštila da u radu nijesu imali predmeta u vezi sa Zakonom o zabrani diskriminacije, ali to nije problem sudova za prekršaje i neznanja sudija, već problem podnosilaca zahtjeva koje bi trebalo dodatno edukovati, jer građani ne prepoznaju šta je diskriminacija.

*****

Drugog dana Konferencije organizovana su tri panela na teme: „Evropska perspektiva, potencijali u oblasti antidiskriminacije”, „Specifične vulnerabilne grupe u borbi protiv diskriminacije” i „Višestruka diskriminacija i socijalna isključenost”.

U okviru panela „Evropska perspektiva, potencijali u oblasti antidiskriminacije“ uvodna izlaganja imali su Dražen Cerović, član Savjeta za građansku kontrolu rada policije i Vlado Dedović, direktor Pravnog odjeljenja u NVO „CEMI“. Posebna pažnja bila je posvećena raspravi o nasilju nad ženama i nasilju u porodici, kao obliku diskriminacije, te obavezama koje proizilaze iz Istanbulske konvencije.

Dražen Cerović, član Savjeta za građansku kontrolu rada policije je istakao da Savjet od svog osnivanja 2005. godine sa posebnim senzibilitetom prati primjenu policijskih ovlašćenja u vezi sa nasiljem u porodici, o čemu kontinuirano diskutuju sa civilnim društvom, parlamentarnim odborima, organima izvršne vlasti i Zaštitnikom, kao i na sjednicama Savjeta. Trude se da stalno snaže nacionalni dijalog o ovoj temi, povodom koje još uvijek ima mnogo toga da se preduzme. Savjet je podržao primjedbe i napore ženskih grupa da se unaprijedi zvanična policijska statistika u vezi sa porodičnim nasiljem. Ocijenili su neophodnim potrebu da se ona pažljivije evidentira, prati i prezentuje i da se manipulacija ovim podacima iskorijeni. Promovisali su pristup da se uz učešće ženskih grupa za zaštitu ljudskih prava pomogne policiji da izgradi pouzdanu i kredibilnu statistiku u vezi sa tematikom porodičnog nasilja i izdali preporuke koje policija poštuje.

Smatraju da je za prevenciju, suzbijanje i zaštitu nasilja od porodici ključno osigurati dosljednu primjena Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i unaprijediti kapacitete, osposobljenost i senzibilitet policijskih službenika koji postupaju u ovim slučajevima, kao i da je neophodno nastaviti sa razvijanjem bliske komunikacije i saradnje Uprave policije s organizacijama civilnog društva koje rade sa ženama i djecom žrtvama nasilja. Od posebnog je značaja da se osigura kvalitetna primjena Zakona u svim sredinama u Crnoj Gori, bez obzira na lokalne prilike i specifičnosti, mentalitet i razvijenost osnovnih ljudskih prava, a naročito je važan razvoj multidisciplinarnе i multisektorske saradnje i pristupa u rješavanju problema nasilja u porodici. Stav Savjeta je da nasilje u porodici treba profesionalno postaviti kao integralni dio pitanja ukupne nacionalne bezbjednosti, a nikako kao privatno ili porodično pitanje.

Organizacije civilnog društva, posebno ženske grupe, imale su ozbiljne primjedbe na niz primjera porodičnog nasilja u kojima su prepoznali neadekvatnu primjenu policijskih ovlašćenja, pa je Savjet preporučio i pozvao Upravu policije da u saradnji sa zainteresovanim ženskim grupama organizuje periodične konferencije vezane za slučajeve nasilja u porodici na kojima bi se partnerski, konstruktivno i odgovorno diskutovalo o primjeni Zakona, zakonskim ovlašćenjima i primjeni istih od strane policije, uočenim izazovima, primjedbama žrtava porodičnog nasilja i NVO, kako bi se kreirala rješenja za unapređenje primjene policijskih ovlašćenja i kvalitetniju zaštitu i podršku žrtvama porodičnog nasilja. Od novembra 2015. do danas organizovane su tri konferencije o slučajevima zaštite od nasilja u porodici, na nivou nadležnosti Centra bezbjednosti Podgorica. Na konferencijama učestvuje kompletan sastav Jedinice kriminalističke policije za suzbijanje nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, načelnik Odjeljenja bezbjednosti kriminalističke policije CB Podgorica i načelnik Stanice kriminalističke policije za suzbijanje krvnih delikata i nasilja u porodici, članovi Savjeta i stručni timovi NVO „Centar za ženska prava“, „SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica“ i „Sigurna ženska kuća“. Ovaj mehanizam se pokazao kao

kvalitetan i efikasan i predstavlja priliku da se odmah registruju i koriguju propusti u postupanju policije. U posljednjih pola godine nije postojala nijedna primjedba na postupanje policijskih službenika CB Podgorica u vezi sa zaštitom od nasilja u porodici. To je dobar rezultat koji treba ponoviti u drugim sredinama, kako bi se postigao zajednički cilj policije, organizacija civilnog društva i Savjeta za građansku kontrolu rada policije.

Zamjenik Zaštitnika Siniša Bjeković je pojasnio da je Ministarstvo za ljudska i manjinska prava centralno tijelo koje se bavi prikupljanjem podataka o nasilju u porodici i da se taj dio statističkih podataka sliva u instituciju Zaštitnika, jer je shodno članu 3 Istanbulske konvencije porodično nasilje jedan od oblika diskriminacije.

Biljana Pejović iz Ministarstva za ljudska i manjinska prava je saopštila da je Vlada nedavno usvojila Izvještaj o sprovođenju Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti sa kompletnom statistikom, koji je objavljen na sajtu Ministarstva. Podaci su, u skladu sa zakonskim obavezama, dobijeni iz različitih institucija. U 2016. Ministarstvo će u okviru IPA programa sprovesti istraživanje o tome koliko košta nasilje u porodici i nasilje nad ženama. Zaključila je da se mora preventivno djelovati i da treba suzbijati sve oblike nasilja nad ženama.

Ljiljana Raičević, izvršna direktorica „Sigurne ženske kuće“ je istakla da državne institucije treba da prepoznaju da su prva karika u lancu pomoći žrtvama nasilja. „Sigurna ženska kuća“ je na mukotrpan način uspostavila dobru komunikaciju sa policijom, a kroz obuke je edukovano oko 700-800 policajaca. Ocijenila je da postoji velika diskriminacija prema ženama koje prijavljuju nasilje pogotovo od strane starijih policajaca. Crna Gora je potpisnica brojnih konvencija u ovoj oblasti, među kojima je Istanbulska konvencija.

Smatra da je odredba Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti o naknadama za majke sa troje ili više djece diskriminatorna prema velikom broju žena, pogotovo onima sa sela, ali i prema muškarcima, samohranim očevima.

Raičević je upoznala učesnike Konferencije sa Podgoričkom deklaracijom, koja se oslanja na Istanbulsku konvenciju. Predsjednik Crne Gore je podržao ovu deklaraciju i predložio i ostalim državicima njeno potpisivanje, pa se nada da će ista biti prepoznata u Evropi. Mišljenja je da država treba da finansira skloništa za žrtve nasilja i SOS telefone i da više djeluje u ovoj oblasti. Nevladin sektor ukazuje na diskriminaciju prema ženama žrtvama nasilja prilikom prijema u bolnice i policijske stanice, kao i na diskriminaciju nezaposlenih žena koje zbog ekonomskih uslova i dalje žive sa nasilnicima. Takođe, neke zakonske mjere za zaštitu žrtava nasilja u porodici, kao što je mjera udaljenja iz stana, se ne poštuju.

Vlado Dedović, direktor Pravnog odjeljenja u NVO „CEMI“ je saopštio da je Crna Gora ratifikacijom Istanbulske konvencije preuzela niz obaveza koje se odnose na zaštitu žrtava nasilja. Uključen je u inicijativu „Centra za ženska prava“ koja ima za cilj uspostavljanje nezavisnog fonda za finansiranje naknada štete za žrtve krivičnih djela nasilja. Ove žrtve se često ne pridružuju krivičnom gonjenju, čime gube pravo na odštetni zahtjev nakon okončanja krivičnog postupka. Donošenjem Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja, čije je usvajanje nezapaženo prošlo, preuzeta je obaveza uspostavljanja državnog fonda za finansiranje ovih naknada. Ograničavajuća okolnost je što će njegova primjena početi danom pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji. Status žrtve neće biti formalno priznat kroz sudsku presudu, već će žrtve taj status dobijati samim činom prijavljivanja krivičnog djela nasilja, bez obzira da li će se pridružiti krivičnom gonjenju ili ne. Riječ je o revolucionarnom planu koji će biti primjenljiv kada bude primjenljiv Zakon. Ova tema treba da bude u fokusu Ministarstva pravde i nevladinih organizacija koje se bave ovom oblašću.

Ljiljana Raičević je ukazala na probleme sa neisplaćivanjem alimentacija navodeći slučajeve u kojima bivši muževi prijavljuju lažne podatke o visini svojih zarada. Imaju odličnu saradnju sa poslanicama koje pružaju pomoć i amandmanskim djelovanjem na predloge zakona iz ove oblasti. Podatak da je svaka treća žena u Crnoj Gori žrtva neke vrste nasilja nije tačan, jer su njime pogođena ne samo njihova djeca, već i majke, sestre i druge bliske ženske osobe. Država bi trebalo više da štiti žrtve nasilja, jer sudije ne daju maksimalne kazne. Često žena u samoodbrani povrijedi muškarca, koji onda prijavi nasilje, zbog čega se stiče utisak da je veliki broj muškaraca koji su žrtve nasilja u porodici. Važno je prepoznati ko je nasilnik, a ko žrtva. Ne postoje krizni centri ili slične ustanove za žrtve silovanja i drugih seksualnih zločina, opšti

ili specijalni protokoli za postupanje sa tim žrtvama niti specijalizovane besplatne službe. Takođe, mali je broj prijavljenih slučajeva incesta.

Na konstataciju Ljiljane Raičević da veliki broj sudija nije bio upoznat sa Zakonom o nasilju u porodici, kao i da nijesu poznati sa donešenim zakonima koje treba da primjenjuju, reagovala je Nada Bjeković, predsjednica Suda za prekršaje u Podgorici. Ocijenila je da je ova konstatacija netačna jer su sudije izuzetno upoznate sa propisima koji se donose. Katalog propisa koji je dostupan svakom sudiji se svakodnevno ažurira. Neprihvatljivo je generalizovati i optuživati sudije da ne poznaju zakone koje treba da primjenjuju. Zakonu o nasilju u porodici, kao vrlo važnom, posvećeno je puno pažnje i obrađivan je na brojnim obukama. Raičević je pojasnila da je govorila o prethodnom periodu, kada je tek počela primjena ovog Zakona.

Prof. dr Nevena Petrušić je saopštila da je jako puno učinjeno u ovoj oblasti i da je to pitanje kojim se institucije bave, što je veliki iskorak. Važni su dobri zakoni i dobre procedure koje omogućavaju efikasnije djelovanje institucija. Gledajući dugoročno, od izuzetnog značaja je obrazovanje. Pored analize koliko košta nasilje nad ženama koja će sigurno pokazati da su troškovi preventivnog djelovanja mnogo manji, smatra da bi bilo jako korisno, iako je to u nekim segmentima već rađeno, da se analiziraju nastavni programi i sadržaji materijala iz kojih stiču znanja budući policajci, sudije, tužioci. Edukacija i rodna senzibilizacija su potrebne, jer je riječ o izuzetno važnim temama.

Na pitanje Ljiljane Raičević o broju primijenjenih mjera udaljenja iz stana za počinioca nasilja u porodici, Siniša Bjeković je odgovorio da je u 2015. bilo 39 izrečenih mjera udaljenja iz stana, a da je ukupno izrečeno 227 zaštitnih mjera, od čega se veliki broj odnosi na zabranu približavanja i zabranu uznemiravanja ili uhođenja. Otvoreno pitanje jeste gdje izvršavati mjere obaveznog liječenja u psihijatrijskoj ustanovi. To je ozbiljan problem sa kojim se suočavaju i sudovi i žrtve jer se očekuje da se izvrši resocijalizacija i psiho-sociološki tretman počinitelaca kako se ne bi ponavljale slične situacije. Problem predstavlja nadzor nad izvršenjem zaštitnih mjera. Kasnilo se sa formiranjem multidisciplinarnih timova u lokalnim zajednicama, koji su u nekim opštinama formirani tek u septembru 2015.

Ljupka Kovačević, aktivistkinja Anime je iznijela preporuku da u instituciji Zaštitnika treba da postoji zaštitnik za ženska ljudska prava, ocjenjujući nespornim da žene koje ulaze u sudske i druge procese trpe dodatnu diskriminaciju, koja nije prepoznata ni sankcionisana, a zaštitnik za ženska prava bi pratio te procese. Znanje sudija nije dovoljno da bi se spriječila diskriminacija, potreban je i stepen svijesti o ženskim pravima i vlastitoj mizoginiji. Tu je jako važna uloga Zaštitnika ljudskih prava i sloboda kao nezavisne institucije. Potrebno je da se zna ko je osoba kojoj se u ovim procesima ženske organizacije mogu obratiti da prati nezavisno proces. Ogroman broj žena odustaje od sudskih procesa. Bjeković je već upoznat sa ovom preporukom i saglasan je da treba da postoje posebni sektori i osobe u instituciji Zaštitnika i to ne samo za prava žena, već i za prava osoba sa invaliditetom, prava manjina i slično. Mišljenja je da Crna Gora kao administrativna cjelina nije toliko moćna da pokrije sve potrebe. Građani se mogu obratiti Zaštitniku u bilo kom slučaju kada smatraju da je u toku postupka žrtva nasilja u porodici bila u podređenom položaju. Cilj je ne samo da se vrši monitoring na osnovu statističkih podataka već da na poziv ženskih organizacija Zaštitnik prisustvuje određenim sudskim postupcima. Praćenje i zaštita prava, između ostalog, i žrtava oštećenih u postupku nije samo dužnost Zaštitnika već i sudija. Kovačević insistira na proaktivnom ponašanju Ombudsmana i smatra da on tokom godine treba da odabere deset slučajeva i da utvrdi da li su povrijeđena prava žrtve tokom postupka. Tako bi Ombudsman samoinicijativno prisustvovao na slučajno odabranim postupcima, a ne na poziv ženskih organizacija. Bjeković je kazao da trenutno postoji 12 predmeta koji su po mišljenju Zaštitnika bili sporni i gdje neposredno traže od suda da se konkretno izjasne o položaju žrtava u postupcima, pogovoto prekršajnim. Institucija Zaštitnika reaguje u svakoj situaciji kada im se obrate stranke zbog eventualnog kršenja prava žrtve tokom postupka. Osnovni preduslov da bi se institucija Zaštitnika umiješala u postupak je saznanje o eventualnom kršenju prava. Imajući u vidu kapacitet institucije Zaštitnika, kakav god bio, da odgovori na 1717 predmeta u radu samo prekršajnih sudova, bez krivičnih kojih je bilo oko 200, može se razumjeti pozicija ove institucije.

Dražen Cerović je saopštio da se Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u nekim sredinama na sjeveru Crne Gore ne primjenjuje kao u Podgorici. U zatvorenim sredinama na sjeveru države postoje problemi sa percepcijom policijskih službenika u pogledu njegove primjene. Takođe, neki policijski službenici

nagovaraju podnosioca prijave da odustane od njenog podnošenja. U Podgorici su u posljednjih tri mjeseca izvršene određene kadrovske rotacije policijskih službenika koji se bave nasiljem u porodici i u tom periodu nije bilo prigovora na njihov rad.

Tijana Žegura, programska direktorica u NVO „Juventas“ je istakla da je jako važno raditi na prevenciji u ovoj oblasti, kao i na edukaciji budućih sudija i tužilaca. Razumije da je onima koji su već profesionalno definisani teško da izmijene način rada i razmišljanja. Kao razvedena žena i majka iznijela je lični primjer. Kako se po Zakonu neplaćanje izdržavanja djece goni po službenoj dužnosti, podnijela je prijavu. Iako je propisana suma obeštećenja, sudija je donio odluku da se od tog novca oduzmu godine koje je njen bivši suprug proveo u zatvoru, za šta su joj iz ženskih organizacija rekli da je riječ o protivzakonito donešenoj odluci. Navedeno doživljava kao nasilje države nad njom i njenom djecom jer je država kao samohranu majku nije prepoznala kao nekog kome je potrebna pomoć, osim u vidu prioritnog upisivanja djece u vrtić. Zapitala se da li je sudska odluka o plaćanju alimentacije nižeg prioriteta.

Na riječi Tijane Žegure reagovala je Senka Danilović iz Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu koja je njenu izjavu da je država preko suda vršila nasilje nad njom i njenom djecom ocijenila pregrubom. Premalo je podataka dato da bi se moglo zaključiti da li je odluka suda zakonita, a Žegura nije iskoristila pravo na žalbu sudu više instance da bi se ispitala pravilnost prvostepene odluke.

Vlado Dedović, direktor Pravnog odjeljenja u NVO „CEMI“ je saopštio da se diskriminacija ne vezuje samo za Pregovaračko poglavlje 23, već i za ostala poglavlja, pogotovo Poglavlje 24, s aspekta položaja migranata i azilanata, kao i Poglavlje 19 s aspekta socijalne zaštite. Mišljenja je da svi u Crnoj Gori žele proaktivnu instituciju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Kao primjer proaktivnog pristupa istakao je saopštenje Zaštitnika povodom aktuelnog političkog procesa - Sporazuma o fer i slobodnim izborima u kojem govori o mogućnosti narušavanja uspostavljenog pravnog poretka. Misija organizacija civilnog sektora je ista, da se kroz proaktivan pristup ukaže na sistemske probleme i nedostatke u sistemu zaštite ljudskih prava. Na početku pregovaračkog procesa defisane su tri ključne teme kada je riječ o diskriminaciji koje su se dominantno bazirale na predlozima organizacija civilnog društva. To su: uspostavljanje konkretnih koraka za osiguravanje primjene nediskriminacije u praksi, koji se odnose na jačanje institucija i usvajanje novog pravnog okvira, zatim osiguravanje primjene rodne ravnopravnosti u praksi kroz veću efikasnost na polju zaštite od nasilja u porodici i posebne mjere podrške naročito u odnosu na zapošljavanje i javnu zastupljenost žena i, na kraju, okončavanje diskriminacije pripadnika LGBT populacije u čemu postoji određen napredak u posljednjim godinama, ali značajni pomoci će izostati do regulisanja statusa istopolnih zajednica. Željno se iščekuje usvajanje tog zakona, ali se plaši da u 2016. godini, kao izbornoj, teme koje su neposredno vezane za ljudska prava neće biti u fokusu pažnje. Potrebno je da predstavnici civilnog sektora insistiraju da predstavnici političkih subjekata daju konkretne odgovore na pitanja iz oblasti ljudskih prava.

Nema značajnih iskoraka po pitanju javne zastupljenosti žena, jer je Crna Gora posljednja država u regionu po broju žena u Parlamentu i Dedović smatra da ima još mnogo prostora za unapređenje ove oblasti. Prepoznajući problem, izvršene su izmjene izbornog zakonodavstva, shodno kojima svako četvrto mjesto na izbornoj listi pripada kandidatu manje zastupljenog pola, dok se civilni sektor zalagao da to bude svako treće mjesto. Takođe, propisano je da će kandidat manje zastupljenog pola, tj. žena, u slučaju napuštanja poslaničke funkcije, biti zamijenjena prvom narednom ženom sa izborne liste. Zaključio je da u određenim političkim strukturama ne prepoznaju značaj učešća žena u politici.

*****

U okviru panela „ **Specifične vulnerabilne grupe u borbi protiv diskriminacije**“ uvodna izlaganja imali su Muhamed Uković, potpredsjednik Romskog savjeta u Crnoj Gori i Stevan Milivojević, izvršni direktor LGBT Forumu Progres.

Muhamed Uković, potpredsjednik Romskog savjeta u Crnoj Gori je podsjetio da postoji direktna i indirektna diskriminacija, da je direktna lakše prepoznatljiva, a da je za prepoznavanje indirektno neophodno poznavanje pravnih propisa. Kada određena zakonska odredba ili praksa dovodi pripadnike neke nacionalne manjine u nepovoljan položaj u poređenju sa drugim zajednicama riječ je o tipičnom primjeru diskriminacije. To što zakonski propisi zabranjuju diskriminaciju ne znači da ona ne postoji. Romi

u Crnoj Gori su bili i ostali najsiromašniji, najmanje obrazovani i najmanje zaposleni narod. Oni ne postoje kao politički subjekti, nema ih u lokalnom i nacionalnom parlamentu, ni u lokalnoj upravi i institucijama sistema u kojima se kreiraju državne politike. Postoje određeni pomaci, naročito u oblasti obrazovanja. 2003. godine svega 10 % romske djece je bilo upisano u škole, a danas ih je skoro 60 %, oko 100 pohađa srednju školu, a 20 fakultete, što je vrlo pohvalno. Ključni pomak je što su svi subjekti, Romski savjet, civilni sektor i državne institucije uspjeli da rješavanje problema Roma prenesu u institucije sistema, a Crna Gora je pokazala spremnost i volju da se ozbiljno bavi rješavanjem tih problema. Kao manjina ne mogu sami da se izbore sa njima i neophodna im je pomoć državnih institucija kroz primjenu afirmativne akcije, naročito u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, zastupljenosti u organima državne i lokalne uprave i političkoj participaciji u lokalnim i nacionalnom parlamentu. Za rješavanje problema Roma neophodne su suštinske promjene u implementaciji strateških dokumenata koji se odnose na njihovu integraciju. Imaju povjerenja u državne institucije i vjeruju da će se određeni propusti ispraviti. Djelotvorno učešće Roma u institucijama sistema je od ključnog značaja za njihovu integraciju u društvo, a bez političke participacije u nacionalnom parlamentu to je iluzorno očekivati. Za rješavanje ovog problema ključna je politička volja. Zaključio je da je neophodno da cijelo društvo pokaže empatiju, toleranciju i solidarnost prema onima kojima je pomoć potrebna.

Stevan Milivojević, izvršni direktor LGBT Foruma Progres je mišljenja da je osim donošenja zakonske regulative za uspostavljanje sistema jednakosti neophodna i solidarnost među manjinskim grupama koja je izuzetno važna radi prihvatanja različitosti u bilo kom obliku. Kroz dobru saradnju sa organizacijama romske zajednice zaključili su da imaju slične probleme. Bez obzira na kom svojstvu se diskriminacija zasniva, sličnost u simptomima i posljedicama diskriminacije po zajednice je veoma velika, što treba da bude osnova za zajedničko djelovanje kako bi pomogli jedni drugima i doprinijeli društvenoj inkluziji i boljem prihvatanju od strane ostatka društva.

Muhamed Uković je podsjetio na predlog poslanice Azre Jasavić da Romi imaju jedan zagarantovan mandat u Skupštini, koju nijesu podržali ostali politički subjekti, a čak ni manjinske partije.

Ivana Vujović iz NVO „Juventas“ je kazala da je za političku participaciju Roma jako važno da se svi zajedno izbore za zagarantovan mandat, ali da je zapazila da druge manjinske grupe ne samo da ne podržavaju ovu ideju već izražavaju otpor prema njoj. Kako je u Skupštini zastupljena jedna manjinska nacionalna zajednica koja je u društvu prisutna u istom procentu kao i romska, mišljenja je da su trenutnom pozicijom Romi diskriminirani, sa čime se saglasio Uković.

Na pitanje Ljiljane Raičević koji je broj Roma u Crnoj Gori, s obzirom da se pominju podaci od 6.000 do 20.000, Uković je odgovorio da se tim podacima dosta manipuliše, ali da smatra da ih nije preko 7.000.

Ana Vuksanović, sekretarka Hrvatskog nacionalnog vijeća Crne Gore saopštila je da politička borba za census u Parlamentu dugo traje i da je ona za hrvatsku nacionalnu zajednicu trajala 12 godina, do dobijanja pozitivnog mišljenja Venecijanske komisije. Osim političke volje, potrebna je i pravna pomoć. Ponosna je što imaju poslanicu u Skupštini i nastoje da što više suzbiju rodnu neravnopravnost. Hrvatska nacionalna zajednica je spremna za rješavanje svih spornih pitanja, a da to nikad ne bude na štetu drugih zajednica.

Biljana Pejović iz Ministarstva za ljudska i manjinska prava je upozнала sa nedavnim donošenjem Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016 – 2020. U Crnoj Gori je 6251 pripadnik romske zajednice, odnosno 1,01 % ukupnog stanovništva, 2054 Egipćana, tj. 0,33%, a romskim jezikom kao maternjim govori 5169 lica. Najveći broj Roma živi u Podgorici (3988), zatim Beranama (531), Nikšiću (483), Bijelom Polju (334), Herceg Novom (258), a najveći broj Egipćana je u Podgorici (685), Nikšiću (446), Tivtu (335) i Beranama (170). Ministarstvo radi na političkom aktivizmu pripadnika romske zajednice. Organizovane su brojne konferencije u saradnji sa nevladinim organizacijama koje vode pripadnike romske zajednice, kao i edukacije i kampanje. Takođe, Odbor za rodnu ravnopravnost je prepoznao potrebu većeg uključivanja pripadnika RE populacije u politiku, za šta je preduslov obrazovanje.

Alisa Džogović Murić, predstavnica Bošnjackog nacionalnog savjeta je mišljenja da je prema Bošnjacima prisutnija indirektna, manje vidljiva diskriminacija. Predstavnici ove zajednice treba i sami da doprinese poboljšanju položaja kroz podnošenje inicijativa, afirmaciju društva, uključivanje u obrazovanje

i donošenje odluka u institucijama. Treba afirmisati i ideju većeg obrazovanja žena i njihovog uključivanja u politiku, jer su vrlo malo zastupljene na mjestima odlučivanja, što predstavlja diskriminaciju.

Siniša Bjeković je informisao da institucija Zaštitnika traži direktno od manjinskih nacionalnih savjeta informacije o stanju prava tih zajednica koje su ad literam prenešene u Izvještaj o radu Zaštitnika, kako bi se izbjegle pogrešne interpretacije.

Stevan Milivojević iz LGBT Foruma Progres je izjavio da je zakonska regulativa koja se tiče zaštite od diskriminacije LGBT osoba na visokom nivou. Posebno je istakao Strategiju za unapređenje života LGBT osoba od 2013 – 2018 i ocijenio da je čest problem implementacija zakonske regulative. LGBT Forum Progres je uočio niz prepreka koje sprečavaju kvalitetnu implementaciju. Strategija je zamišljena kao koncizan dokument koji sadrži mjere za unapređenje stanja u periodu od pet godina. Mišljenja je da određene institucije zadužene za njenu implementaciju imaju inertan stav. Ponovio je da je Akcioni plan za implementaciju Strategije ove godine donešen tek u trećem mjesecu. Kada bi se radila analiza promjene svijesti u ovoj oblasti, rezultati ne bi bili baš dobri. LGBT grupe su nailazile na problem prebacivanja nadležnosti između institucija. Javnost su više puta upozoravali na potrebu implementacije Strategije. Kako je ukinut Savjet za zaštitu od diskriminacije, ne znaju ko je nadležan za implementaciju Strategije. Od kad prate nasilje, prijetnje i diskriminaciju ka LGBT osobama u Crnoj Gori, zabilježili su pozitivan trend po pitanju prijavljivanja slučajeva, o čemu su objavili više publikacija, što potvrđuje veću vidljivost i jačanje kapaciteta zajednice. Istovremeno, raste i broj napada, a prepoznaju se i slučajevi u kojima institucije ne reaguju na pravi način. 2010. prijavljena su četiri slučaja, tokom 2011. i 2012. taj broj je porastao na 54, u publikaciji iz 2013. obuhvatili su 220 slučajeva, a sada rade na finalnoj publikaciji koja će obuhvatiti najveći broj slučajeva, nekoliko stotina njih. Izdali su i publikaciju sa 25 slučajeva za koje smatraju da nijesu dobro tretirani od Tužilaštva i da nije dobro primijenjen zakon. Rađena je u saradnji sa Tužilaštvom koje je prihvatilo da je riječ o procesu koji traje i da je potrebna kontinuirana edukacija. Postojali su slučajevi diskriminacije u kojima je uskraćena medicinska zaštita, a diskriminaciji prilikom zapošljavanja su izloženi oni koji otvoreno govore o svojoj seksualnosti. S druge strane, postoje i kompanije koje daju jako pozitivan primjer. Problem je i pitanje održivosti socijalnih servisa, koji funkcionišu u okviru nevladinih organizacija uz malu ili nikakvu pomoć države, koja je potrebna kako bi se problem sistematski riješio.

Milivojević je kazao da su sa još jednom nevladinom organizacijom pokušali da organizuju predavanje o ljudskim pravima na Filozofskom fakultetu. Studentsko vijeće i dekan su odlučili da to nije dobro za ugled Fakulteta i odbili su zahtjev. Nakon toga, LGBT Forum Progres je pokušao da uključi Ministarstvo prosvjete i da ukažu da su druge društvene grupe imale prilike da govore o ovoj temi, a da su oni odbijeni. Iz revolta su pokušali da organizuju protest ispred Fakulteta, ali isti im je policija zabranila iz mjera bezbjednosti. Pokušali su da organizuju Povorku ponosa u Nikšiću 18. septembra 2015. koja je privremeno zabranjena. Većina dosadašnjih aktivnosti po pitanju LGBT populacije se odvijala u Podgorici, a gradovi u kojima je situacija gora su zanemarivani. Namjera je bila da se poveća njihova vidljivost u drugim gradovima kako bi život LGBT osoba učinili podnošljivijim. Zaštitnik je pružio podršku u ovom slučaju i dao kvalitetno mišljenje u kojem navodi da institucije nijesu uradile sve što je bilo moguće i da je postojala inertnost, pogotovo policije u pogledu omogućavanja prava na mirno okupljanje, a onima koji su prijetili LGBT zajednici je to pravo dato.

Paradoks je što postoje kvalitetni zakoni i strategije koje predviđaju mjere za poboljšanje položaja LGBT zajednice i suštinski suprotno djelovanje u praksi koje često onemogućava njihova prava. Obrazovanje ima ključnu ulogu kako bi se smanjila homofobija, ali su naišli na otpor u kontekstu suštinske izmjene pojmova u udžbenicima. Uradili su analizu sa Centrom za građansko obrazovanje i označili mjesta gdje bi ovu tematiku trebalo ubaciti. Obrazovanje je ključno jer su počionici slučajeva diskriminacije prema LGBT osobama uglavnom mlade osobe. Predstavio je rezultate istraživanja rađenog u Nikšiću koje se odnosi na mjeru zabrinutosti za život i životne uslove određenih društvenih grupa. Kazao je da je statistika loša i u slučaju Roma, a da za položaj LGBT osoba uopšte nije zabrinuto 76,4 % ispitanika. Sa mišljenjem o LGBT populaciji su upoznati kroz svoj rad, kao i napade koji doživljavaju ove osobe i njihove prostorije. Pitanje napada je za njih bilo primarno, a isto još uvijek nije riješeno uprkos brojnim donešenim odlukama tužioca, sudija i policijskog sistema, koji sada mnogo kvalitetnije postupaju. Zaključio je da do većeg

podizanja svijesti i uspostavljanja dostojanstvenog odnosa prema drugačijima još uvijek nije došlo, što uskoro očekuje.

Jelena Čolaković iz NVO „Juventas“ je podsjetila da predstoji donošenje zakona o registrovanim istopolnim zajednicama, kao i određene intervencije po pitanju prava prepoznavanja prilagođavanja pola kada je riječ o transrodnim osobama i ocijenila da je o ovome važno čuti stav institucije Zaštitnika. Iako je 2016. izborna godina, smatra da će biti ključna u odnosu na ove teme. Naglasila je da je prilikom istraživanja percepcije javnosti vrlo važno da se koristi adekvatna terminologija.

Zamjenik Zaštitnika Siniša Bjeković je odgovorio da je institucija Zaštitnika 2012. dala nedvosmislenu podršku donošenju zakona o istopolnim zajednicama i insistirala na tome. Takođe, zaključili su da je potrebno pozabaviti se pitanjima u vezi sa promjenom pola. Istakao je da je ovom skupu prisustvovala jedna od prvih transrodnih osoba koja je deklarirana u Americi, sa kojom se razgovaralo na ove teme. Zaštitnik se trudi da u svojim izvještajima koristi adekvatnu i savremenu terminologiju, iako pojam LGBT nije standardizovan.

Drago bi im bilo da od ovih organizacija dobiju sugestije za ključne i potrebne korekcije na Izvještaj Zaštitnika, uključujući terminologiju. Na polovini 2016. očekuje ih izrada novog izvještaja, odnosno informacije koju treba da dostave Odboru za ljudska prava i slobode što je veoma značajna inicijativa za njih. Takođe, Odbor je u trećem kvartalu predvidio konsultativno saslušanje o pitanjima analize dosadašnje primjene antidiskriminacionog zakonodavstva, sa ciljem da ista posluži za pripremu izmjena i dopuna Zakona o zabrani diskriminacije, koje se očekuju u IV kvartalu 2016. Kroz zaključke koji će biti usvojeni na kraju skupa i kroz izvještaje o radu Zaštitnika cilj je da se ne bave analizom sopstvenog rada, već da u izvještaju obuhvate sve ono na šta skreće pažnju civilni sektor.

Biljana Pejović iz Ministarstva za ljudska i manjinska prava je saopštila da je početkom 2016. godine ministar za ljudska i manjinska prava sa predsjednikom Opštine Nikšić potpisao Sporazum o razumijevanju o mjerama u borbi protiv diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta i promociji tolerancije prema LGBT osobama. Tada su dogovorene aktivnosti koje treba da preduzme Opština Nikšić u saradnji sa civilnim sektorom i Upravom policije, radi stvaranja uslova za održavanje povorke ponosa. Imenovana je i kontakt osoba iz Opštine koja će se baviti ovim pitanjima, a razgovaraće se o mogućnostima održavanje povorke ponosa. Ministarstvo je nadležno za praćenje sprovođenja mjera akcionih planova za Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBT osoba.

Jelena Čolaković, predstavica NVO „Juventas“ je ocijenila da se i pored aktivnosti koje sprovodi Ministarstvo koje ima kooperativan odnos ponekad zapaža nedostatak kapaciteta za sprovođenje mjera iz Strategije kao i njihov monitoring. Ministarstvo ima prevelik obim posla za postojeći broj zaposlenih, što na neki način utiče na politike koje implementiraju i na njihove krajnje korisnike. Pored preduzetih aktivnosti, veoma je važno biti svjestan i nedostataka u sprovođenju politika.

Biljana Pejović iz Ministarstva za ljudska i manjinska prava je potvrdila da Ministarstvu nedostaje dosta kadra u odnosu na Pravilnik o unutrašnjoj sistematizaciji, ali da rade na povećanju kapaciteta. Postignuti rezultati pokazuju da Ministarstvo i sa postojećim kapacitetima uspijeva da realizuje neophodne aktivnosti.

Prof. dr Nevena Petrušić je sigurna da će u nekom trenutku u Crnoj Gori biti usvojen zakon o istopolnom partnerstvu, ali ukazuje na činjenicu koja nije apostrofirana u izvještajima Evropske unije, a kao uzrok ima istu patrijahalnu matricu, jer od država u regionu jedino u Crnoj Gori i Srbiji nijesu izjednačene bračna i vanbračna zajednica. Podsjetila je da shodno Zakonu majke sa troje ili više djece mogu ostvariti pravo na naknadu, a da žene koje su rodile troje ili više djece u vanbračnoj zajednici ne mogu da ostvare pravo na penziju svog muža, što je neprihvatljivo.

Bjeković je kazao da je Zaštitnik svjestan navedenih činjenica zbog čega je insistirao na donošenju zakona o istopolnom partnerstvu. Postoji jasno uspostavljena praksa Evropskog suda za ljudska prava u ovakvim predmetima, pogotovo u okolnostima socijalnih promjena, koja govori da je riječ o diskriminaciji.

Ivanu Vujović iz NVO „Juventas“ je interesovao stav Romskog savjeta i institucije Zaštitnika u vezi sa pozicijom Kampa Konik. Podsjetila je da je ECRI ustanovio da je riječ o segregaciji, na šta je država reagovala gradeći stanove za ova lica na istoj poziciji tako da su opet izdvojeni od ostatka stanovništva.

Siniša Bjeković je istakao da je segregacija čin prisilnog razdvajanja i da je zaključak ECRI-ja proistekao iz činjenice da nijesu obavljene konsultacije s onima o kojima se odlučuje. Postojao je jasno izražen stav pripadnika jednog dijela romske zajednice da ne žele da se odsele sa Konika. Da li je riječ o segregaciji ili nije, ostaje da se vidi od strane onog ko je to zaključio. U slučaju da su obavljene konsultacije, teško da se može govoriti o segregaciji, a ukoliko nije bilo djelotvornih i efikasnih konsultacija, može se govoriti o segregaciji. Suočili su se sa nedostatkom informacija o tome sa kime su i kada vršene konsultacije, kako je nekad izgledao Kamp Konik i kako je došlo do devastacije te lokacije. Bizarno je što 10 godina nakon izgradnje Kampa Konik niko od organa nema dokumentovane fotografije njegovog otvaranja.

Vujović smatra da će biti vrlo teško dokazati kakve su bile konsultacije. Postoje tvrdnje da konsultacije jesu sprovedene, ali se postavlja pitanje koliko su ljudi bili informisani šta im se nudi kao alternativa.

Bjeković je zaključio da diskriminaciju vrlo često nije lako dokazati, a segregacija je jedan od njenih oblika.

Muhamed Uković je izjavio da Romski savjet ne odobrava segregaciju i teže da žive ne jedni pored drugih, već jedni sa drugima, što je ispravno. Na jugu Crne Gore Romi su mnogo integrisaniji, nego u Podgorici ili na sjeveru.

Milenko Vojičić, član Skupštine Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore je kazao da se prilikom smještaja studenata u domove skoro uvijek događa da se zajedno smjeste Romi i osobe sa invaliditetom, zapitao se da li je to jedna vrsta segregacije i zaključio da navedeno govori o odnosu šire društvene zajednice prema ovim populacijama.

Na kraju panela, Ana Vuksanović iz Hrvatskog nacionalnog vijeća je kazala da zastupljenost u lokalnom ili nacionalnom parlamentu jeste socijalna inkluzija, ali da ne mora značiti participaciju u odlučivanju. Smatra da će mnogo više za prava Roma učiniti 20 romskih studenata koji će edukacijom dokazati da se mogu boriti protiv diskriminacije.

*****

Na posljednjem panelu na temu „**Višestruka diskriminacija i socijalna isključenost**“ govorili su Vladan Nikolić, stručni konsultant Saveza udruženja paraplegičara, Milenko Vojičić, član Skupštine Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore, Ivana Vujović, izvršna direktorica NVO „Juventas“ i Tijana Žegura, programska direktorica u NVO „Juventas“. U okviru ovog panela poseban akcenat je bio na zaštiti osoba sa invaliditetom i korisnika psihoaktivnih supstanci.

Vladan Nikolić, stručni konsultant Saveza udruženja paraplegičara je istakao da oko 10% populacije ima neki vid invaliditeta, što je oko 600 miliona ljudi. Konvencija UN o pravima osoba sa invaliditetom je najznačajniji međunarodni ugovor u ovoj oblasti, čijom ratifikacijom se Crna Gora obavezala na preduzimanje mjera koje će garantovati njenu punu implementaciju i poštovanje prava ovih lica. U cilju praćenja usaglašenosti propisa sa međunarodnim standardima i EU propisima, Crna Gora je usvojila veliki broj dokumenata koji garantuju puno uvažavanje ljudskih prava lica sa invaliditetom i podsjetio na najvažnije. Istakao je da je novi Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom u bitnom usaglašen sa Konvencijom UN i da uvodi kaznene odredbe kojima su zapriječene vrlo visoke kazne za počinjenu diskriminaciju. Donošenjem ovog Zakona koji pruža široku mogućnost primjene, po prvi put se prava osoba sa invaliditetom posmatraju s aspekta ljudskih prava i nadležnost nad njegovim sprovođenjem je prenešena na Ministarstvo za ljudska i manjinska prava. Pobrojao je 19 oblika diskriminacije definisanih Zakonom što govori koliko su osobe sa invaliditetom diskriminisane. Zakonom je propisan poseban postupak građansko pravne zaštite od diskriminacije podnošenjem odgovarajuće tužbe sudu. Veliki problem u praksi predstavlja činjenica da žrtve diskriminacije nerado odlučuju da podnesu tužbu, čak i u slučajevima gdje je očigledno da bi ishod postupka bio pozitivan za njih. Zakon prepoznaje i teško uočljive oblike diskriminacije, zbog čega je izuzetan instrument na putu promjene svijesti društva. Važno je što je Vrhovni sud počeo da zauzima pravne stavove povodom postupaka koji se tiču zaštite od diskriminacije lica sa invaliditetom. Kako se Zakonom ne mogu definisati sve životne situacije, pa se u praksi može javiti neki oblik diskriminacije koji nije eksplicitno naveden u Zakonu, u tim slučajevima treba primijeniti opšta

načela iz opšteg Zakona o zabrani diskriminacije i posebnog Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i pružiti zaštitu svim žrtvama. Najveće posljedice na žrtvu ostavlja diskriminacija koja se manifestuje zbog nedovoljne razvijenosti svijesti ljudi, putem uvredljivog govora ili ponašanja. Nakon početka primjene Zakona i definisanja dobrog pravnog okvira i institucionalne zaštite, još uvijek se veliki broj osoba sa invaliditetom suočava sa diskriminacijom i predrasudama. Nažalost, mnogo njih je prihvatilo diskriminaciju kao nešto protiv čega ništa ne mogu da urade i često ne uspijevaju da je prepoznaju.

Nikolić je istakao da je za 90% populacije nevidljivo da javne ustanove uglavnom nijesu pristupačne osobama sa invaliditetom. U ulozi diskriminatora najčešće se nalazi država, tj. njene institucije i ustanove i ne radi se o sistemskoj namjeri, već o bezobzirnosti nastaloj zbog nesankcionisanja. Niskom nivou borbe protiv diskriminacije doprinosi i mala zainteresovanost advokata i nepristupačne cijene njihovih usluga, loše funkcionisanje besplatne pravne pomoći i nepristupačnost njihovih kancelarija. Ova diskriminacija, osim kršenja ljudskih prava, ima za posljedicu nepovjerenje u borbu protiv diskriminacije. Za uspješnu borbu potrebna je spremnost diskriminiranih da pokrenu postupak zaštite. Specijalna inspeksijska zaštita propisana Zakonom o zabrani diskriminacije još uvijek nije djelotvorna, jer nerijetko osobe sa invaliditetom ne znaju kojoj inspekciji treba da se obrate. Opšte prihvaćeno je mišljenje da je zakonodavni okvir dobar, ali da postoje problemi u primjeni i sprovođenju nadzora. Lica sa invaliditetom nijesu dovoljno osnažena da pokreću građanske parnice. Pitanja pristupačnosti javnih objekata i prostora još uvijek nijesu sastavni dio opšteg sistema planiranja i projektovanja i stručna javnost se njima bavi samo kada se to od nje zahtijeva, tj. pod pritiskom nevladinih organizacija i građana. Koncept projektovanja javnog okruženja ne poznaje pojam pristupačnosti i koncept dizajna za sve. To govori o niskom nivou svijesti i informisanosti, kao i nepoštovanju aktuelnih tehničkih standarda u projektovanju. Ne postoji multidisciplinarni i sistematski pristup za rješavanje ovog problema, a mali je broj stručnjaka koji se bave ovom temom. Pored postojanja dobrih mjera i normi u zakonodavstvu, još uvijek nijesu izgrađeni mehanizmi za kontrolu, pa je potrebno bolje informisanje šire javnosti, plansko pristupanje problemu i efikasnije korišćenje ljudskih resursa, vremena i sredstava.

Milenko Vojičić, član Skupštine Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore je saopštio da je saradnja Udruženja i Zaštitnika vrlo dobra i da je dovela do toga da oni smatraju da u ovoj oblasti u Izvještaju o radu Zaštitnika za 2015. ne treba ništa dodati. Zaštitnik je, pored ostalih, kao relevantne prihvatio informacije njihovog Udruženja. Za dobru saradnju je u velikoj mjeri zaslužan zamjenik Zaštitnika Bjeković, a prostora za dalje unaprijeđenje još ima. Smatra da su za ovako značajnu instituciju potrebni veći materijalni i drugi kapaciteti, a za njih bi idealno rješenje bilo postojanje posebne institucije zaštitnika prava osoba sa invaliditetom, za šta sada ne postoje materijalne pretpostavke. Diskriminacija ovih lica je sveopšta i sistemska. Sveopšta, jer je prisutna na svakom koraku, a sistemska jer činjenje ili nečinjenje države dovodi do diskriminacije. Postojanje posebnog Zakona o zaštiti od diskriminacije lica sa invaliditetom je pokazatelj ugroženosti prava ovih lica. Prema istraživanjima nevladinih organizacija, osobe sa invaliditetom su među grupama čija se prava najviše krše, a negdje se bilježi i porast diskriminacije. U stanju ovakve marginalizacije i izolovanosti jedne grupacije nije dovoljna samo jedna alatka za borbu protiv diskriminacije, već je potrebno napraviti niz politika i sistema podrške koji će ih dovesti u približno jednake startne pozicije, odnosno treba raditi na izjednačavanju mogućnosti. Mnogo se govori o položaju osoba sa invaliditetom i potrebi za njihovom dodatnom zaštitom, ali iako su ustavna kategorija, na osnovu analize pojedinih zakona može se konstatovati da im nijesu zagantovana čak ni osnovna ljudska prava, poput prava na dostojanstven život. Ova lica se sa aspekta ljudskih prava posmatraju kao teret i trošak države, resurs u koji je iluzorno ulagati. Nerijetko ljudska prava ostaju zagantovana samo na papiru.

2011. prvi put je usvojen Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, bez prethodne analize i praćenja smjernica iz ratifikovane Konvencije UN. Bio je zasnovan na oblastima socijalne zaštite, a ne ljudskih prava, zbog čega su osobe sa invaliditetom izbjegavale da se pozivaju na ovaj Zakon. Novi Zakon donešen je nakon konstatacija u Izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore da ga je potrebno izmijeniti. Zbog tzv. horizontalnog pristupa prilikom izrade zakonodavstva isti još uvijek u brojnim oblastima nije primjenljiv. Sekretarijat za zakonodavstvo je predlagao da se istovremeno radi na pripremi novog Zakona i usklađivanju ostalih propisa iz ove oblasti, što je apsurdno. Sa druge strane, Zaključkom Skupštine je propisano da je neophodno uskladiti sve propise sa novim Zakonom i Konvencijom UN. Vlada

treba da u što kraćem roku pripremi predloge za izmjenu propisa u brojnim oblastima, a da u cijeli proces budu uključeni predstavnici organizacija lica sa invaliditetom i Odbora za ljudska prava i slobode. Uprkos tome, nakon pola godine analize, u dokumentu koji je dostavljen Radnoj grupi za izradu analize, svojim zaključcima Ministarstvo rada i socijalnog staranja i Ministarstvo zdravlja su negirali Zaključak Skupštine o neophodnosti izmjene određenih propisa, negirajući neusklađenost tih propisa sa Zakonom i Konvencijom.

Vojičić se osvrnuo na situaciju u praksi po pitanju postupaka za zaštitu od diskriminacije osoba sa invaliditetom. Institucije i pojedinci, posebno u nadležnim inspekcijama, po njegovom saznanju, nijesu pokrenuli nijedan takav postupak. Predstavio je aktivnosti Udruženja mladih sa hendikepom u toj oblasti, počevši od prve građanske parnice pokrenute u Nikšiću 2011. godine od strane osoba sa invaliditetom protiv opštine Nikšić, preko postupaka protiv Hypo Alpe Adria banke, Kulturno informativnog centra „Budo Tomović“, Uprave za mlade i sport i Glavnog grada. Zbog neprepoznavanja diskriminacije dolazi i do ponavljanja akata diskriminacije.

Takođe, pokrenut je i postupak protiv Skupštine Crne Gore zbog ponovljene diskriminacije u četiri slučaja, koja je Zakonom definisana kao teži oblik diskriminacije. Iako nije sporena tadašnja nepristupačnost Skupštine, kao argument odbacivanja tužbe kao neosnovane bile su predstavljene aktivne radnje koje se preduzimaju u cilju poštovanja zakonskih obaveza. Prvostepenom presudom je odbijen tužbeni zahtjev kojim se od suda tražilo da naloži tuženom preduzimanje mjera kako se diskriminacija više ne bi ponovila, a za naknadu štete zbog pretrpljene diskriminacije sud je tužiteljki odredio naknadu od 3.000 eura. Nakon žalbe tužiteljke Viši sud je potvrdio mišljenje Osnovnog suda, pokrenuo tužbeni zahtjev da se naloži Skupštini preduzimanje mjera kako se diskriminacija ne bi ponovila, a kao razumno naknadu za pretrpljenu povredu časti i ugleda usled četiri akta diskriminacije sud je odredio sumu od 1.500 eura. Na Presudu Višeg suda podnešena je revizija, pa je Presuda preinačena i usvojen je iznos naknade štete koji je odredio Osnovni sud u Podgorici– 3.000 eura, a usvojen je pravni stav da se naloži tuženom preduzimanje mjera kako se akt diskriminacije ne bi ponovio. U međuvremenu, Skupština je prilagođena, fotografije su dostavljene Sudu, a vještaci ispituju ispunjenost standarda pristupačnosti izvedenih radova i očekuje se skoro okončanje ovog postupka.

U većini postupaka Zaštitnik se pojavio kao umješač. Tokom 2015. Zaštitniku su podnešene dvije pritužbe za diskriminaciju po osnovu invaliditeta, protiv Montenegro airlinesa i Doma zdravlja Podgorica, povodom kojih je Zaštitnik dao preporuke. U Udruženju mladih sa hendikepom Crne Gore 29. februara 2016. godine, na inicijativu zamjenika Zaštitnika Bjekovića, održan je sastanak sa predsjednicom Vrhovnog suda i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda. Glavne teme sastanka su bile: pristupačnost institucijama, sudska zaštita od diskriminacije po osnovu invaliditeta, garancija jednakosti u praksi, kao i drugi izazovi. Dogovorena je stalna međusobna komunikacija i izvještavanje u cilju realizacije što više aktivnosti u ovoj oblasti.

Zaključio je da su osnovni efikasni oblici zaštite od diskriminacije parnične tužbe i pritužbe Zaštitniku. Drugi oblici borbe protiv diskriminacije, kao što su prekršajni postupci i inspekcijски nazori, koji su posebno slaba karika, skoro da nemaju zdravu osnovu jer su diskriminatori uglavnom budžetski korisnici. Na kraju, istakao je da je pitanje pristupačnosti javnih objekata pitanje ljudskih prava, te se u tom slučaju ne može dovoditi u pitanje činjenica da li je riječ o razumnoj adaptaciji.

Milisav Korać, izvršni direktor Saveza udruženja roditelja i djece sa teškoćama u razvoju „Naša inicijativa“ je istakao da Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom predstavlja dobar zakonski okvir i podsjetio na Zaključak Skupštine koji je pritom usvojen. Kao član Radne grupe za izradu Nacrta ovog zakona insistirao je da se smatra diskriminacijom u oblasti zdravstvene zaštite ako se ista uslovljava godinama starosti osiguranika, što je prihvaćeno. Nakon nekoliko mjeseci uslijedilo je donošenje Zakona o zdravstvenoj zaštiti i Zakona o zdravstvenom osiguranju, u kojem se ostvarivanje zdravstvene zaštite ponovo uslovljava godinama starosti. Citirao je takve odredbe, a posebno istakao činjenicu da u skladu sa Pravilnikom o korišćenju medicinske rehabilitacije to pravo imaju djeca do 15. godine života, što ocjenjuju diskriminacijom. Savez „Naša inicijativa“ je ukazao svim nadležnim državnim organima da je Zakon o zdravstvenom osiguranju u suprotnosti sa Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, ali nijesu naišli na razumijevanje. Ukazao je i na upotrebu diskriminatorских termina u propisima. Shodno Zakonu o

profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom poslodavcu koji zaposli lice sa invaliditetom pruža se mogućnost za opremanje radnog mjesta za to lice. Međutim, dao je primjer dva udruženja koja su zaposlila lica sa invaliditetom i podnijela zahtjeve za opremanje tih radnih mjesta, navodeći da zahtjevi nijesu riješeni ni nakon godinu dana, pa će zaposlena lica možda morati biti otpuštena zbog nepostojanja uslova za rad, iako se svake godine sedam do osam miliona eura uplati u Fond kao subvencija za njihovo zapošljavanje. „Naša inicijativa“ je imala predstavnika u Radnoj grupi za izradu Nacta zakona o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz nezaposlenosti i njihov jedini zahtjev je bio da se licima sa invaliditetom koja se nalaze na evidenciji Zavoda za zapošljavanje prizna novčana naknada kao i invalidima rada. Taj zahtjev je prihvaćen, ali veliki broj lica sa invaliditetom nailazi na probleme sa primjenom ove odredbe u praksi, odnosno na dugo čekanje na rješavanje zahtjeva.

Diskriminacija u oblasti obrazovanja je posebno izražena na sjeveru Crne Gore i u seoskim područjima, gdje mnoge škole nijesu pristupačne za lica sa invaliditetom, a u velikom broju njih ne postoje ni lica koja su kvalifikovana za pružanje pomoći. U posebno teškom položaju su lica sa oštećenjem sluha, a još uvijek nije donijet zakon o znakovnom jeziku. U pojedinim opštinama osnovani su dnevni centri za djecu sa smetnjama u razvoju, ali, nažalost, u mnogim opštinama isti još ne postoje, zbog čega su djeca koja u njima žive u neravnopravnom položaju. U nekim opštinama ne postoji dovoljan broj fizioterapeuta, a u nekim ne postoji defektolog i logoped. Zaključio je da implementacija zakona koji se odnose na djecu i omladinu sa smetnjama u razvoju nije ni na približnom nivou sa međunarodnim standardima i da je potrebno uložiti puno truda u narednom periodu.

Ivana Vujović, izvršna direktorica NVO „Juventas“ je kazala da su korisnici droga uglavnom izloženi višestrukoj diskriminaciji, jer je često riječ o ženama, djeci, Romima, siromašnima, zatvoreniciima ili osobama sa invaliditetom. Drogu počinju koristiti uglavnom tokom osnovne ili srednje škole, što nije samo posljedica karaktera te osobe, već i situacije u kojoj se ona nalazi. Nijedna država u svijetu nije lišena ovog problema. Broj korisnika droge zavisi od puno aspekata, kao što su ponuda, državni mehanizmi prevencije i ulaganje u tretman korisnika droga. Na papiru su prepoznate mnoge usluge, ali i one koje postoje se gase. Postojala su tri Dnevna centra za korisnike droga, a sada samo jedan koji vodi NVO „Juventas“ koji će možda morati da bude ugašen, jer država ne prepoznaje važnost održavanja ovog servisa iako se prethodno potpisivanjem određenih dokumenata obavezala na to. Postoji potpuno odsustvo servisa za djecu koja počinju da koriste droge, ne postoji dječiji psihijatar koji bi se bavio tom problematikom i uglavnom su porodice prepuštene samima sebi, pa su se nekad koristili represivni mehanizmi prema toj djeci što ih je još više guralo na marginu. Sve veći broj Roma iz Kampa Konik koristi droge. Kako oni žive ispod granice siromaštva, nemaju novca da plate tretman odvikavanja, a do droge mogu da dođu samo bavljenjem kriminalnim aktivnostima. Nakon toga bivaju procesuirani i smješteni u kazneno-popravni dom, gdje takođe nemaju adekvatan tretman. Nevladine organizacije i Zaštitnik jedini zagovaraju da zdravstvena zaštita zatvorenika bude u potpunosti u nadležnosti Ministarstva zdravlja. Do izmjene Zakona o izvršenju krivičnih sankcija prethodne godine kompletna zdravstvena zaštita zatvorenika bila je u isključivoj nadležnosti Ministarstva pravde. Licenciranjem ambulante u okviru Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija ista će vjerovatno biti uvezana sa ostatkom zdravstvenog sistema, pa će se uvesti elektronski kartoni koji još uvijek ne postoje. Problem je što Ministarstvo pravde zapošljava zdravstvene radnike u ZIKS-u što je suprotno preporukama CPT-a, koji je u prethodnoj posjeti izdao jasnu preporuku da se mora ustanoviti adekvatan tretman za korisnike droga u zatvoru i da on treba da odgovara minimumu standarda koji se pružaju u zajednici. Za ovu preporuku se „Juventas“ zalaže od 2010. Po zvaničnim podacima, 13-15 % zatvorske populacije koristi drogu, a rukovodstvo zatvora smatra da je ovaj broj mnogo veći, zbog broja ljudi kod kojih je ustanovljena apstinencijalna kriza i kojima je izrečena mjera obaveznog liječenja od narkomanije. Pretpostavljaju da je riječ o najmanje 30 % zatvorske populacije, a po istraživanju iz 2014. godine 22,8 % zatvorenika u Kazneno-popravnom domu prije ulaska je koristilo drogu, od čega svaki peti je nastavio da koristi drogu u zatvoru. Ne postoji zatvorski sistem koji je potpuno zatvoren za priliv narkotika, a u crnogorskom zatvorskom sistemu ne postoji mogućnost uvođenja supstitucionalne terapije niti adekvatan tretman psihijataru i psihologa. Kada se uzme u obzir broj sati koji psihijatri provode u zatvoru tokom godine, dođe se do podatka da psihijatar sa korisnikom narkotika u prosjeku provede od pet do 10 minuta, što se uglavnom svode na prepisivanje medikamenata. Saopštila je da se već dugo zalažu da

se u okviru zatvora otvori zatvorska bolnica u kojoj bi jedan dio bio posvećen tretmanu korisnika droge. To nije jedini način rješavanja problema, ali je neophodno što prije ustanoviti standardizovani tretman. Trenutno na izvršenje mjere obaveznog liječenja narkomanije čeka 5-10 % ukupne zatvorske populacije jer u okviru Specijalne bolnice za psihijatriju „Dobrota“ ne postoji dovoljno kapaciteta. Na izvršenje mjere se nekad čeka godinu dana ili čak dvije, tri, a u nekim slučajevima se mjera izvrši tek nakon isteka kazne, iako Zakon o pravima pacijenata garantuje pravo na blagovremenu zdravstvenu zaštitu, a odgovorna ustanova ukoliko ne pruži zaštitu u utvrđenom periodu može biti novčano kažnjena od 1.500 do 20.000 eura. Većina ispitanika iz pomenutog istraživanja apstinencijalnu krizu je rješavala samostalno i pritom nijesu imali zdravstvenu zaštitu.

Tijana Žegura, direktorica Programa smanjenja štete u NVO „Juventas“ je istakla da se problem bolesti zavisnosti u posljednje vrijeme često minimizira u Crnoj Gori. Veliki problem je što istraživanja pokazuju da društvo misli da su zavisnici od droga sami zaslužni za to njihovo lično svojstvo, što je jedan od oblika direktne diskriminacije. Specifične grupe unutar populacije zavisnika su maloljetnici i mladi, žene, osobe sa HIV-om ili hepatitisom C, lica u sukobu sa zakonom, oni koji prodaju seksualne usluge, LGBT populacija, stranci i osobe sa invaliditetom. Trenutno je najveći problem sa ženama koje koriste droge, jer su višestruko diskriminisane i stigmatizirane. One nemaju jednak pristup servisima liječenja zbog toga što se, usled stigme, plaše da priznaju svoju bolest i zatraže liječenje. Nedostaju brojni protokoli za liječenje trudnica koje su zavisne od opijata, pa se njihova djeca u 90 % slučajeva rađaju pod apstinencijalnom krizom, za šta takođe nedostaju medicinski protoli i vodiči dobre prakse za uvođenje terapije. Veliki problem su i maloljetnici jer nije prepoznat nijedan vid liječenja maloljetnih osoba zavisnih od opijata osim pružanja psihološke podrške. Ova populacija se vrlo rijetko pominje u kontekstu diskriminacije i stigmatizacije. Iako su bolesti zavisnosti kvalifikovane kao mentalni poremećaji, čak i u psihijatrijskim ustanovama se nailazi na diskriminaciju. Istakla je da je sami naziv mjere obaveznog liječenja narkomana diskriminatoran. Na pitanje zbog čega se ne sprovode sudski propisane mjere obaveznog liječenja dobija se odgovor da je to zbog nedovoljnih kapaciteta Specijalne bolnice za psihijatriju u Kotoru. Smatra da ukoliko ne postoje kapaciteti, ta mjera ne treba da se propisuje. „Juventas“ ima odličnu saradnju sa Specijalnom bolnicom za psihijatriju, čiji predstavnici su prethodnih godina obišli sve sudove i predočili im da nemaju kapaciteta za zatvoreničke pacijente. U ZIKS-u borave zatvorenici kojima je izrečena mjera obaveznog liječenja narkomanije u zatvorenoj ustanovi, a ne u medicinskoj ustanovi. Taj broj je četiri puta veći u posljednje dvije godine u poređenju sa prethodnim periodom. ZIKS nema mogućnosti za medikamentno liječenje, ni programe psihološke podrške, čije sprovođenje je u planu, ali se ne realizuje. Takođe, u zdravstvenom sistemu dolazi do kršenja ljudskih prava apstinencijata jer im se i poslije više godina od izliječenja u ljekarskim uputima upisuje šifra bolesti zavisnosti. Bilo je više slučajeva u kojima je policija privodila na informativne razgovore evidentirane korisnike droga radi dobijanja saznanja o drugim osobama, ali sve je manje ovakvih slučajeva. Zabilježeni su i primjeri kršenja pretpostavke nevinosti osoba koje su imale istoriju zloupotrebe psihoaktivnih supstanci. Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga donešen je 2010. godine i do sredine 2011. trebalo je da budu donešeni podzakonski akti, a isti još uvijek nijesu usvojeni. Zavisniku koji želi da se liječi od alkoholizma ili narkomanije nije plaćeno odsustvo sa posla, čime se isti diskriminiše. Iako je priznavanje problema zavisnosti vrlo značajno za njegovo rješavanje, veliki broj porodica krije ovaj problem.

NVO „Juventas“ je u maju 2015. sprovela ispitivanje 100 osoba mlađih od 30 godina koji su aktivni korisnici droge. 84 % ispitanika prvi put je probalo psihoaktivne supstance u uzrastu mlađem od 18 godina, a čak 44 % u izrastu mlađem od 15 godina. Preko 80 % ispitanika injektira psihoaktivne supstance, 63 % je počelo da ih koristi na ovaj način kada su bili mlađi od 20 godina, jedna trećina mlađi od 18, a 3 % dok su bili mlađi od 15 godina. Skoro 60 % ispitanika se obratilo za pomoć u liječenju, od čega je 11 % bilo maloljetno, samo nešto više od polovine se izliječilo, a samo 47 % je imalo podršku porodice pri donošenju odluke o započinjanju liječenja. 65% ispitanika je osjetilo stigmju i diskriminaciju u institucijama zdravstvene i socijalne zaštite, od čega 92,3 % u institucijama zdravstvene zaštite. Za maloljetna lica je izuzetno važno rano otkrivanje bolesti zavisnosti i njeno liječenje, ali imajući u vidu diskriminaciju koju trpe, to je praktično nemoguće.

Prikazan je video snimak u kojem su mladi korisnici droge, koji nijesu imali podršku svojih porodica u liječenju, predstavili svoja iskustva, od kojih se jedna korisnica bavila prostitucijom i pokušala samoubistvo i smještena je u Specijalnu bolnicu za psihijatriju, a drugi korisnik je doživio nervni slom. Oni nijesu naišli na podršku porodice i sistema, pa su diskriminacija i stigma doprinijeli njihovom trenutnom stanju.

Ljiljanu Raičević je interesovalo da li je identifikovan krivac za ovako veliki broj korisnika droge, potogotovo mladih.

Žegura je pojasnila da je problem višestruk i da bi se smanjila ponuda droge potrebno je da se smanji i potražnja, odnosno da zavisnici budu upućeni na liječenje. Crna Gora nema razvijene kapacitete za programe liječenja zavisnosti, postoji devet kreveta za njihovu hospitalizaciju u cijeloj državi, a liječenje u ustanovi za rehabilitaciju i socijalizaciju se plaća, što predstavlja problem za već finansijski iscrpljene porodice. Takođe, opijati i stimulativne droge koje su vrlo zastupljene se zaplijenjaju u maloj mjeri.

*****

Na kraju, zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore Siniša Bjeković, uz ocjenu da je Konferencija bila prilika da se otvori i razgovara o velikom broju tema koje će poslužiti za razmišljanje i preduzimanje daljih aktivnosti na suzbijanju diskriminacije kao pojave, istakao je da je civilni sektor osnažen da se jednim dijelom uključi u one aktivnosti koje su po prirodi stvari imanentne Ombudsmanu, ali ništa manje nijesu interesantne ni civilnom sektoru. Najavio je da će intencija jedinstva i zajedništva i dalje ostati karakteristika u radu Ombudsmana koji će se truditi da i u narednom periodu jača saradnju sa civilnim sektorom na osnovama partnerstva i uzajamnog povjerenja.

Zamjenik Zaštitnika je predstavio **Zaključke** koji će naknadno biti dostavljeni svim učesnicima kako bi uputili eventualne sugestije, izmjene i dopune.

Ocijenjeno je da je borba protiv diskriminacije jedno od najvažnijih političkih, kulturnih, socioloških i pravnih pitanja svakog savremenog društva, uključujući i crnogorsko. Takođe, zaključeno je da je diskriminacija duboko ukorijenjena u određene obrasce ponašanja u Crnoj Gori i da je vrlo često plod predrasuda i stigmi koje nadvladavaju stvarnost i pokušavaju da uruše temeljne civilizacijske vrijednosti.

S obzirom da je ukazano na potrebu ne samo jačanja institucija, nego i jačanja institucionalnog rada na suzbijanju diskriminacije kao pojave, a da se konačan rezultat i konkretni efekti očekuju kroz izmjenu zakonodavstva, ali i izmjenu djelovanja državnih institucija u najvećoj mjeri zaduženih za suzbijanje diskriminacije, zaključeno je da je u borbi protiv diskriminacije potrebno mobilisati sve djelove društva.

Ukazano je na potrebu solidarnosti ne samo prema određenim grupama, već i na solidarnost između tih grupa koja se mora dokazivati na konkretnim primjerima i biti sredstvo za postizanje cilja, a ne sredstvo samo po sebi.

Ocijenjeno je da je percepcija diskriminacije mnogo veća, nego što su njeni spoljni izrazi koji podrazumijevaju broj pritužbi i sudskih postupaka, zbog čega se mora raditi na osnaživanju žrtava da prijave diskriminaciju, jer veliki broj slučajeva ostaje neprijavljen. Svaka vrsta pomoći, posebno pomoći žrtvama diskriminacije mora se tretirati kao obaveza, pogotovo obaveza državnih institucija.

Koliko god je urađeno na jačanju sistema zaštite od diskriminacije, na osnovu indikatora i istraživanja predstavljenih na Konferenciji, može se ocijeniti da je diskriminacija u blagom porastu.

Zamjenik Zaštitnika je saopštio da je posebno interesantno što institucija Ombudsmana u posljednjih par godina nije bila ključna institucija koja je vršila promociju, uz napomenu da ne bi pominjao ko i šta radi, ali smatra da u narednom periodu i institucija Zaštitnika treba da posveti mnogo više pažnje promociji jednakosti i partnerstvu sa civilnim sektorom.

Ključni aspekt u cijeloj priči je individualni pristup i prije svega, utvrđivanje ličnog svojstva bez kojeg nema diskriminacije, a građanima treba ukazati na koji način da se bore protiv ove pojave i kako da se najbolje zaštite. Cilj svih aktivnosti je prevencija, otklanjanje diskriminacije i eliminisanje njenih posljedica.

Očigledno je da postoji potreba uključivanja u mreže, ne samo na nacionalnom, već i internacionalnom nivou, jer pitanje diskriminacije je isto za sve moderne zajednice u svijetu.

Ukazano je da je antidiskriminacija vrlo važno pitanje u procesu evroatlantskih integracija svih država i onih koji taj proces nadziru. Sam proces pristupanja je strateški dokument i on zahtijeva ne samo učešće državnih institucija, već i svih onih koji mogu pomoći da se cilj ostvari.

Kada je riječ o standardima u zaštiti od diskriminacije, zaključeno je da su vrlo široki i predstoji važan posao u njihovom ujednačavanju na nivou države s obzirom da su na dvodnevnoj Konferenciji iznešena različita mišljenja o ulozi pravosudnih organa, državnih institucija, inspeksijskih organa u ovoj oblasti.

Zaključeno je da je neophodno preduzeti konkretne korake na primjeni antidiskriminacione politike u praksi shodno preporukama EK u vezi sa Poglavljem 23 u dijelu antidiskriminacije.

Ne samo da su institucije pravosuđa i državni službenici, već posebno službenici policije vrlo važan ciljna grupa za sprječavanje pojedinih oblika diskriminacije, a poruka o partnerstvu i zajedničkom djelovanju upućena je i ministarstvima.

Kada je riječ o zaštiti od diskriminacije na nivou onog što radi institucija Zaštitnika, kao centralno tijelo za borbu protiv diskriminacije, Zamjenik Zaštitnika je saopštio da Zaštitnik ne može „stražariti“ nad svakim slučajem diskriminacije i u tom smislu, naglasio da im je svaka inicijativa civilnog sektora dragocjena, makar do nivoa upoznavanja sa problemom koji negdje postoji. On je istakao da naš postojeći sistem, o kojem je bilo riječi na Konferenciji, podrazumijeva obavezu neposredne primjene međunarodnih standarda, odnosno međunarodnog prava kada neke odnose reguliše drugačije od nacionalnog zakonodavstva, pa tamo gdje doživljavamo ili mislimo da ima pravnih praznina postoje međunarodni standardi koje smo dužni da primjenjujemo.

Na Konferenciji je preporučeno da se u sva istraživanja o diskriminaciji, koja se realizuju, uvede i rodni aspekt. Takođe, ocijenjeno je da je očigledna potreba za povećanjem broja istraživanja o međusobnoj solidarnosti ugroženih grupa, ali i o njihovom statusu u društvu.

Takođe, istaknuta je i potreba za nastavkom obuka o antidiskriminaciji za nosioce pravosudnih, tužilačkih funkcija i službenike policije, kao i da je potrebno veće uključivanje advokatske profesije u taj proces.

Neophodno je mnogo više uraditi na implementaciji standarda, a redovni obrazovni sistem je potrebno proširiti redovnim temama o konceptu ljudskih prava i sloboda, sa akcentom na antidiskriminaciju, rečeno je na Konferenciji.

S obzirom da je na Konferenciji bilo riječi i o nasilju u porodici i prema pripadnicima LGBT populacije i da je saopšteno da će se država baviti modelom kreiranja fonda za naknadu štete žrtvama krivičnih djela nasilja, s tim što je propisano da će primjena Zakona o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja početi danom pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, ocijenjeno je da u narednom periodu, pažnju treba posvetiti i ovom pitanju. Takođe, ocijenjeno je da još nijesu stvoreni svi neophodni uslovi da se osnaže žrtve i da im se pomogne da prevaziđu situaciju u kojoj se nalaze, kao i da žrtva nije u dovoljnoj mjeri obezbijedena od daljeg ugrožavanja. Nedostaje i veći broj protokola o postupanju prema vulnerabilnim grupama, kao što je Protokol o postupanju u slučajevima porodičnog nasilja.

Na Konferenciji je ocijenjeno i da se osobama sa invaliditetom nekada može pomoći i sa minimumom napora, a u pojedinim situacijama nema ni ljudske volje da se doprinese rješavanju njihovih problema, nezavisno od političke volje i finansijske situacije.

Važnim je, takođe, ocijenjeno i osvjetljavanje teme o korisnicima psihoaktivnih supstanci, jer se o ovoj vulnerabilnoj grupi u okviru tema o antidiskriminaciji obično nije govorilo.

Zamjenik Zaštitnika se još jednom zahvalio predstavnicima civilnog sektora, naglašavajući da očekuje da oni budu ključni snabdjevač institucije Ombudsmana informacijama koje će biti u funkciji zajedničkog rada na poboljšanju situacije, odnosno sprječavanju diskriminacije u svim sferama društva u Crnoj Gori.

Na samom kraju Konferencije, predstavnik Fondacije Konrad Adenauer je saopštio da je impresioniran angažovanjem svih učesnika konferencije na kojoj su predstavljena i veoma interesantna iskustva iz radu institucija i nevladinog sektora u Crnoj Gori. Ocijenio je da se i u Crnoj Gori, kao i u Evropi svi bore za ljudska prava i protiv diskriminacije.

*****

INFORMACIJA
SA SASTANKA PREDSJEDNIKA ODBORA ZA LJUDSKA PRAVA I SLOBODE
DR HALILA DUKOVIĆA SA DŽONOM L. VODAČEM,
ADVOKATOM SPECIJALIZOVANIM ZA PRAVA OSOBA SA INVALIDITETOM,
održanog u Podgorici, 18. maja 2016. godine

Predsjednik Odbora za ljudska prava i slobode dr Halil Duković sastao se sa Džonom L. Vodačem, advokatom specijalizovanim za prava osoba sa invaliditetom.

Sastanak je održan 18. maja 2016. godine u Skupštini Crne Gore.

Sastanku su prisustvovali Milena Labović, predstavnica Ambasade Sjedinjenih Američkih Država u Crnoj Gori i Hajdana Simović iz Centra za antidiskriminaciju "Ekvista".

Advokat Vodač je boravio u Crnoj Gori u sklopu Spiker programa „Bez sažaljenja: Američki pokret za građanska prava osoba s invaliditetom“ koji je u cilju upoznavanja javnosti sa pravima osoba sa invaliditetom i jačanja ovih osoba u borbi za njihova prava realizovala „Ekvista“ u saradnji sa Ambasadom Sjedinjenih Američkih Država u Podgorici.

Advokat Vodač je 42 godine radio u Vladi SAD-a baveći se pitanjima lica sa invaliditetom i upoznao je predsjednika Odbora sa položajem ovih lica u Sjedinjenim Američkim Državama i procesom kroz koji je država prošla kako bi dostigla sadašnje stanje.

S druge strane, predsjednik Odbora dr Halil Duković je predstavio crnogorsko zakonodavstvo u ovoj oblasti i aktivnosti koje Odbor za ljudska prava i slobode, u saradnji sa nadležnim državnim organima, nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom prava osoba sa invaliditetom, a uz podršku međunarodnih organizacija, preduzima na afirmaciji, promociji i zaštiti prava osoba sa invaliditetom.

Predsjednik Odbora je saopštio da Odbor, u skladu sa Poslovníkom Skupštine Crne Gore utvrđenom nadležnošću, pored zakonodavnih aktivnosti na razmatranju svih predloga zakona iz oblasti ljudskih prava i sloboda, značajnu pažnju posvećuje praćenju implementacije zakona. Poseban akcenat u radu Odbora usmjeren je na položaj ranjivih kategorija stanovništva, među kojima su pripadnici romske populacije, osobe sa invaliditetom i pripadnici LGBT populacije. Ističući da je najlakše donijeti zakone, a da je mnogo veći napor potreban za njihovu implementaciju Predsjednik Odbora je saopštio da je Odbor u tom dijelu uradio mnogo i da je postignut vidljiv napredak u ovoj oblasti.

Radi upoznavanja građana sa njihovim pravima i načinima zaštite tih prava, Odbor je u većini gradova Crne Gore organizovao javne tribine što je doprinijelo jačanju svijesti građana o njihovim pravima. Odbor se bavio i položajem djece smještene u institucijama, kao i djece sa smetnjama u razvoju. U tom smislu, Odbor je organizovao niz posjeta tim ustanovama radi uvida u stanje i stepen poštovanja ljudskih prava korisnika smještenih u institucijama, a svojim preporukama nadležnim organima značajno je doprinio poboljšanju stanja. Predsjednik je podsjetio da je Odbor, u saradnji sa UNICEF-om, organizovao Javnu tribinu na temu "Prava djeteta- hraniteljstvo" radi doprinosa Kampanji "Svako dijete treba porodicu" kojoj se i Odbor priključio. Prethodno su članovi Odbora posjetili Dječiji dom "Mladost" u Bijeloj.

Predsjednik je najavio da će Odbor početkom juna, u skladu sa Planom za 2016. godinu posjetiti Malu grupnu kuću u Bijelom Polju za djecu sa smetnjama u razvoju bez roditeljskog staranja ili čijim roditeljima je oduzeto to pravo, koja je kao novi servis socijalnih usluga izgrađena uz pomoć Ambasade SAD-a.

Advokat Vodač koji u ime američke Vlade prati položaj osoba sa invaliditetom u svijetu je saopštio da je tokom boravka u Crnoj Gori upoznat sa veoma važnim koracima koje je Crna Gora preduzela u cilju poboljšanja kvaliteta života lica sa invaliditetom. Čestitao je Crnoj Gori na zakonima u ovoj oblasti i pristupu prema licima sa invaliditetom naglašavajući da je u Crnoj Gori situacija mnogo bolja, nego u nekim ekonomski razvijenijim zemljama koje je posjetio. Takođe, čestitao je što se osobama sa invaliditetom pristupa iz perspektive ljudskih prava. Ocijenio je da Crna Gora preduzima sjajne aktivnosti u stvaranju mogućnosti za ostvarivanje prava ovih lica. Uputio je pohvale za ratifikaciju Konvencije Ujedinjenih nacija za prava osoba sa invaliditetom, naglašavajući da je u tom pogledu Crna Gora uradila više od Sjedinjenih Američkih Država. Ocijenio je i da je crnogorski Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom sa

kojim se usklađuje 56 drugih propisa veoma dobar. Uputio je pohvale Skupštini Crne Gore za obezbijedenu pristupačnost. Pozdravio je i čestitao na načinu na koji su lica sa invaliditetom uključena u aktivno donošenje odluka, ističući da ova lica mogu da daju ogroman doprinos, posebno u aktivnostima koje se njih tiču. Saopštio je da su oni u saradnji sa licima sa invaliditetom i kroz njihovo aktivno učešće došli do brojnih važnih informacija koje su doprinijele poboljšanju stanja. Ponosan je i što je Ambasada SAD-a u Crnoj Gori veoma aktivna u oblasti poboljšanja položaja lica sa invaliditetom i izrazio je očekivanje da će Odbor za ljudska prava i slobode biti slobodan da im se obrati u slučaju potrebe za razmjenom iskustava u ovoj oblasti.

Advokat Vodač je naglasio da je najteža implementacija propisa, ali da Crna Gora može puno naučiti iz iskustva drugih zemalja koje su već prošle takav proces. Kroz sličan proces su prošli i oni u Sjedinjenim Američkim Državama. Savjetovao je da se ne obeshrabrimo i ne odustajemo, navodeći da za određeni napredak treba vremena, uz naglasak da mali koraci koji se sad preduzimaju imaju veliku važnost za budućnost.

Vodač je saopštio da su u Americi značajne napore uložili na obezbjeđivanju pristupačnosti svih javnih objekata licima sa invaliditetom, navodeći da je fokusiranje na sektor građevinarstva, posebno prilikom izgradnje novih zgrada ključno za rješavanje problema pristupačnosti. Po proračunu koji su uradili, prilagođavanje nove zgrade licima sa invaliditetom košta oko pola procenta njene ukupne vrijednosti, dok adaptacija postojećih iziskuje znatno veća finansijska sredstva. U tom pogledu, važno je naći način i obezbijediti da arhitekta i građevinari grade po utvrđenim standardima. U SAD-u su to obezbijedili putem edukacija, dostavljanja potrebnih informacija i sprovođenjem zakona.

Upoznat je da u Crnoj Gori postoje dobri standardi u pogledu pristupačnosti, ali aktivnosti treba usmjeriti na njihovo poštovanje i sprovođenje. Veoma su važne edukacije i razgovori sa građevinskim inženjerima, arhitektama, udruženjima, privrednom komorom i svim drugim nadležnim subjektima koje je potrebno upoznati sa standardima. Naglasio je da svega par centimetara može da odluči da li zgrada može da dobije upotrebnu dozvolu.

Naveo je da je Kancelarija Ministarstva pravde u kojoj je radio imala nadležnost da prati sprovođenje Zakona o Amerikancima sa invaliditetom i da su dobijali brojne pritužbe od lica sa invaliditetom zbog nepristupačnosti javnih objekata, o čemu su sprovodili detaljne istrage. U početku su protiv brojnih vlasnika i investitora podnosili tužbe, ali je time poslata poruka cijeloj zajednici da moraju da poštuju Zakon. Ilustracije radi, predstavio je primjer hotela "Njujork" u Las Vegasu gdje su vlasnici nakon izgradnje, prije dobijanja upotrebne dozvole, morali izmijeniti svih 1000 vrata koja nijesu bila po standardima da bi ih prilagodili osobama sa invaliditetom, a trošak za jedna bio je oko 1000 dolara. Po okončanju postupka, vlasnici hotela su tužili arhitekta iz razloga što projekat nije bio usklađen sa standardima. Time je poslata jasna poruka da postoje standardi kojih se svi moraju pridržavati.

Takođe, građevinske inspekcije se bave i pitanjem pristupačnosti i shodno zakonu ne izdaju upotrebnu dozvolu za objekat dok se ne obezbijedi pristupačnost za lica sa invaliditetom. U početku stanje nije bilo dobro, ali djelovanjem u posljednjih 40 godina situacija se značajno promijenila. Izrazio je nadu da će Crna Gora slijediti ove korake kako bi dostigla sve neophodne standarde i poboljšala pristupačnost objekata za lica sa invaliditetom. Posebno je važno da standardi pristupačnosti budu primijenjeni prilikom izgradnje novih zgrada.

Advokat Vodač je ukazao na važnost integracije djece sa smetnjama u razvoju. U SAD-u do 1970. veliki broj djece sa smetnjama u razvoju nije imao mogućnosti za obrazovanje, a zakonima iz 1968. i 1975. godine propisano je da svako dijete bez obzira na invaliditet mora dobiti mogućnost obrazovanja u redovnoj nastavi shodno njegovim sposobnostima. U početku su se nastavnici suočavali sa problemima, ali njihovom edukacijom postignut je uspjeh. Istakao je da je obrazovanje najviše promijenilo stanje u pristupu prema osobama sa invaliditetom. Smanjeni su stereotipi, predrasude, barijere, porodice se više ne stide svojih članova koji imaju određeni invaliditet. 1973. godine svega nekoliko studenata sa invaliditetom pohađalo je američke koledže i univerzitete, a sada oni predstavljaju 10% od ukupnog broja studenata. Preporučio je da se posebna pažnja posveti edukaciji lica sa invaliditetom, jer će se time doprinijeti ne samo njihovoj boljoj budućnosti, već i napretku cjelokupnog društva.

Advokat Vodač je naglasio da nijesu postigli značajne rezultate u zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Dvije trećine radno sposobne populacije u SAD-u je zaposleno, a samo jedna trećina lica sa invaliditetom. Savezna Vlada i predsjednik Obama se zalažu da sve savezne agencije treba da zapošljavaju lica sa invaliditetom u što većoj mjeri, čime bi bili uzor ostalima.

Upoznat je da u Crnoj Gori poslodavci moraju da zaposle određeni procenat lica sa invaliditetom, a ukoliko to ne urade imaju obavezu da uplate sredstva u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom. Od ministra za ljudska i manjinska prava je upoznat da se još uvijek razmatra kako najefikasnije trošiti sredstva iz tog Fonda. Takođe, informisan je da država poslodavcima koji zaposle lica sa invaliditetom daje određeni iznos sredstava za finansiranje dodatnih troškova, čime se omogućava prilagođavanje radnog mjesta ovim licima. Ocijenio je da su te mjere sjajne, jer ohrabruju poslodavce da zapošljavaju lica sa invaliditetom.

Osvrnuo se na javni prevoz i upitao kakvo je stanje u toj oblasti, naglašavajući da su u SAD-u veliku pažnju posvetili ovome, pa su od prevoznika insistirali da prilikom nabavke novih autobusa kupuju isključivo one koji su prilagođeni licima sa invaliditetom. Za realizaciju cilja bilo im je potrebno 20-25 godina, ali sada svi gradovi u Americi imaju autobuse prilagođene licima sa invaliditetom, što nije zahtijevalo velike troškove jer je cijena autobusa prilagođenog licima sa invaliditetom bila svega 10% veća od cijene običnog autobusa. Tek nedavno su počeli da se bave prilagođavanjem taxi prevoza, zahtijevajući od taxi udruženja da makar 5-10% voznog parka bude prilagođeno osobama sa invaliditetom i to u velikim gradovima poput Njujorka, Čikaga i Vašingtona.

Kada je riječ o državnim organima, naglasio je da je Savezna vlada bila svjesna da treba da bude model i uzor za sve ostale, pa su sve njene zgrade pristupačne za lica sa invaliditetom, dok je Kongres prilagođen tek kada je izabran jedan poslanik, korisnik invalidskih kolica.

Advokat Vodač je upoznao predsjednika Dukovića da u SAD-u već 20- ak godina postoji deset centara za tehničku pomoć u kojima su angažovana lica koja nijesu državni službenici i zaduženi su da pružaju informacije državnim organima, preduzećima, ustanovama, lokalnim samoupravama i građanima o Zakonu o Amerikancima sa invaliditetom. To su mali centri koji imaju blisku saradnju sa zajednicom i na njihov zahtjev, daju im savjete koji doprinose boljem razumijevanju standarda i propisa. Sugerisao je da nadležni organi u Crnoj Gori razmisle o formiranju sličnog centra, podsjećajući da se Mongolija ugledala na SAD u tom pogledu. Spreman je da posredstvom Ambasade SAD-a u Crnoj Gori dostavi detaljnije informacije o funkcionisanju ovih centara.

Podsjećajući na izreku da put od hiljadu milja, počinje prvim korakom, predsjednik Odbora dr Halil Duković je saopštio da je Crna Gora, kao mlada država koja ovih dana obilježava desetogodišnjicu nezavisnosti, napravila prve, veoma značajne korake i sada se stvari odvijaju mnogo brže. Naglasio je da se Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ovim licima pristupa sa stanovišta ljudskih prava, a ne socijalno zaštitnih prava. Naveo je da je obaveza Vlade Crne Gore da preduzme aktivnosti na usaglašavanju 56 propisa sa Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i Konvencijom UN o pravima osoba sa invaliditetom definisana Zaključkom Skupštine Crne Gore, donešenim na predlog Odbora za ljudska prava i slobode. Predsjednik je naglasio da su na sjednicama i svim drugim aktivnostima Odbora koje se tiču osoba sa invaliditetom uvijek prisutni predstavnici nevladinih organizacija koje se bave zaštitom njihovih prava. Odbor veoma uvažava njihove sugestije, o čemu govori i činjenica da je Odbor prilikom razmatranja Predloga zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom zbog nezadovoljstva osoba sa invaliditetom zahtijevao dodatne konsultacije i usaglašavanja između Ministarstva za ljudska i manjinska prava i organizacija koje se bave zaštitom osoba sa invaliditetom, što je rezultiralo poboljšanjem teksta Predloga zakona koji je kasnije velikom većinom glasova usvojen, na zadovoljstvo svih korisnika.

Kada je riječ o pristupačnosti, Predsjednik je saopštio da postoje problemi, ali u cilju njihovog rješavanja Vlada Crne Gore već treću godinu Budžetom opredjeljuje sredstva u ukupnom iznosu do sada od oko milion eura za obezbjeđivanje pristupačnosti. Prvobitno je bilo utvrđeno 13 prioritetnih objekata. Nove zgrade nijesu problem, ali je posebno teško obezbijediti pristupačnost za stare objekte, jer se prilikom njihove izgradnje nije mnogo vodilo računa o osobama sa invaliditetom, a sada za neke od njih ne postoji sačuvana projektna dokumentacija što prouzrokuje dodatne probleme u njihovom prilagođavanju. S obzirom da je takve objekte teško prilagoditi i Skupština Crne Gore je nakon trogodišnjeg sagledavanja

stanja obezbijedila pristup na sporednom ulazu u zgradu. O teškoćama sa kojima se suočavaju korisnici invalidskih kolica Predsjednik se upoznao prilikom simulacije kretanja uz pomoć invalidskih kolica gradskim ulicama koju su organizovale nevladine organizacije u Podgorici za političare i javne ličnosti.

U vezi sa prilagođavanjem javnog prevoza licima sa invaliditetom, saopštio je da je Crna Gora mala država sa 620.000 stanovnika i jedino Podgorica ima gradski prevoz, ali je vozni park star više od 15 godina i privatna preduzeća koja obavljaju taj prevoz su na ivici opstanka, tako da bi bez pomoći države veoma teško prilagodili autobuse.

Predsjednik je zaključio da je najteže promijeniti svijest građana, pa se tu preduzimaju brojne aktivnosti poput kampanja i obrazovanja građana o važnosti sprovođenja zakona, što će u krajnjem doprinijeti poboljšanju položaja ne samo lica sa invaliditetom, nego i svih ostalih. Građevinske inspekcije se primarno bore protiv divlje gradnje sa kojom se Crna Gora suočava nakon ratnih dešavanja iako istima nije bila zahvaćena ipak trpi posledice, pa je rad građevinske inspekcije koja ima ograničene kadrovske kapacitete usmjeren na tu oblast. Vjeruje da će se i tu stanje za određeno vrijeme poboljšati.

Predsjednik Duković je istakao da je inkluzivno obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori u potpunosti zaživjelo i tu je ostvaren najveći napredak. U svim školama ima djece sa smetnjama u razvoju koji uče zajedno sa ostalom djecom. Nastavnici su obučeni za istovremeni rad sa djecom sa smetnjama u razvoju i djecom koja nemaju smetnje, a u radu im pomažu asistenti u nastavi. Trogodišnja kampanja "Govorimo o mogućnostima" je značajno uticala na svijest građana o ostvarivanju prava djece sa smetnjama u razvoju. Tako se procenat građana Crne Gore kojima je prihvatljivo da dijete sa smetnjama u razvoju ide u isto odjeljenje sa njihovim djetetom povećao sa 35% prije kampanje na 80% u decembru 2013. godine kada je kampanja završena i taj je procenat ostao isti dvije godine od završetka kampanje. Istovremeno se procenat građana Crne Gore koji prihvataju da dijete sa smetnjama u razvoju može biti najbolji prijatelj njihovog djeteta povećao sa 22% prije kampanje na 51% u istom periodu, dok se dvije godine nakon završetka kampanje taj procenat povećao na 60% u januaru ove godine.

Ukazao je na slučaj kada se prije 20-ak godina prvi put u Crnoj Gori pojavilo dijete koje je bilo zaraženo HIV virusom navodeći da je tada postojao otpor roditelja da njihova djeca pohađaju školu zajedno sa tim djetetom. Putem edukacije i jačanja svijesti građana značajno je promijenjeno stanje u toj oblasti.

Najveći problem je u zapošljavanju osoba sa invaliditetom, ali država sa ozbiljnim namjerama i posvećenošću pristupa rješavanju ovog problema. Zakonom je propisano da svaki poslodavac, u zavisnosti od ukupnog broja zaposlenih mora zaposliti određeni broj lica sa invaliditetom, a ukoliko to ne uradi u obavezi je da određena sredstva uplati u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom. Jasno je da u nekim oblastima, kao što je građevinarstvo nije moguće zaposliti lica sa invaliditetom. U praksi, poslodavci radije uplaćuju doprinos u Fond, nego što zapošljavaju lica sa invaliditetom, pa smo došli u situaciju da je puno novca u Fondu, a slab napredak u zapošljavanju ovih lica. Predsjednik je istakao da je država obezbijedila i druge benefite poslodavcima koji zaposle lica sa invaliditetom, poput sredstava za prilagođavanje radnog mjesta. Zakonom su jasno propisane namjene u koje se sredstva mogu iskoristiti tako da ona mogu biti upotrijebljena samo za zapošljavanje lica sa invaliditetom.

Predsjednik Odbora je istakao da je u 2015. godini, u periodu od 2. marta 2015. do 31. decembra 2015. godine, realizovano 19 projekata profesionalne rehabilitacije, aktivne politike zapošljavanja i zapošljavanja lica sa invaliditetom, kojima su dodijeljeni grantovi, po osnovu javnog poziva koji je Zavod za zapošljavanje Crne Gore objavio 10. novembra 2014. u iznosu od 998.789,06 €. U ovim projektima bilo je uključeno 290 lica sa invaliditetom, kao učesnika ili korisnika.

Drugi javni poziv za dodjelu grantova objavljen je 3. novembra 2015. godine, u iznosu od 2.000.000,00 €. Odlukom Upravnog odbora Zavoda za zapošljavanje Crne Gore odobreno je finansiranje 53 projekta, u iznosu od 1.997.522,67 €, čija je realizacija počela 18. januara 2016. s tim što je prvi dio dodijeljenih sredstava, u iznosu od 998.761,33 € isplaćen do 31. decembra 2015. godine, shodno zaključenim ugovorima sa izvođačima projekata.

Aktivnosti koje se finansiraju u okviru ovog poziva su: prilagođavanje radnog mjesta i uslova rada, otklanjanje barijera pristupu radnom mjestu i druge mjere i aktivnosti kojima se omogućava zapošljavanje

lica sa invaliditetom; mjere i aktivnosti profesionalne rehabilitacije; mjere aktivne politike zapošljavanja i aktivnosti podsticanja razvoja izvođača profesionalne rehabilitacije i organizatora obrazovanja odraslih.

Za realizaciju mjera i aktivnosti profesionalne rehabilitacije za lica sa invaliditetom i programa aktivne politike zapošljavanja u kojima učestvuju ta lica, dodjelu subvencija poslodavcima, novčanih pomoći polaznicima programa i naknada članovima komisija za profesionalnu rehabilitaciju koriste se sredstva Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom, koji je ustanovljen kao organizaciona jedinica u okviru Zavoda i za te namjene u 2015. godini je utrošeno 2.801.680,39 eura.

Predsjednik Odbora je zaključio da mi brzo učimo koristeći iskustva drugih država, pa su nam sugestije veoma važne kako u donošenju zakona, tako i u njihovoj implementaciji. Značajan broj naših građana živi u Sjedinjenim Američkim Državama tako da smo i od njih upoznati sa stanjem u SAD-u, a njihova iskustva i sugestije su nam značajni za unapređenje stanja u našoj državi.

Sagovornici su zaključili da zaštita prava osoba sa invaliditetom predstavlja dugoročan proces i da najviše napora treba uložiti u promjenu svijesti građana, jer kad javnost shvati i podrži sve promjene koje je neophodno sprovesti, mnogo brže će se dostići zacrtani ciljevi i standardi koji doprinose boljem životu svih građana.

Na samom kraju sastanka, Predsjednik Odbora je advokatu Vodaču uručio Informaciju o aktivnostima Odbora za ljudska prava i slobode na afirmaciji, zaštiti i promociji prava lica sa invaliditetom kako bi se detaljnije upoznao sa aktivnostima Odbora u ovoj oblasti, kao i načinom rada Odbora i svim aktivnostima planiranim za naredni period.

**ZAPISNIK SAČINILA
SEKRETAR ODBORA**
Slava Burić

PREDSJEDNIK ODBORA
dr Halil Duković